

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

LAURA MAŽINTIENĖ
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA

ASMENŲ, NUKENTĖJUSIŲ NUO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ, SOCIALINĖ IR
TEISINĖ APSAUGA LIETUVOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas-
doc. dr. Rokas Uscila

Vilnius, 2017

TURINYS

ĮVADAS	3
1. ASMENŲ, NUKENTĖJUSIŲ NUO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ, TEISINIŲ PAGRINDŲ ANALIZĖ	8
1.1. Europos Sąjungos institucijų pamatinių sprendimų, tarptautinių teisės aktų analizė.....	8
1.2. Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių nusikalstamų veikų aukų apsaugą, teisinio reguliavimo aspektų analizė.....	17
II. ASMENŲ, NUKENTĖJUSIŲ NUO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ, SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS ANALIZĖ.....	29
2.1. Nusikalstamų veikų aukoms teikiamų socialinių paslaugų spektras Lietuvoje.....	29
2.2. Organizacijų, įgyvendinančių nusikalstamų veikų aukų apsaugą, teikiamų paslaugų modeliai užsienio valstybėse	39
2.3. Pagalbos nusikaltimų aukoms specializavimas pagal įvykdytų nusikaltimų pobūdį.....	46
III. EMPIRINIS TYRIMAS. LIETUVOS GYVENTOJŲ PATYRIMINĖ NUOMONĖ DĖL NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ AUKŲ APSAUGOS PRAKTINIO ĮGYVENDINIMO.....	58
3.1. Tyrimo metodologija.....	58
3.2. Tyrimo rezultatų analizė.....	60
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	79
LITERATŪRA.....	83
ANOTACIJA.....	89
ANNOTATION.....	90
SANTRAUKA.....	91
SUMMARY.....	92
PRIEDAI.....	93
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	105

IVADAS

Tiriama problema. Darbo reikšmė. Nuo seniausiųjų civilizacijų laikų nusikaltimų aukomis tapusiems asmenims įstatymais buvo pripažintos teisės atkurti nusikaltimais pažeistus interesus, paduoti nusikaltėlių į teismą, reikalauti kompensacijos iš jo ar jo šeimos narių, prašyti taikyti jam atitinkamas bausmes bei prašyti aukai taikyti apsaugos priemonės.

Moksliniais tyrimais yra nustatyta, kad nusikaltimais asmenims yra padaroma įvairialypė žala – nuo turtinės, kuri apskaičiuojami vietinės valiutos išraiška, iki moralinių išgyvenimų, kuriuos nors ir stengiamasi įvertinti pinigine išraiška, tačiau kurie gali būti nepalyginamai didesni, negu priteisiama, o ypač – negu gaunama kompensacija. Kaip pažymi J. Wemmers, „teisėsaugos sistemos reakcija į nusikalstamą veiką iš esmės daro didelę įtaką ir pačiam nusikalstamumui“.¹ Nukentėjusieji asmenys patirdami ne tik turtinius, bet dvasinius nuostolius ir negalėdami jų bent dalinai atkurti, ilgainiui ima nepasitikėti valstybės teisinės sistemos veiksmingumu, dėl patirtų traumų savo darbe ar kitoje veikloje sukuria mažesnės pridėtinės vertės produktą nei iki nusikaltimo įvykio, arba gali savo pažeistus interesus bandyti atkurti neteisėtais būdais. Dėl šios priežasties kiekviena valstybė stengiasi sukurti tokią asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, apsaugos ir pagalbos jiems teikimo sistemą, kuri kuo geriau užtikrintų valstybės gyventojų poreikius. R. Uscila 2007 m. nurodė, kad Lietuvoje nėra sukurta veiksminga asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų pagalbos ir paramos sistema, o tėra pavienės, epizodinės įvairių lygmenų programos su autonominiais veiklų ir paslaugų elementais. Vienu pagrindiniu argumentu buvo ir tai, kad nors formaliai egzistuoja daug nevyriausybinų ir vyriausybinų organizacijų, vykdančių įvairius projektus ar programas, tačiau jos orientuotos tik į atskirų pažeidžiamų nukentėjusių asmenų grupių apsaugą. Esmine sistemos nebuvimo priežastimi nurodytas tinkamo modelio, užtikrinančio tinkamą, nuolatinę paslaugų teikimą ir informacijos sklaidą, nebuvimas.²

Po pastaraisiais metais Lietuvą sukrėtusių „Kražių“, „Savėčių“, „Dembavos“, „Kėdainių“ ir kitų rezonansinių įvykių, šalies visuomenėje aukščiausiu lygiu imta diskutuoti dėl teisinės sistemos požiūrio keitimo. Ilgą laiką valstybė pagrindinį dėmesį skyrė nusikaltimus padariusių asmenų nustatymui ir bausmių jiems skyrimui, nuteistųjų teisių užtikrinimui, pagalbos jiems ir reintegracijos į visuomenę procedūrų sistemos tobulinimui. Šiuo metu prabilta apie valstybės požiūrio keitimą, pagrindinį dėmesį nukreipiant į nusikalstamų veikų aukų problemas ir jų teisinę ir socialinę apsaugą. Tačiau išskirtinis dėmesys kol kas taikomas tik smurto artimoje aplinkoje

¹ Jo Anne Wemmers, „Victims experience in the criminal justice system and their recovery from crime“, *International Review of Victimology*, 19(3) (2013): 221-233

² Rokas Uscila, „Socialinių ir teisinių paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminiai aspektai“, *Pedagogika* 87 (2007): 154-155.

aukų tikslinei grupei. Tikėtina, kad šį dėmesį iššaukė 2011 m. gegužės 26 d. priimtas atskiras apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje reglamentuojantis įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas 2016 m. rugsėjo 21 d. priėmė nutarimą, kuriame nurodytos pagrindinės siekiamybės - efektyvesnės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir visokeriopos pagalbos ir apsaugos smurtą patyrusiems asmenims, įskaitant vaikus, užtikrinimas.³

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2016 m. gruodžio 28 d. priėmė nutarimą, kuriuo nauja redakcija išdėstytas 2011 m. rugsėjo 14 d. nutarimas Nr. 1066 „Dėl Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo“. Teisės akte imperatyviai nurodytas būtinumas parengti ilgalaikę valstybinę pagalbos smurto artimoje aplinkoje aukoms teikimo ir finansavimo bei Specializuotos pagalbos centrų programas.⁴

Darytina prielaida, kad kitų rūšinių nusikaltimų aukos tinkamo valstybės dėmesio nesulaukia, nors dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotos nusikalstamos veikos 2015 m. duomenimis sudarė santykinai reikšmingą, tačiau ne didžiausią dalį - 14,8 proc. viso nusikalstamų veikų Lietuvoje skaičiaus.⁵

Policijos registruojamų įvykių dinamika 2008 – 2015 m. laikotarpiu atskleidė, kad policijos registruojamų įvykių registre gautų pranešimų skaičius per aštuonerius metus išaugo nuo 556396 (2008 m.) iki 735345 (2015 m.), nors nusikalstamų veikų ir pagal jas pradėtų ikiteisminių tyrimų lygis nežymiai sumažėjo – nuo 78266 (2008 m.) iki 72448 (2015 m.).⁶ Šis skirtumas tarp registruotų įvykių ir pradėtų ikiteisminių tyrimų suponuoja prielaidą, kad asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų skaičius nemažėja, tačiau nusikalstamų veikų aukos galimai nėra gavusios pakankamai informacijos apie teisinės apsaugos galimybes ir dėl šios priežasties nesugeba deramai ginti savo pažeistų teisių, pvz.: skundu neprašo pradėti ikiteisminio tyrimo, kai skundas yra reikalingas, neskundžia ikiteisminį tyrimą atliekančių institucijų sprendimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ar pan. Europos Komisijos duomenys pagrindžia šią prielaidą Europos Sąjungos mastu, kur kiekvienais metais nusikaltimų aukomis tampa daugiau, kaip 30 mln. asmenų, į šį skaičių neįtraukiant smulkių nusižengimų, netraktuojamų per baudžiamųjų įstatymų prizmę. Teigiama, kad neretai asmenys nesikreipia į teisėsaugos

³ „Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Nr. XII-2629 „Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje užtikrinimo“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/70b0ded0809911e6b969d7ae07280e89>.

⁴ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. gruodžio 28 nutarimas Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. rugsėjo 14 d. nutarimo Nr. 1066 „Dėl Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo“ pakeitimo“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/3010a6a0cdae11e6a2cac7383cbb90a3>.

⁵ „2015 m. policijos veiklos apžvalga“, Lietuvos policijos departamentas, žiūrėta 2017 kovo 10 d., <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>.

⁶ *Ibid.*

institucijas, o tokių aukų vis daugėja, esant laisvam Europos Sąjungos piliečių judėjimui valstybėse narėse.⁷

Lietuvoje nusikalstamų veikų apsaugos ir paramos joms sistema vis dar yra formavimosi stadijoje. Nors viešai ir deklaruojama, jog šalyje yra sukurta ir veikia šio pobūdžio sistema, jungianti vyriausybinių segmentą apimančias ministerijas ir joms pavaldžias įstaigas, atitinkamas savivaldos institucijas bei nevyriausybinės organizacijas, tačiau iki šiol nėra atlikta kompleksinių tyrimų, kuriais būtų išanalizuoti ir apibendrinti asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinės ir teisinės apsaugos sistemos rezultatyvumo rodikliai. Taip pat nėra įvertinti visuomenės informatyvumo ginti pažeistas teises ir gauti priklausančią pagalbą aspektai, kuriais remiantis būtų galima sužinoti, kokia visuomenės dalis turi pakankamai informacijos kokias teises ir galimybes turi nusikaltimų aukos ir kaip elgtis tapus nusikaltimo auka ateityje. Paskutinis tokio pobūdžio tyrimas Lietuvoje buvo atliktas 2007 m., tačiau nuo 2013 metų šalyje besirengiant, o vėliau ir pradėjus įgyvendinti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2012/29/ES, kuria buvo nustatyti būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, teisinis šios srities reglamentavimas ir pati sistema pakito ir Lietuvoje.

Dėl paminėtų priežasčių ši tema yra pakankamai naujoviška, aktuali ir privalo būti išsamiai nagrinėjama.

Darbo tikslas – Išanalizuoti esamą socialinės ir teisinės apsaugos nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų sistemą Lietuvoje ir pateikti pasiūlymus jos tobulinimui.

Tyrimo objektas – Socialinės ir teisinės apsaugos nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų asmenims sistemos sandaros analizė, jos sudėties elementų kitimo raidos ištyrimas ir tikslų nustatymas bei lyginamoji analizė.

Tyrimo uždaviniai:

1. Lietuvos Respublikoje galiojančios nusikalstamų veikų aukų apsaugos sistemos teisinio reguliavimo ir šalies teisės normų, reglamentuojančių šią sistemą atitikties analogiškomis Europos Sąjungos teisės normoms, lyginamoji analizė.

2. Nusikalstamų veikų aukoms teikiamų socialinių paslaugų modelių užsienio valstybėse ir Lietuvoje ištyrimas bei palyginimas, esminių skirtumų išsiaiškinimas.

3. Atlikti empirinį tyrimą siekiant nustatyti, ar Lietuvos Respublikoje funkcionuojanti asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinės bei teisinės apsaugos sistema realiai įgyvendina teisės aktais nustatytus reikalavimus.

Tyrimo metodai. Siekiant keliamų tikslų, tiriamojo darbo metu naudojamas istorinis, analitinis, sisteminis, lyginamasis, lingvistinis, empirinis kiti metodai. Istorinis ir lyginamasis

⁷ „Victims“, European Commission, žiūrėta 2017 kovo 10 d., http://ec.europa.eu/justice/criminal/victims/index_en.htm.

metodai naudojamas analizuojant teisės aktų raidą, analitinis ir sisteminis metodai naudojami ištiriant nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų socialinės ir teisės apsaugos sistemos tikslų, paskirties ir veiklų apimties elementus, bei teisės aktus, darant apibendrinimus, išvadas. Lingvistinis metodas naudojamas sąvokų nagrinėjimui. Empirinis metodas naudojamas atliekant tikslinės respondentų grupės apklausą.

Darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Nagrinėjama tema pagal atskirus rūšinius aspektus jau buvo ne kartą analizuota tiek užsienio, tiek Lietuvos teisės mokslininkų G. Babachinaitės, R. Jurkos, A. Kiškio, P. Ancelio, R. Uscilos, S. Juzukonio, M. Gavrilovienės, I. Michailovič ir kitų mokslininkų darbuose. Tačiau konkrečiai asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinės ir teisinės apsaugos sistemos problematiką Lietuvoje nagrinėjo vos keli mokslininkai, kurių moksliniai darbai datuojami iki 2007 metų, t.y. iki naujų, 2012 metais Europos Sąjungos direktyvoje suformuotų imperatyvių reikalavimų. Po šios direktyvos perkėlimo į Lietuvos Respublikos teisės aktus, nebuvo atlikta nei viena išsami asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, teisinės ir socialinės apsaugos veiklų praktinio įgyvendinimo šalyje analizė, pagrindinį dėmesį skiriant valstybės gyventojų patyriminei patirčiai. Tiriamajame darbe nagrinėjama Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisinė bazė, siekiant iširti, kokios didžiausios nusikalstamų veikų objektų apsaugos tikslų įgyvendinimo problemos realiai egzistuoja šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje, o identifikavus šias problemas teikiami pasiūlymai problemų sprendimo būdams atskleisti.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, kurių pirmasis suskirstytas į du, antrasis - tris, trečiasis - du poskyrius. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai, literatūros sąrašas, santrauka ir anotacija lietuvių bei anglų kalba, priedai.

Pirmajame skyriuje pateikiama Lietuvoje galiojančios teisinės bazės atitikties analogiškomis Europos Sąjungos teisės normoms, lyginamoji analizė. Antrasis skyrius skirtas nusikaltimų aukoms teikiamų socialinių paslaugų modelių užsienio valstybėse ir Lietuvoje ištyrimui bei palyginimui, esminių skirtumų išsiaiškinimui. Trečiajame skyriuje pateikiama struktūrizuotos tikslinės respondentų grupės apklausos duomenų analizė.

Literatūros šaltiniai. Pagrindiniai darbe naudojami literatūros šaltiniai yra Lietuvos Respublikos, įstatymai bei kiti asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, teisinę ir socialinę apsaugą reguliuojantys teisės aktai, taip pat Europos Sąjungos teisės aktai, internetiniai šaltiniai, teisės mokslininkų G. Babachinaitės, R. Jurkos, R. Uscilos ir kitų moksliniai darbai, kuriuose nagrinėjamos įvairios, magistro darbo tematikai svarbios šios srities problemos.

Ginamieji teiginiai. Lietuvoje sukurta teisinės apsaugos ir socialinės pagalbos nusikaltimų aukoms sistema yra fragmentuota, orientuota į atskiras aukų

kategorijas. Nusikaltimų aukų direktyvos reikalavimai Lietuvos Respublikoje realizuojami formaliai ir tik iš dalies atitinka nusikaltimų aukomis tapusių asmenų poreikius.

I. ASMENŲ, NUKENTĖJUSIŲ NUO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ, TEISINIŲ PAGRINDŲ ANALIZĖ

1.1. Europos Sąjungos institucijų pamatinių sprendimų, tarptautinių teisės aktų analizė

Nusikaltimų aukų apsaugos sistemos sukūrimo klausimai tarptautiniuose dokumentuose realiai pradėti reglamentuoti 1985 m. lapkričio 29 d. Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje priėmus deklaratiją „Dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms“. Šioje deklaracijoje buvo aiškiai apibrėžta nusikaltimo aukos sąvoka, kuri nustatė, kad nusikaltimo auka – tai asmuo, kuriam individualiai ar kolektyviai, pažeidžiant galiojančius valstybių – narių nacionalinius baudžiamuosius įstatymus, tarp jų – ir draudžiančius nusikalstamą piktnaudžiavimą valdžia, veikimu ar neveikimu buvo padaryti nuostoliai, apimantys kūno sužalojimus arba moralinę žalą, emocinius išgyvenimus, materialinę žalą arba esminį pagrindinį žmogaus pagrindinių teisių pažeidimą. Toks asmuo laikytinas auka, nepriklausomai nuo situacijos, ar teisės pažeidėjas buvo identifikuotas, suimtas, perduotas teismui ar nuteistas, taip pat nepriklausomai nuo giminytės ryšių tarp aukos ir teisės pažeidėjo. Aukos sąvoka atskirais atvejais apėmė ir aukos artimus giminaičius arba tiesioginius išlaikytinius (pvz.: vaikus, tėvus), taip pat asmenis, kuriems buvo padaryti tiesioginiai nuostoliai, bandant suteikti paramą auką, esančiai skurdžioje padėtyje, ar užkirsti kelią viktimizacijai. *Viktimizacija* – tai socialinis procesas (arba procesai), kuriantis bei formuojantis auką. Viktimizacija išryškina tapimo auka, taip pat ir tapimo nusikaltimo auka priežastis, taigi ir yra socialinis viktimogeninis procesas. Viktimizacija yra išorinė (turint omenyje auką) tapimo auka proceso priežastinių ryšių charakteristika, objektyvių ir subjektyvių veiksnių visuma.⁸ Pažymėtina, kad deklaracijos normos taikomos visiems asmenims, neatsižvelgiant į skirtumus dėl lyties, rasės, odos spalvos, tautybės, amžiaus, priklausymo religinei konfesijai, kalbos, politinių ar kitokių pažiūrų, kultūrinių įsitikinimų ar praktikos, visuomeninės, šeiminės, turtinės, socialinės ar etninės kilmės, nedarbingumo⁹.

Deklaracijoje aptarta nusikalstamų veikų aukų teisinė padėtis, nurodyti reikalavimai, kaip valstybės institucijos turėtų elgtis su aukomis, t.y. gerbti aukų orumą ir elgtis užjaučiamai. Sprendime išvardytos nusikaltimų aukų teisės į kuo greitesnį nusikaltimu padarytos žalos

⁸ Ilona Michailovič, „Kriminalinės viktimizacijos tyrimų aktualijos“, *Teisė* 70 (2009): 22.

⁹ „Jungtinių tautų deklaracija dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms“, Europos Komisija, žiūrėta 2017 kovo 10 d., http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_int_lt.htm.

atlyginimą ir į teisingumo įgyvendinimą. Teisės aktu nurodyta, esant būtinumui valstybėse įkurti administracinius ir teisinius mechanizmus, užtikrinančius nusikaltimų aukoms galimybę gauti žalos atlyginimą oficialiomis ir neoficialiomis procedūromis, o šios procedūros privalo būti greitos, teisingos, pigios ir prieinamos visoms aukoms. Viena pagrindinių nuostatų – nusikaltimų aukų informavimas apie jų teises¹⁰.

Pagrindinės deklaracijoje nurodytos siekiamybės - teisiųjų ir administracinių procedūrų kuo didesnis atitikimas aukų poreikiams:

1. Informacijos apie nusikaltimų aukų vaidmenį, jo apimtį teisminiame nagrinėjime, terminus, eigą bei pasekmes, pateikimas aukai. Ypač ši nuostata taikytina sunkių kūno sužalojimų atvejais arba kai nusikaltimų aukos patys prašo suteikti tokią informaciją;

2. Nusikaltimų aukoms privalo būti sudaryta galimybė išdėstyti ir išnagrinėti nuomones ir pageidavimus visuose teismo bylos nagrinėjimo proceso etapuose tais atvejais, kai paliečiami aukų asmeniniai interesai, nepadarant žalos kaltinamiesiems ir remiantis nacionaline baudžiamosios teisėtvarkos sistema;

3. Viso teismo nagrinėjimo metu aukoms privalo būti suteikta tinkama pagalba;

4. Turi būti imamasi visų priemonių tam, kad būtų užtikrinta nusikaltimų aukų asmeninio gyvenimo apsauga, jų šeimų ir liudytojų saugumas, apsauga nuo galimo įbauginimo ir keršto, tuomet, kai tai būtina. Visi galimi nepatogumai aukoms turi būti minimalizuoti;

5. Turi būti užkirstas kelias nepagrįstam bylų nagrinėjimo ir nutarimų bei sprendimų atlyginti žalą vykdymo vilkinimui.

Deklaracijoje numatyta, kad esant būtinumui, reikėtų panaudoti neoficialius ginčų reguliavimo mechanizmus, įskaitant arbitražą, vietinę praktiką, tarpininkavimą ir paprotinės teisės teismus. Pagrindinis to reikalavimas – siekti mediacijos, atlyginant aukoms padarytą žalą.

Teisės pažeidėjai ar tretieji asmenys, atsakingi už jų elgesį, esant atitinkamoms aplinkybėms, turėtų suteikti teisingą atstatymą į pirminę padėtį (restituciją) aukoms, jų šeimoms ar išlaikytiniams. Ši restitucija turėtų apimti tokius veiksmus kaip patirtų nuostolių ar žalos apmokėjimą arba nuosavybės grąžinimą, paslaugų suteikimą ir teisių atkūrimą, išlaidų dėl viktimizacijos atlyginimą. Prie deklaracijos prisijungusios (ratifikavusios) valstybių vyriausybės turėtų apsvarstyti galimybę pradėti restituciją taikyti savo praktikoje, patvirtinant restitucijos įstatymą ir nustatant restitucijos nuostatas baudžiamosiose bylose, kaip vieną iš bausmių, kurios papildo kitas baudžiamąsias sankcijas. Ši nuostata taikytina ir valstybės pareigūnų ar kitų

¹⁰ Genovaitė Babachinaitė ir kt., *Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga Lietuvoje* (Vilnius: Deiva, 1999), 20.

valdžios atstovų atžvilgiu, jeigu šie pažeidžia įstatymus ir taip padaro žalą nusikaltimų aukoms. Visais šiais atvejais už restituciją yra atsakinga valstybė, kuri ir turi atlyginti minėtą žalą.¹¹

Deklaracija nustatė sąlygas, kuriais atvejais valstybė turėtų aukoms suteikti piniginę kompensaciją, jeigu net ir nustatčius teisės pažeidėją ir patraukus jį atsakomybėn, neįmanoma iš jo gauti viso priteisto žalos atlyginimo. Šiais atvejais nustatytos dvi aukų tikslinės grupės:

1. Aukos, nukentėjusios nuo sunkių nusikaltimų, kai buvo padaryti sunkūs kūno sužalojimai arba esmingai sutrikdyta psichinė ar fizinė sveikata;

2. Šeimos ir išlaikytiniai, įskaitant tuos asmenis, kurie dėl viktimizacijos pasekmių mirė arba tapo fiziškai ar psichiškai neveiksniais.

Deklaracija nustatė, kad valstybėse turi būti įkurti nacionaliniai žalos atlyginimo aukoms fondai, o ten, kur jie yra įkurti, būtų stiprinami ir plečiami.

Tam, kad aukoms būtų suteikta visa reikalinga materialinė, psichologinė, socialinė ir medicininė pagalba šalyje egzistuojančiais vyriausybiniais, visuomeniniais ir vietiniais kanalais, reikėtų ne tik nusikaltimų aukas informuoti apie šalyje veikiančias medicines ir socialines paslaugas bei kitą reikalingą pagalbą, bet ir visapusiškai užtikrinti galimybes pasinaudoti šiomis paslaugomis ir pagalba. Tam, kad minėta pagalba būtų tinkamai suteikiama, policijos, teisėtvarkos ir sveikatos apsaugos sistemų socialinių tarnybų darbuotojai ir kitas atitinkamas personalas privalo būti parengtas aukų poreikių užtikrinimui bei gebėti suvokti pagrindinius tinkamos greitos pagalbos suteikimo principus. Ypač didelis dėmesys turi būti skiriamas nusikaltimų aukoms, turinčioms ypatingų poreikių, kuriuos apsprendė padarytos žalos pobūdis arba diskriminaciniai veiksniai.

Vienas svarbiausių tarptautinių dokumentų, užtikrinančių nusikaltimų aukų teises ir apsaugą buvo 1988 metais vasario 1 d. įsigaliojusi 1983 m. lapkričio 24 d. Strasbūre Europos Tarybos priimta konvencija „Dėl žalos atlyginimo smurtinių nusikaltimų aukoms“. Konvencija nustatė būtinybę remiantis teisingumo ir solidarumo principais išnagrinėti nukentėjusiųjų nuo smurtinių nusikaltimų, kuriems buvo padaryta žala, padėtį ir ankstesnę aukų padėtį. Dokumentu nustatyta, kad valstybėse būtina sukurti ir įdiegti valstybinę žalos kompensavimo sistemą asmenims, nukentėjusiems nuo nusikaltimų tos valstybės teritorijoje, kurioje buvo padaryti nusikaltimai, ypač tais atvejais, kai nusikaltimą padaręs asmuo nėra nustatytas arba neturi lėšų nuostoliui atlyginti¹².

Konvencija numatė, kad valstybė smurtinių nusikaltimų aukoms privalo kompensuoti dėl tyčinių smurtinių nusikaltimų patirtus nuostolius, kai padaroma žala sveikatai arba kūno

¹¹ Genovaitė Babachinaitė ir kt., *supra* note, 10:21.

¹² Antanas Rudzinkas, „Kompensacijos asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų Lietuvoje“, *Jurisprudencija* 70,62 (2005): 128.

sužalojimas. Žuvusiojo asmens išlaikytiniams privalo būti atlyginti dėl smurtinio nusikaltimo patirti nuostoliai. Viena svarbiausių yra nuostata privalomai atlyginti žalą, net jeigu nusikaltimą padaręs asmuo nėra išaiškintas. Dar vienas svarbus momentas yra tai, kad žalą nukentėjusiam asmeniui išmoka visos valstybės, prisijungusios prie šios konvencijos, jei nusikaltimas buvo padarytas jų teritorijoje. Konvencijos 4 straipsnis numatė, keturias žalos rūšis, kurios privalo būti kompensuojamos:

- a) negautas uždarbis (pajamos);
- b) medicininės išlaidos;
- c) gydymo ir laidojimo išlaidos;
- d) žuvusiojo išlaikytinių negautos išlaidos¹³.

Aptariant žalos atlyginimo tvarką gali būti apibrėžtas jos mokėjimo laikotarpis, visos aukščiau nurodytos žalos rūšys gali būti apimamos, išmokant kompensaciją, o kompensuojamos žalos dydis gali būti sumažintas arba visai neskiriamas tik esant šiems trimis pagrindams:

- a) pareiškėjo turtinė padėtis;
- b) nukentėjusio asmens ar pareiškėjo elgesys prieš nusikalstamos veikos padarymą arba po jo, arba jo vykdymo metu, jeigu toks elgesys susijęs su nukentėjusiojo sužalojimu ar mirtimi;
- c) pareiškėjo ar nukentėjusiojo dalyvavimas organizuojant nusikaltimą arba jo narystė smurtiniuose nusikaltimuose dalyvaujančioje organizacijoje.

Pastarasis kriterijus Lietuvos mokslininkų buvo sukritikuotas nurodant, kad nukentėjusio dalyvavimo organizuojant nusikaltimą arba jo narystės smurtiniuose nusikaltimuose dalyvaujančioje organizacijoje kriterijus, kaip kompensacijos sumažinimo arba nemokėjimo pagrindas turėtų būti vertinamas kritiškai, kadangi norma yra abstrakti, ir neįmanoma įsivaizduoti praktinės situacijos, kada ji galėtų būti pritaikoma. Todėl nacionaliniuose teisės aktuose, reglamentuojančiuose valstybės pareigą mokėti žalos kompensaciją, rekomenduotina vengti abstrakčių teiginių¹⁴.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (85) 11 „Dėl nukentėjusiojo padėties baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese“ valstybėms rekomendavo peržiūrėti įstatymus ir praktiką nukentėjusiojo asmens padėties atžvilgiu. Vienos iš pagrindinių rekomendacijų buvo tai, kad visuose proceso etapuose nukentėjusysis turi būti apklausiamas tokiais metodais, kurie leistų atsižvelgti į jo asmeninę padėtį, jo teises ir orumą. Kai tik įmanoma ir tinkama, vaikai ir asmenys, turintys psichinių ar fizinių sutrikimų, turėtų būti apklausiami dalyvaujant jų tėvams, globėjams ar kitiems asmenims, galintiems jiems padėti. Taip pat

¹³ „European Convention on the compensation of victims of violent crimes,” European Commission, žiūrėta 2017 kovo 11 d., http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_int_en.htm.

¹⁴ Antanas Rudzinskas, *supra* note, 12:129.

rekomenduota nukentėjusiajam suteikti teisę į informaciją, teisinę pagalbą, o būtinais atvejais – ir į specialią nukentėjusiojo apsaugą nuo įbauginimo ir pažeidėjo keršto rizikos.¹⁵

Iš esmės pirmuoju mėginimu Europos Sąjungos mastu reglamentuoti nusikaltimų aukų teises laikytinas 2001 m. priimtas Europos Tarybos pagrindų sprendimas 2001/220/TVR¹⁶ „Dėl aukų padėties baudžiamajame procese“. Šis sprendimas apibrėžė minimalius reikalavimus valstybėms narėms, užtikrinant esmines nukentėjusiųjų teises, svarbiausiais akcentais pasirinkus nusikaltimų aukų teisę duoti parodymus, gauti su byla susijusią informaciją, naudotis apsaugos priemonėmis, gauti žalos atlyginimą bei teismo išlaidų kompensaciją bei nemokamai naudotis specializuotais pagalbos centrais bei jų teikiamomis paslaugomis. Kaip pažymi G. Falkner ir kiti¹⁷, spartus Europos Sąjungos augimas iš esmės ir lėmė būtinybę peržiūrėti pagalbos nusikaltimų aukoms sistemą bei standartizuoti ją perkeliant į naujų ES valstybių teisės sistemas.

Europos Sąjungos Taryba 2001 m. kovo 15 d. sprendimu „Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamose bylose“ numatė ir tokius reikalavimus kaip užtikrinimas, kad nukentėjusiesiems priklausytų realus ir prideramas vaidmuo jos baudžiamosios teisės sistemoje, kad atliekant procesinius veiksmus nukentėjusieji būtų traktuojami su derama pagarba asmens orumui, būtų pripažįstamos nukentėjusiųjų teisės ir teisėti interesai, kad nukentėjusieji, kurie yra ypač pažeidžiami, galėtų naudotis konkrečiai nustatyta tvarka, geriausiai atitinkančia jų padėtį. Atliekant procesinius veiksmus nukentėjusiesiems garantuojama galimybė būti išklausytiems ir duoti parodymus. Nukentėjusiesiems ir prireikus jų šeimų nariams užtikrinamas tinkamas apsaugos lygis, ypač dėl jų saugos ir privataus gyvenimo apsaugos, kai kompetentingos institucijos mano, kad yra didelis atsakomųjų veiksmų pavojus arba turi tvirtų įrodymų dėl ketinimų įsibrauti į jų privatų gyvenimą.¹⁸

Europos Komisijai 2004 ir 2009 metais atlikus vertinimą paaiškėjo, kad šios priemonės nėra pakankamos, todėl 2009 m. gruodžio mėnesį Europos Taryboje buvo patvirtinta Stokholmo programa. Patvirtinus šią programą, Europos Komisija ir valstybės narės paprašytos įvertinti galimybes, koku būdu patobulinti nusikaltimų aukų apsaugos, pripažinimo ir paramos joms priemones. Ypatingą dėmesį valstybės narės buvo paprašytos skirti aukoms, nukentėjusioms nuo terorizmo.

¹⁵ Raimundas Jurka, Svetlana, Melničenko, Irma Randakevičienė, *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. (Vilnius: Eugrimas, 2006), 49.

¹⁶ „Europos Sąjungos Tarybos 2001 m. kovo 15 d. pagrindų sprendimas „Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR)“,“ LRS, žiūrėta 2017 m. kovo 11 d., http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=39814&p_query=&p_tr2=2

¹⁷ Gerda Falkner, Oliver Treib, „Three worlds of compliance or four? The EU-15 compared to new member states“, *Journal of Common Market Studies* 46(2), 293-303.

¹⁸ „Europos Sąjungos Tarybos 2001 m. kovo 15 d. pagrindų sprendimas „Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR)“,“ *op.cit.*

2011 metais Europos Taryba patvirtino rezoliuciją dėl veiksmų plano, pavadinto Budapešto veiksmų planu, kuris buvo skirtas sustiprinti aukų teises ir apsaugą, ypač vykstant baudžiamajam procesui. Budapešto plano priede buvo išdėstyti būtini veiksmai aukų teisių apsaugos užtikrinimui visoje Europos Sąjungoje. Būtent šiame plane buvo nurodyta, kad 2001 m. kovo 15 d. Europos Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusių padėties baudžiamosiose bylose yra pasenęs, todėl būtina jį atnaujinti ir papildyti naujomis normomis. Taip pat buvo konstatuota, jog privalu įgyvendinti naują teisės aktą, galintį apsaugoti aukų teises. Visų šių sprendimų išdavoje buvo parengta ir 2012 m. spalio 25 d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES,¹⁹ nustatanti minimalius nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartus. Šiuose standartuose buvo detalios apibrėžtos nusikaltimo aukos bei šeimos narių sąvokos, nustatyti valstybės institucijų ir jų pareigūnų elgesio ir bendravimo su nusikaltimų aukomis principai. Direktyvos taikymas apėmė nusikalstamas veikas, įvykdytas visoje Europos Sąjungos teritorijoje, ir visus Europos Sąjungoje vykstančius baudžiamuosius procesus. Direktyva numatė, kad visoms nusikaltimų aukoms privalo būti užtikrinamos vienodos teisės, parama ir apsauga, neatsižvelgiant kurioje Europos Sąjungos valstybėje įvyko nusikalstama veika bei kur gyvena auka ar kokia jos pilietybė.²⁰

Kaip ir buvo minėta anksčiau, Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES yra ankstesniųjų teisės aktų, nustatančių nusikaltimų aukų padėtį, pažangiausias dokumentas, parengtas atsižvelgiant į ankstesniųjų teisės aktų netikslumus bei įgyvendinant juos kilusias praktines problemas. Kaip ir minėta anksčiau, visos ES šalys iš esmės turi skirtingą pažangą nusikaltimų aukų teisių įgyvendinimo srityje, kurią lemia tiek istorinės, tiek teisinės aplinkybės, tiek ir piliečių mentaliteto skirtumai. Prancūzija, Vokietija, Nyderlandai ir Didžioji Britanija turi ilgiausią nusikaltimų aukų rėmimo bei pagalbos joms istoriją, tuo tarpu kai Čekija, Slovakija, Latvija, Lietuva ir kitos šalys inicijavo reikalingus procesus bei pataisas tik devintojo dešimtmečio pabaigoje. Šis aspektas iš esmės lemia tai, jog ES šalyse nėra vieningos pagalbos nusikaltimų aukoms sistemos ir pagrindiniai skirtumai yra nulemti skirtingo nusikaltimų aukos traktavimo šalių teisės aktuose, skirtingo teisės aktuose įtvirtinto žalos atlyginimo mechanizmo, nusikaltimų aukos statuso baudžiamojo proceso metu, policijos ir kitų teisėsaugos pareigūnų pasirengimo pagarbiai bendrauti su aukomis, valstybės įstaigų ir nevyriausybinų organizacijų gebėjimo bendradarbiauti bei keistis informacija, galų gale – nuo savanorystės tradicijų kiekvienoje šalyje. Visos šios priežastys turėjo įtakos Direktyvos nuostatų formulavimui, o pati Direktyva turi būti vertinama kaip aiškus mėginimas įtvirtinti minimalius reikalavimus, keliamus

¹⁹ „Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES,“ EUR-Lex, žiūrėta 2017 m. vasario 11 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>.

²⁰ Maria McDonald, „Žinokite savo teises pagal nusikaltimų aukų teisių direktyvą,“ žiūrėta 2017 m. vasario 11 d., http://eujusticia.net/images/uploads/pdf/Lithuanian_Know_Your_Rights_Guide_on_the_Victims_Directive.pdf

visoms šalims pagalbos nusikaltimų aukoms srityje, priklausomai nuo šalies išsivystymo, finansinio, organizacinio ar kultūrinio pasirengimo.

Teisėkūros prasme Direktyvos nuostatos apima įvairias sritis bei lygmenis, pradedant ES teisės aktais ir baigiant iš pirmo žvilgsnio tiesiogiai nesusijusiais įvairių šalių vidaus teisės aktais. Apibendrintai galima teigti, jog Direktyva reikalauja pirmiausia peržiūrėti nacionalines baudžiamosios teisės nuostatas, o ypač – jų diskutuotinus aspektus, kurie neretai iš nusikaltimų aukų perspektyvos gali būti vertinami net kaip esminių žmogaus teisių pažeidimas. Būtent dėl šios priežasties rekomenduojama kriminalizuoti pakartotinio smurto atvejus, taip realizuojant daugelio šalių teisės aktuose įtvirtintą reikalavimą valstybei užtikrinti piliečių saugumą.

2012 m. Direktyvoje išskiriamos keturios pagrindinės nusikaltimo aukų teisės:

1. Teisė gauti informaciją (šią teisę suvokiant kaip teisę būti informuotam apie baudžiamąjį procesą ir nusikaltimų aukos teises paprasta ir suprantama kalba jau pirmojo kontakto su valstybės tarnautojais ir pareigūnais metu bei toliau gauti informaciją apie savo bylą ir priimtus sprendimus);
2. Teisė gauti specializuotą pagalbą (kai nustatomas įpareigojimas valstybėms narėms užtikrinti bent minimalias paslaugas nusikaltimų aukoms – pvz., emocinę paramą ir konsultacijas praktiniais klausimais bei nukreipti aukas į tokias paslaugas teikiančias tarnybas);
3. Teisė dalyvauti baudžiamajame procese (duoti parodymus, apskųsti sprendimą nevykdyti baudžiamojo persekiojimo, gauti teisinę pagalbą, patirtos žalos atlyginimą bei teismo išlaidų kompensavimą);
4. Teisė į apsaugos priemonių taikymą (kai stengiamasi aukas ir jų šeimos narius apsaugoti nuo pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto, taikant bendrąsias ir specialiąsias apsaugos priemones).²¹

Pirmasis Direktyvos skyrius skiriamas sąvokų išaiškinimui. Pastebėtina, jog lyginant su ankstesniaisiais dokumentais, Direktyvoje smarkiai praplečiama pati nusikaltimų aukos sąvoka, įtraukiant į nusikaltimų aukų apibrėžimą ne tik pačias aukas, tačiau ir jų šeimos narius. Pastebėtina, jog iki šiol ne visos ES šalys savo teisės sistemoje naudoja vienodą nusikaltimų aukos sampratą, tad šis Direktyvos straipsnis įpareigos tokias šalis ne tik pagaliau apibrėžti pačią sąvoką, tačiau ir įtraukti į nusikaltimų aukų apibrėžimą jų šeimos narius. Kaip nurodoma Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros pateikiamoje Direktyvos nuostatų analizėje²², „šeimos narių apibrėžimas, kaip ir kita kertinė sąvoka „pažeidžiamas asmuo“ privalo būti

²¹ „Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES,” *supra* note, 19.

²² „Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims,” European Union Agency for Fundamental Rights, žiūrėta 2017 m. kovo 3 d., <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/victims-crime-eu-extent-and-nature-support-victims>.

traktuojamos plačiausiaja prasme, kad nebūtų pažeidžiamos potencialių teisės į nusikaltimų aukoms teikiamą paramą turėtojų teisės“.

Antrasis Direktyvos skyrius skiriamas informacijos teikimui ir paramai. Pastebėtina, jog šalia reikalavimo suteikti informaciją nusikaltimų aukoms atsiranda ir aukos teisė suprasti bei būti suprasta, kuri iš esmės keičia ankstesniąją komunikacijos tarp aukos ir teisėsaugos bei kitų institucijų sistemą. 7 šio skyriaus straipsnis numato reikalavimą suteikti nusikaltimų aukoms nemokamas vertimo žodžiu ir raštu paslaugas.

Direktyvos 2 skyriaus 4 straipsnis pateikia išplėstą, lyginant su 2001 m. priimtu Europos Tarybos pamatiniu sprendimu 2001/220/JHH, nusikaltimų aukos teisę gauti informaciją apie galimą pagalbą bei ją teikiančias organizacijas. Jei Pamatiniame sprendime numatytas tik reikalavimas informuoti auką, tai Direktyvoje jau įtvirtinta nuostata „užtikrinti, kad aukos turėtų galimybę nemokamai naudotis konfidencialiomis paramos aukoms tarnybų paslaugomis“²³. Paprastai tariant, aukų turi būti klausama, ar jos norėtų gauti tokią pagalbą. Be to, įvesta pakankamai nauja „kompetentingos institucijos“ sąvoka, kuri iš esmės leidžia įtraukti į reikalavimą pirmojo kontakto metu pateikti aukai galimos pagalbos teikėjo duomenis ne tik teisėsaugos pareigūnams, tačiau ir platesniam institucijų ratui (į kurį, be kita ko, gali įeiti ir medicinos įstaigos bei nevyriausybines organizacijas). Sudaryta iš 32 straipsnių (lyginant su Pamatinio sprendimo 19 straipsnių), Direktyva labiau detalizuoja pagalbos nusikaltimų aukoms teikimą, paslaugas, kurios minimaliai turi būti teikiamos bei nustato galimas tokios pagalbos teikimo schemas (kai pagalbą gali teikti valstybinės arba nevyriausybines organizacijos ir kai pagalba aukai negali priklausyti nuo jos statuso ir dalyvavimo arba nedalyvavimo baudžiamajame procese).

Direktyvos 2 skyriaus 8 straipsnis numato, kad paramos aukoms tarnybų paslaugos turi būti teikiamos nemokamai ir negali priklausyti nuo nusikaltimų aukos gyvenamosios vietos ar fakto, ar kreipėsi nusikaltimo auka į policiją, ar ne.

Dar viena svarbi Direktyvos nuostata susijusi su teisinės pagalbos teikimu. Nepaisant to, jog daugelis valstybių narių nusikaltimų aukoms teikia teisinę pagalbą, neretai pasitaiko atvejų, kai tokios pagalbos teikimas yra ribojamas papildomų sąlygų – pvz., ekonominių, o tokios pagalbos biurokratizavimas iš esmės gali pakenkti aukos, kuriai pagalba reikalinga iš karto, interesams. Direktyvos nuostatos numato, kad 13 straipsnyje detalizuota teisinė pagalba privalo būti prieinama visoms nusikaltimų aukoms, nepriklausomai nuo jų finansinės situacijos, kurią būtina pagrįsti, ar kitų aplinkybių.

Trečiasis Direktyvos skyrius apibrėžia nusikaltimų aukos dalyvavimo baudžiamajame procese tvarką. Kaip nurodoma Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros pateikiamoje

²³ „Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES,“ *supra* note, 19.

Direktyvos nuostatų analizėje²⁴, svarbiausias Direktyvos ir Pamatinio sprendimo skirtumas yra 11 straipsnis, kuriame numatoma aukos teisė į sprendimą nevykdyti baudžiamojo persekiojimo ir kuri privalo būti perkelta į nacionalinius teisės aktus (toku būdu užtikrinant, jog teisėsaugos pareigūnai privalės informuoti auką apie tokią galimybę nuspręsti nevykdyti baudžiamojo persekiojimo). Direktyvos nuostatos, įtvirtinančios nusikaltimų aukos dalyvavimą baudžiamajame procese, iš esmės turi atitikti ES Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio reikalavimus.

Direktyvos ketvirtasis skyrius skiriamas aukų apsaugai bei specialiųjų apsaugos poreikių turinčių aukų pripažinimui. Nuostatos, kurios Pamatiniame sprendime buvo lakoniškai sudėtos į vieną straipsnį, dabar apima septynis ir įvedamas naujas reikalavimas apsaugoti aukų orumą. Šiame skyriuje taip pat numatomos ir anksčiau niekur neįtvirtintos nuostatos bei reikalavimas sudaryti sąlygas, kad aukos ir nusikaltėlis išvengtų kontakto baudžiamojo proceso vykdymo metu. Taip pat numatyti reikalavimai užkirsti kelią viešam informacijos, susijusios su auka, platinimui bei nustatoma rekomendacija žiniasklaidai „imtis savireguliacijos priemonių, kad būtų apsaugotas aukų privatumas, neliečiamybė ir asmens duomenys“²⁵.

Penktajame Direktyvos skyriuje įtvirtintas reikalavimas valstybėms narėms užtikrinti, kad pareigūnai, kurie tikėtina turės kontaktų su aukomis, dalyvautų tinkamuose bendro pobūdžio ir specialiuose mokymuose. Šis reikalavimas, atsižvelgiant į skirtingą valstybių narių pasirengimą įgyvendinti Direktyvos sąlygas, vertinamas kaip ilgalaikės perspektyvos reikalavimas. Šią nuostatą iš esmės lėmė siekis mažinti latentinių nusikaltimų skaičių per aiškų informacijos pateikimą aukoms, o valstybės narės „privalo užtikrinti, kad informacija apie pagalbos aukoms paslaugas ir aukų teises būtų prieinama aukoms visose įstaigose, kurios turi ryšių su nusikaltimų aukomis, įskaitant medicinos paslaugų teikėjus“²⁶, kurie taipogi privalo išklaudyti atitinkamą mokymo kursą.

Apibendrinant galima teigti, jog lyginant su Pamatinio sprendimo nuostatomis, Direktyva „paverčia galimas nusikaltimų aukų naudas tikromis nusikaltimų aukų teisėmis“²⁷, todėl turi būti laikoma didele pažanga pagalbos nusikaltimų aukoms srityje. Tokia Direktyvos svarba pirmiausia kyla iš ES Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio²⁸, numatančio nusikaltimų aukoms teisę į veiksmingą teisinę gynybą bei teisingą bylos nagrinėjimą, kuris tampa įmanomas tik tuo atveju, jei nusikaltimų aukos žinos, jog turi teisę gauti pagalbą ir ja pasinaudos.

²⁴ „Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims,“ *supra note*, 22:36.

²⁵ „Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES,“ *supra note*, 19.

²⁶ „Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims,“ *supra note*, 22:39.

²⁷ *Ibid*, 38.

²⁸ „Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija 2012/C/ 326/ 02,“ EUR-Lex, žiūrėta 2017 kovo 5 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=LT>

1.2. Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių nusikalstamų veikų aukų apsaugą, teisinio reguliavimo aspektų analizė

Lietuvos pagrindinis įstatymas – Lietuvos Respublikos piliečių 1992 m spalio 25 d. referendume priimta Konstitucija garantuoja kiekvienam piliečiui teisę į žalos atlyginimą ir į teisingumą. Pagrindinio įstatymo 30 str. nustato, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Šio straipsnio normos taip pat nustato, kad įstatymas privalo numatyti asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimo tvarką.²⁹

Pagalbos, paramos ir apsaugos nusikaltimų aukoms priemonės nustato pakankamai įvairus teisės aktų spektras. Vienas svarbiausių yra Baudžiamojo proceso kodeksas, kuris nustato nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimą, visiško ar dalinio anonimiškumo suteikimą, taip pat daugelio kitų procesinių apsaugos garantijų taikymą. Dalį priemonių apibrėžia 1996 m. priimtas ir 2012 m. atnaujintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas, kuris nustato pagrindines apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones, taikomas tiek nukentėjusiesiems, tiek jų šeimos nariams. Kartu šiuo įstatymu nustatomi šių priemonių skyrimo pagrindai ir procedūros.³⁰

Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme nukentėjusiesiems nustatyta teisė dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo byloje gauti antrinę valstybės garantuojamą teisinę pagalbą neatsižvelgiant į turtą ir pajamas, Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme apibrėžta socialinių paslaugų samprata, tikslai ir rūšys. Įstatymas reglamentuoja socialinių paslaugų valdymą, skyrimą ir teikimą socialinės rizikos asmenims, kuriems priskiriami psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą patyrę asmenys, dėl to iš dalies ar visiškai netekę gebėjimų savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Taip pat šis įstatymas reglamentuoja socialinės globos įstaigų licencijavimo, finansavimo, mokėjimo už socialines paslaugas bei ginčų, susijusių su socialinėmis paslaugomis, nagrinėjimo klausimus.³¹

Aktualiausioms nusikalstamų veikų kategorijoms ir pažeidžiamiausioms nusikaltimų aukų grupėms Lietuvoje skiriama daugiau dėmesio, negu likusioms. Baudžiamojo proceso

²⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucija,“ *Valstybės žinios* 33-1014 (1992).

³⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 4 d. https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.717DD0E6FE37/TAIS_435679.

³¹ „Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 4 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.91609F53E29E/bsMubOCLPi>

kodeksas ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas numato valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, kai advokato dalyvavimas baudžiamojoje byloje yra būtinas užtikrinant atstovavimą nepilnamečių vaikų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai, dorovei ir kitose baudžiamosiose bylose, interesams. Nuo 2002 metų kasmet planuojamos, finansuojamos ir vykdomos prekybos žmonėmis prevencijos, kontrolės ir pagalbos aukoms priemonės, kurios ypač pradėtos akcentuoti 2012 m. ratifikavus Europos Tarybos konvenciją dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, priimtą 2005 m. gegužės 16 d. Varšuvoje.³²

2011 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kuris smurtą artimoje aplinkoje dėl jo žalos visuomenei priskyrė prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų, ir nustatė prioritetą greitai reaguoti į iškilusią grėsmę, imtis prevencijos priemonių, taikyti apsaugos priemones ir teikti tinkamą pagalbą. Šis įstatymas apibrėžė smurto artimoje aplinkoje sampratą, nustatė smurto artimoje aplinkoje subjektų teises ir atsakomybę, prevencijos priemonių įgyvendinimą, pagalbos smurto artimoje aplinkoje atveju teikimą ir apsaugos priemonių smurtą patyrusiam asmeniui taikymą.³³ Tais pačiais metais buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1066, kuriuo buvo patvirtinta Specializuotos pagalbos centrų, šiuo metu veikiančių kiekvienoje apskrityje, programa.³⁴

Vaiko gerovės 2016–2018 metų veiksmų plane, patvirtintame Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2016 m. kovo 10 d. įsakymu Nr. A1-132 „Dėl Vaiko gerovės 2016–2018 metų veiksmų plano patvirtinimo“, nurodytos paslaugos ir priemonės, skirtos nuo smurto nukentėjusiems vaikams ir dar daugelis kitų teisės aktų, papildančių Baudžiamojo proceso kodekso ir kituose tiesioginiuose įstatymuose numatytus nukentėjusių asmenų apsaugos reikalavimus ar procedūras.³⁵

Vis dėl to svarbiausiu nacionaliniu teisės aktu, reglamentuojančiu nusikaltimų aukų teisinę apsaugą, laikytinas Baudžiamojo proceso kodeksas.

Teisines procedūras aukščiau nurodytų teisių gynimui nustato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – LR BPK), kuriame be kitų normų, yra nustatytos nukentėjusiojo asmens teisės baudžiamajame procese. Šio kodekso 44 str. 10 d. nustatyta, kad

³² „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis ratifikavimo“, *Valstybės žinios*, 78-4036 (2012).

³³ „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas“, TAR, žiūrėta 2017 kovo 4 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E14E65020CCC/NdXkxmULzQ>.

³⁴ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. rugsėjo 14 d. nutarimas Nr. 1066 „Dėl Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo“, *Valstybės žinios* 115-5400 (2011).

³⁵ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. rugsėjo 15 d. nutarimas Nr. 920 Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo Nr. X-296 1 ir 2 straipsnių pakeitimo ir papildymo trečiuoju¹ skirsniu įstatymo projekto Nr. XIIP-3442“, TAR, žiūrėta 2017 kovo 4 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e8689b747f3611e6b969d7ae07280e89>.

kiekvienas nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą, o įstatymų numatytais atvejais – ir kompensaciją iš Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo, taip pat įstatymų nustatyta tvarka nemokamai gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.³⁶

Pažymėtina, kad Baudžiamojo proceso taisyklės yra suderintos su Europos Sąjungos teisės aktu, nurodytą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso priede, nuostatomis. 2015 m. gruodžio 17 d. šis priedas papildytas 16 dalimi - 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR (OL 2012 L 315, p. 57).

LR BPK II dalis reglamentuoja nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo taisykles. Šio teisės akto IX skyriuje numatytos procedūros žalos atlyginimui nukentėjusiam, nesant pateiktam civiliniam ieškiniiui. Nors norma yra nukreipta į įtariamąjį ar kaltinamąjį arba už jo veikas materialiai atsakingą asmenį nurodant, galimybę bet kuriuo proceso metu savanoriškai atlyginti nukentėjusiajam nusikalstama veika padarytą žalą. Tačiau ši, atrodytų deklaratyvi norma, turi tam tikrą saugiklį, leidžiantį realiai ja naudotis – žalą padaręs asmuo yra tam tikra prasme motyvuojamas savanoriškai atlyginti žalą, kadangi ją atlyginus, nedelsiant panaikinamas jam paskirtas laikinas nuosavybės teisių apribojimas. Dar vienas svarbus aspektas yra išdėstytas LR BPK 108 str., kuriame apibrėžtas daiktų ir vertybių grąžinimo klausimo sprendimas. Teismas, įsitikinęs, kad proceso metu rasti ir paimti daiktai ar vertybės priklauso nukentėjusiajam ar kitam asmeniui, nusprendžia šiuos daiktus ar vertybes po nuosprendžio įsiteisėjimo grąžinti jų savininkui. Tačiau baudžiamasis procesas, įskaitant ikiteisminį tyrimą ir baudžiamosios bylos nagrinėjimą teisme, paprastai užtrunka nuo vienerių iki dvejų metų, o atskirais atvejais ir ilgiau. 2016 metais užbaigtų ikiteisminių tyrimų vidutinė trukmė sudarė 5,1 mėn.³⁷ Baudžiamosios bylos nagrinėjimo Lietuvos pirmosios instancijos teismuose dažniausiai trunka ilgiau, nei pusės metų laikotarpį. 2016 metais iš 17 115 išnagrinėtų baudžiamųjų bylų, net 12 961 byla truko ilgiau nei šešis mėnesius.³⁸ Todėl labai svarbi nukentėjusiajam asmeniui yra norma, leidžianti jam priklausančius daiktus ir vertybes grąžinti anksčiau, nei įsiteisės teismo nuosprendis. Šiuos daiktus ir vertybes gali grąžinti ir prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas dar nesibaigus procesui ir išskiriama tik viena ši veiksmą ribojanti sąlyga - šie daiktai

³⁶ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 4 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777>.

³⁷ „Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2016 m ataskaita,“ Lietuvos Respublikos prokuratūra, žiūrėta 2017 kovo 4 d., <http://www.prokuraturos.lt/lt/data/public/uploads/2017/03/2016-m.-ataskaita-galutinis-2017-03-02.pdf>

³⁸ „Teismų veiklos apžvalga 2016,“ Nacionalinė teismų administracija, žiūrėta 2017 kovo 4 d., http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/03/teismu_veiklos_apzvalga_2016.pdf.

ar vertybės prieš grąžinant turi būti pakankamai išsamiai ištirti ir aprašyti. Atsiimdamas šia tvarka grąžinamus daiktus ar vertybes, savininkas paprastai turi raštu pasižadėti saugoti juos tol, kol byla bus baigta nagrinėti teisme.³⁹

Visgi pagrindu atlyginti žalą laikytinas civilinis ieškinys, kurį teismas nagrinėja kartu su baudžiamąja byla. LR BPK nustato aplinkybes, kad civilinį ieškinį gali pateikti tik asmuo, oficialiai pripažintas nukentėjusiuoju. Nukentėjusiuoju laikomas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika asmeniškai padaryta fizinė, turtinė ar neturtinė žala. Taip pat nukentėjusiuoju gali būti pripažintas nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinę, turtinę ar neturtinę žalą. Ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi asmuo oficialiai pripažįstamas nukentėjusiuoju, atliekant procesinį veiksmą - priimant tai patvirtinantį nutarimą.

Vertinant nukentėjusiojo teises baudžiamajame procese, pažymėtina teisė lietuvių kalbos nemokantiems nukentėjusiesiems daryti pareiškimus, duoti parodymus ir paaiškinimus, paduoti prašymus ir skundus, kalbėti teisme gimtąja kalba arba kita kalba, kurią jie moka. Atsižvelgiant į 2012 m. Direktyvos reikalavimus, į LR BPK 8 straipsnį buvo perkelta ir šias teises papildanti norma – teisė paduoti skundą ar pareiškimą dėl nusikalstamos veikos gimtąja kalba arba kita kalba, kurią jie moka, arba užtikrinama teisė naudotis vertėjo paslaugomis pateikiant skundą žodžiu. Iš esmės, įgyvendinant minėtą Direktyvą, 2015 m. gruodžio 17 d. LR BPK buvo papildytas ir kitomis svarbiomis nukentėjusiųjų apsaugos teises užtikrinančiomis normomis, įsigaliojusiomis 2016 m. kovo 1 d. 36² straipsnyje buvo numatyta specialių apsaugos poreikių sąvoka - asmeninių savybių, nusikalstamos veikos pobūdžio ar jos padarymo aplinkybių nulemti nukentėjusiojo poreikiai naudotis šiame Kodekse nustatytais garantijomis, kad nukentėjusysis būtų apsaugotas nuo psichinės traumos, nusikalstamo poveikio ar kitų neigiamų padarinių. 186¹ straipsnyje nustatyta nukentėjusio asmens specialių apsaugos poreikio vertinimo tvarka, kuri numatė, kad ne vėliau kaip pirmosios nukentėjusiojo apklausos metu ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, prireikus pasitelkdamas psichologą ar kitus specialių žinių turinčius asmenis, privalo atlikti nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimą ir organizuoti baudžiamąjį procesą, atsižvelgdamas į vertinimo metu surinktus duomenis. Šio vertinimo esmė – esant nukentėjusiojo specialioms poreikiams, taikyti kiek įmanoma daugiau garantijų, įvardytų LR BPK - neviešą bylos nagrinėjimą teisme, lydinčio asmens dalyvavimą, tos pačios lyties pareigūno atliekamą apklausą, besispecializuojančio pareigūno atliekamą apklausą, to paties pareigūno atliekamą pakartotinę apklausą, teisės naudotis vertėjo paslaugomis užtikrinimą lietuvių kalbos nemokančiam arba turinčiam kalbos, klausos, psichinę negalią ir nuo

³⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas,“ *supra* note, 36.

nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui ar jo atstovui, pranešimus apie įtariamojo paleidimą į laisvę ar pabėgimą iš laisvės atėmimo vietos ir įtariamojo suėmimą, pranešimą apie teisės aktuose nustatytas galimas taikyti apsaugos priemonės ir jų skyrimo tvarką, įgaliotojo atstovo ar atstovo pagal įstatymą dalyvavimą, apklausas garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis, pas ikiteisminio tyrimo teisėją, nedalyvaujant įtariamajam, vaikų apklausoms pritaikytose patalpose, apklausą ne daugiau kaip vieną kartą, apklausos metu daromą vaizdo ir garso įrašą bei specialistų dalyvavimą apklausoje.⁴⁰

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d. įsakymu patvirtintose rekomendacijose dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo nustatyta, kad pirminis specialių apsaugos poreikių vertinimas atliekamas per kuo trumpesnę laiką nuo pranešimo apie nusikalstamą veiką gavimo, bet ne vėliau kaip pirmos nukentėjusiojo apklausos metu. Atliekant vertinimą pildoma nukentėjusiojo ar nukentėjusiojo nepilnamečio specialių apsaugos poreikių vertinimo pažyma. Rizikos vertinamos balais:

- a) iki 10 balų - žema rizika – taikytinos tik privalomos specialios apsaugos priemonės;
- b) 11-20 balų – vidutinė rizika - rekomenduojama taikyti galimas specialias apsaugos priemones atsižvelgiant į nukentėjusiojo ar jo atstovo pagal įstatymą poziciją dėl jų taikymo;
- c) 21 ir daugiau balų – didelė rizika - rekomenduojama maksimaliai taikyti visas galimas specialias apsaugos priemones.

Pakartotinis specialių apsaugos poreikių vertinimas atliekamas atsiradus būtinybei vertinti iš naujo, jeigu aplinkybės, kurios yra šio vertinimo pagrindas, labai pasikeičia.⁴¹

LR BPK 28 str. buvo pakeista nukentėjusiojo sąvoka ir nustatytos jo teisės baudžiamajame procese - nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos. Asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. Nukentėjusysis ir jo atstovas turi teisę gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį, teikti įrodymus, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, dalyvauti vertinant jo specialius apsaugos poreikius, ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla, dalyvauti bylą nagrinėjant teisme, apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskusti teismo nuosprendį ar nutartį,

⁴⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27-1, 36-2, 56-1, 186-1 straipsniais įstatymas,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 3 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=1085d150aee411e5b12fbb7dc920ee2c>.

⁴¹ „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d. įsakymas Nr. I-63 “Dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 5 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97>.

pasakyti baigiamąją kalbą. Vienas esminių reikalavimų, perkeltų į LR BPK, yra 44 straipsnio 10 dalies pakeitimas - kiekvienas nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą, o įstatymų numatytais atvejais – ir kompensaciją iš Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo, taip pat įstatymų nustatyta tvarka nemokamai gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.⁴²

Veiksminga asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, apsaugos priemone laikytina LR BPK 128 straipsnio 4 dalies norma, kuri įtvirtina nukentėjusiojo teisę gauti informaciją apie įtariamojo suėmimą, jo būsimą paleidimą į laisvę ar įtariamojo pabėgimą iš laisvės atėmimo vietos. Tokios informacijos pateikimas nukentėjusiajam yra imperatyvus ir kiekvienu atveju prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas ne tik privalo šią informaciją pranešti nukentėjusiajam, bet ir turi išsiaiškinti, ar nukentėjusysis pageidauja, kad jam būtų pranešta apie būsimą įtariamojo paleidimą į laisvę ar įtariamojo pabėgimą iš laisvės atėmimo vietos. Nukentėjusiajam taip pat turi būti pranešama apie teisės aktuose nustatytas apsaugos priemones, kurios gali būti jam taikomos, ir jų skyrimo tvarką.

Esminiai galiojusių normų atnaujinimai įvesti nepilnamečių nukentėjusiųjų atžvilgiu. Pažymėtini tokie ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmai, kaip nepilnamečio nukentėjusiojo apklausa, jeigu nenumatoma jų šaukti į teisiamąjį posėdį, bet būtina juos papildomai apklausti. Ne mažiau svarbi priemonė yra išimtiniais atvejais, kai nepilnametis nukentėjusysis šaukiamas į teismą, jo apsaugos interesais gali būti neleidžiama kitiems proceso dalyviams būti toje pačioje patalpoje, kur vykdoma apklausa. Nors tokiu atveju tiek kaltinamajam, tiek kitiems proceso dalyviams sudaromos sąlygos stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos ir per teisėją ar teismą užduoti apklausiamam asmeniui klausimus, tačiau pats nukentėjęs nepilnametis kitų dalyvių nemato ir negirdi, todėl minimalizuojama rizika sukelti jam neigiamus psichologinius reiškinius. Nepilnametis nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu apklausiami vaikų apklausoms pritaikytose patalpose ir paprastai ne daugiau kaip vieną kartą. Tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo metu būtina pakartotinė nepilnamečio nukentėjusiojo apklausa, juos paprastai apklausia tas pats asmuo.

2017 m. kovo 20 d. priimtame LR BPK 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatyme numatytos papildomos nepilnamečių nukentėjusiųjų apsaugą užtikrinančios normos. Nuo 2018 m. liepos 1 d. įsigalios 186 straipsnio pakeitimas, numatant ir valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo funkcijas nukentėjusiųjų nepilnamečių atliekamų apklausų atvejais. Šiuo metu į mažamečio nukentėjusiojo apklausą visuomet, taip pat į nepilnamečio

⁴² „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27-1, 36-2, 56-1, 186-1 straipsniais įstatymas“, *supra* note, 40.

nukentėjusiojo apklausą dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei, sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai, dėl pelnymosi iš nepilnamečio prostitucijos ar nepilnamečio įtraukimo į prostituciją arba kitais atvejais, kai to prašo proceso dalyviai arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva, privalo būti kviečiamas psichologas, kuris padeda apklausti nepilnamečių, atsižvelgdamas į jo socialinę ir psichologinę brandą. Nuo kitų metų liepos 1 d. tokias apklausas iš kitos patalpos stebės ir valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas, kuris stebės ar apklausos metu nepažeidžiamos nepilnamečio nukentėjusiojo teisės. Valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas galės užduoti apklausiamam asmeniui klausimų ir reikšti prašymus dėl apklausos. Šiuo metu institucijos atstovas turi tik teisę dalyvauti ir padėti apklausti nepilnamečių. Dar vienas svarbus pakitimas yra tai, kad šiuo metu nepilnamečio nukentėjusiojo apklausose turi teisę dalyvauti jo atstovas, tačiau ateityje jis turės teisę dalyvauti tik tais atvejais, kai bus įvertinta, ar jis nedarys poveikio nepilnamečiui.⁴³

LR BPK įtvirtintos nukentėjusiųjų teisės yra pakankamai reglamentuotos baudžiamajame įstatyme, tačiau jų įgyvendinimui būtini kiti teisės aktai, nustatantys konkrečias procedūras, skirtas nukentėjusiųjų teisėtiems interesams ginti. Išskirtinos dvi pagrindinės sritys, kurios turėjo būti sureglamentuotos kitais įstatymais:

- a) valstybės garantuojama teisinė pagalba;
- b) valstybės garantuojamas žalos kompensavimas.

Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas priimtas 2000 m. kovo 28 d. Įstatyme numatytos dvi valstybės garantuojamos teisinės pagalbos formos – pirminė ir antrinė.⁴⁴

Pirminė teisinė pagalba – tai nustatyta tvarka teikiama teisinė informacija, teisinės konsultacijos ir valstybės ir savivaldybių institucijoms skirtų dokumentų, išskyrus procesinius dokumentus, rengimas. Pirminė teisinė pagalba taip pat apima patarimus dėl ginčo sprendimo ne teismo tvarka, veiksmus dėl taikaus ginčo išsprendimo ir taikos sutarties parengimą, bet neapima mokesčių administratoriui teikiamų deklaracijų pildymo. Pirminę teisinę pagalbą turi teisę gauti visi Lietuvos Respublikos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, taip pat kiti Lietuvos Respublikoje bei kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys ir kiti Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys. Pirminę teisinę

⁴³ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 20 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/631501100d5d11e79800e8266c1e5d1b>

⁴⁴ „Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 20 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EAA93A47BAA1>

pagalbą vykdo savivaldybių institucijos pagal asmenų prašymus, kurie pateikiami pagal asmens gyvenamąją ar deklaruotą gyvenamąją vietą.⁴⁵

Antrinė teisinė pagalba – tai dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose, įskaitant vykdymo procesą, atstovavimas išankstinio ginčų sprendimo ne teisme atvejais, jeigu tokią tvarką nustato įstatymai ar teismo sprendimas. Antrinė teisinė pagalba taip pat apima bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, atlyginimą, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų, administracinių nusižengimų bylų nagrinėjimo teisme išlaidų ir su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu susijusių išlaidų atlyginimą. Antrinę teisinę pagalbą turi teisę gauti Lietuvos Respublikos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, taip pat kiti Lietuvos Respublikoje bei kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys, kurių turtas ir metinės pajamos neviršija Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių teisei pagalbai gauti. Tarp asmenų, turinčių teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius teisei pagalbai gauti pagal šį įstatymą, yra nukentėjusieji dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo bylose, įskaitant atvejus, kai žalos atlyginimo klausimas yra sprendžiamas baudžiamojoje byloje. Antrinę teisinę pagalbą teikia advokatai, sudarę sutartis su Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos Tarnyba, kuri yra įsteigta prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir turi teritorinius administracijos padalinius, kurių veiklos teritoriją, atsižvelgdamas į apygardos teismų veiklos teritorijas, nustato teisingumo ministras. Tarnyba taip pat atlieka pirminės teisinės pagalbos teikimo koordinavimo funkciją.⁴⁶

Norintis gauti antrinę teisinę pagalbą asmuo pateikia tarnybai prašymą suteikti antrinę teisinę pagalbą, jo reikalavimą pagrindžiančius dokumentus, jo teisę gauti antrinę teisinę pagalbą įrodančius dokumentus ir rašytinį advokato sutikimą dėl atstovavimo konkrečioje byloje, jeigu pageidauja, kad antrinę teisinę pagalbą teiktų advokatas, kuris neįtrauktas į Tarnybos advokatų sąrašus. Prašymas suteikti antrinę teisinę pagalbą ir kiti šioje dalyje nurodyti dokumentai gali būti pateikiami asmeniškai, paštu arba elektroninėmis priemonėmis, jeigu yra galimybė identifikuoti pareiškėją. Pareiškėjas, kuriam skiriama antrinė teisinė pagalba, yra atleidžiamas nuo tokių išlaidų, kaip bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų, administracinių nusižengimų bylų nagrinėjimo teisme išlaidų, su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu susijusių išlaidų, išlaidų, susijusių su gynyba ir atstovavimu nagrinėjant bylas (įskaitant apeliacine ir kasacine tvarka nagrinėjamas bylas, nesvarbu, kas jas pradeda), taip pat vykdymo

⁴⁵ „Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas,“ *supra note*, 44

⁴⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. birželio 12 d. įsakymas Nr. 1R-148 „Dėl Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos nuostatų patvirtinimo,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/503e671010dal1e58569be21ff080a8c>.

proceso išlaidų, nurodytų teisingumo ministro patvirtintoje Sprendimų vykdymo instrukcijoje, išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų rengimu ir įrodymų rinkimu, vertimu, su atstovavimu išankstinio ginčų sprendimo ne teisme atvejais, jeigu tokia tvarka nustatyta įstatymuose ar teismo sprendime.⁴⁷

Šiuo įstatymu yra patvirtintos visos procedūros, kuriomis galima veiksmingai užtikrinti nukentėjusiojo asmens teisę į antrinę teisinę valstybės garantuojamą pagalbą, tačiau esminis tokios pagalbos suteikimo pagrindas – pareiškėjo prašymo pateikimas – gali būti įgyvendinamas tik tuo atveju, jeigu nukentėjusysis yra informuotas apie šios srities teisę ir turi visą reikalingą informaciją kaip ją pasinaudoti.

Kitos nukentėjusiųjų apsaugos srities - valstybės garantuojamo žalos kompensavimo procedūras reglamentuoja Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymas, priimtas 2002 m. gegužės 21 d. ir Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. Pirmuoju įstatymu numatyta, kuriais atvejais gali būti kompensuojama žala, atsiradusi dėl valstybės institucijų neteisėtų veiksmų. Įstatymas reglamentuoja turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo, kitų valstybės institucijų veiksmų, atlyginimą nukentėjusiesiems. Jame numatyti tokie asmens teisių pažeidimai, dėl kurių galima kompensacija, kaip neteisėtas nuteisimas, suėmimas, sulaikymas, procesinių prievartos priemonių pritaikymas, areštas.⁴⁸

Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas nustatė priteistos smurtiniais nusikaltimais padarytos turtinės ir (ar) neturtinės žalos kompensavimą ir smurtiniais nusikaltimais padarytos turtinės ir (ar) neturtinės žalos kompensavimą avansu. Šis įstatymas nereglementavo smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos atlyginimo iš nusikaltimą padariusių asmenų ar už jų veikas atsakingų asmenų.⁴⁹

Pažymėtina, kad Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas yra specialusis įstatymas, nustatantis smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo iš valstybės lėšų mechanizmą. Įstatymas neskirtas reguliuoti su kompensacijomis nesusijusiems klausimams, pavyzdžiui, smurtinio nusikalstamumo prevencijos, pagalbos ir apsaugos priemonių smurtinių nusikaltimų aukoms ir panašiai.⁵⁰

Smurtiniu nusikaltimu laikoma Baudžiamajame kodekse numatyto nusikaltimo požymių turinti veika, kuria buvo tyčia atimta žmogaus gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo

⁴⁷ „Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas,“ *supra note*, 44.

⁴⁸ „Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 10 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.06C50B65B6B2>.

⁴⁹ „Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 10 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0258F89BCE57>

⁵⁰ „Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas,“ *supra note*, 49.

sveikata, arba apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo žmogaus laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ar neliečiamumui požymių turinti veika.⁵¹ Tačiau įstatyme numatyta, kad tokia veika, kuria žmogui buvo sukeltas fizinis skausmas, kuria žmogus buvo nežymiai sužalotas ar trumpam susargdintas, smurtiniu nusikaltimu nelaikoma, nors tokia veika yra viena labiausiai paplitusių, analizuojant smurto artimoje aplinkoje veikas.⁵² Įstatymu nustatyta, kad teisę į smurtiniais nusikaltimais padarytos turtinės ir (ar) neturtinės žalos kompensavimą turi nukentėję asmenys, kuriems teismas priteisė smurtiniu nusikaltimu padarytą turtinę ir (ar) neturtinę žalą arba patvirtino sutartį dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo. Jeigu nukentėjusysis, pateikęs prašymą kompensuoti smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą, miršta, teisė į kompensaciją paveldima Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Žala nukentėjusiesiems kompensuojama, jei teismo priteista smurtiniu nusikaltimu padaryta žala ar teismo patvirtintoje sutartyje nurodyta smurtiniu nusikaltimu padaryta žala neatlyginta ir jei prašymas kompensuoti smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą pateiktas ne vėliau kaip per 10 metų nuo teismo sprendimo, kuriuo priteista smurtiniu nusikaltimu padaryta žala ar patvirtinta sutartis dėl jos atlyginimo, įsiteisėjimo, išskyrus atvejus, kai šis terminas praleistas dėl svarbių priežasčių. Teismo priteista smurtiniu nusikaltimu padaryta žala ar teismo patvirtintoje nutartyje nurodyta smurtiniu nusikaltimu padaryta žala laikoma neatlyginta, jeigu žalos savanoriškai neatlygino už žalą atsakingas asmuo arba antstolis neturėjo objektyvių galimybių išieškoti priteistą žalos atlyginimą, arba žala neatlyginta ir nekompensuota iš valstybės ar savivaldybių, Valstybinio socialinio draudimo fondo ir Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetų, užsienio valstybių kompetentingos institucijos, arba atlygintos, kompensuotos ir išieškotos žalos bendra suma nesiekia maksimalaus kompensuojamos žalos dydžio. Maksimalus kompensuojamas žalos dydis yra nustatytas: 100 minimaliųjų gyvenimo lygių (toliau – MGL), jeigu smurtiniu nusikaltimu atimta žmogaus gyvybė ir 80 MGL, jeigu smurtiniu nusikaltimu sunkiai sutrikdyta žmogaus sveikata arba smurtiniu nusikaltimu padaryta žala nepilnamečiui.⁵³

Įstatyme nustatyta ir turtinės bei neturtinės žalos kompensacijos avansu gavimo tvarka. Teisę į šią kompensaciją turi nukentėję asmenys, kuriems padaryti smurtiniai nusikaltimai ir nukentėjusių asmenų, kurių gyvybė buvo atimta smurtiniais nusikaltimais, sutuoktiniai, vaikai, įvaikiai, tėvai, įtėviai ir išlaikytiniai. Žala nukentėjusiesiems kompensuojama avansu, jeigu vyksta baudžiamasis procesas dėl smurtinio nusikaltimo ir asmuo yra pripažintas civiliniu ieškovu arba įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyta, kad buvo padarytas smurtinis nusikaltimas, tačiau nebuvo pareikštas ieškinys dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos

⁵¹ „Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas,“ *supra note*, 49.

⁵² „Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2016 m ataskaita,“ *supra note*, 37

⁵³ „Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas,“ *op. cit.*

atlyginimo ar ieškinys paliktas nenagrinėtas, arba jeigu baudžiamasis procesas buvo nutrauktas ar nebuvo pradėtas dėl to, kad nusikaltimą padaręs asmuo nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus arba mirė. Taip pat jei už žalą atsakingas asmuo savanoriškai neatlygino turtinės žalos arba atlygintos, kompensuotos ir išieškotos žalos bendra suma nesiekia maksimalaus kompensuojamos žalos dydžio.

Norėdamas gauti aukščiau nurodytą kompensaciją, nukentėjęs asmuo turi pateikti prašymą, kurį priima ir nagrinėja Teisingumo ministerija ar jos įgaliotos institucijos. Avansu kompensuojama tik ši smurtiniais nusikaltimais padaryta turtinė žala:

1) su sveikatos grąžinimu susijusios išlaidos (gydymo, papildomo maitinimo, vaistų įsigijimo, protezavimo, sužaloto asmens priežiūros, specialių transporto priemonių įsigijimo, sužaloto asmens perkvalifikavimo išlaidos ir kitos sveikatai grąžinti būtinos išlaidos);

2) negautos pajamos, kurias nukentėjęs asmuo būtų gavęs, jeigu jo sveikata nebūtų sutrikdyta;

3) 12 MGL neviršijančios laidojimo išlaidos, jeigu smurtiniu nusikaltimu buvo atimta žmogaus gyvybė;

4) negautos pajamos, kurias gavo ar turėjo teisę gauti išlaikytiniai mirusiajam esant gyvam, jeigu smurtiniu nusikaltimu buvo atimta žmogaus gyvybė.

Avansu dėl turtinės žalos padarymo mokama kompensacija negali viršyti pusės nustatyto maksimalaus kompensacijos dydžio, išskyrus tris atvejus:

a) baudžiamasis procesas dėl smurtinio nusikaltimo vyksta ilgiau kaip 3 metus ir asmuo yra pripažintas civiliniu ieškovu;

b) įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyta, kad buvo padarytas smurtinis nusikaltimas, tačiau nebuvo pareikštas ieškinys dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos atlyginimo arba ieškinys paliktas nenagrinėtas;

c) dėl už žalą atsakingo asmens mirties ar kitų svarbių priežasčių iš jo negali būti priteista smurtiniu nusikaltimu padaryta žala.⁵⁴

Jeigu smurtiniu nusikaltimu buvo atimta žmogaus gyvybė ir teisę į šiuo nusikaltimu padarytos žalos kompensaciją turi daugiau negu vienas iš šio įstatymo 8 straipsnio 1 dalies 2 punkte nurodytų asmenų, kompensacija dėl neturtinės žalos padarymo dalijama lygiomis dalimis visiems asmenims, turintiems teisę į žalos kompensavimą avansu.

Jeigu nukentėjusysis ar kitas į kompensaciją turintis teisę asmuo gavo pašalpą ar kitas iš valstybės ar savivaldybių biudžetų, Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto mokamas kompensacijas, draudimo išmokas, taip pat

⁵⁴ „Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas,“ *supra note*, 49

užsienio valstybių kompetentingų institucijų išmokas, avansu mokama kompensacija atitinkamai mažinama.⁵⁵

Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimui užtikrinti numatyta Specialioji Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programa, kurią įgyvendina Teisingumo ministerija. Specialiosios Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programos tikslas – užtikrinti smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimą pagal Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos atlyginimo įstatymą. Specialiąją Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programą įgyvendina Teisingumo ministerija, o šios programos lėšas sudaro teismo paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės – įmokos į Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, pagal minėtą įstatymą išieškotos lėšos, valstybės biudžeto asignavimai ir kitos teisėtai gautos lėšos.⁵⁶

Po 2009 m. įvykusio Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo pakeitimo buvo išplėstas smurtinių nusikaltimų, kuriais padaryta žala kompensuojama, sąrašas, o mokamų kompensacijų suma padidinta apie 12 kartų. 2015 metais Fondas smurtiniais nusikaltimais padarytai žalai atlyginti nukentėjusiems asmenims išmokėjo 980,5 tūkst. eurų, nors į Fondą iš visų įmanomų šaltinių įmokėta tik 187 tūkst. eurų. Regreso (atgręžtinio reikalavimo) teise į Fondą grąžinama tik iki 2 proc. išmokėtų lėšų. Tai rodo, kad gaunamų iš nusikaltimus padariusių asmenų lėšų pakanka tik apie 19 proc. Fondo išlaidų padengti, visos kitos lėšos skiriamos iš valstybės biudžeto. 2013 m. skirta 615 tūkst. eurų, 2014 m. - 817,5 tūkst. eurų, 2015 m. - 998,4 tūkst. eurų, 2016 m. - 1002 tūkst. eurų.⁵⁷

⁵⁵ „Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas,“ *supra note*, 49.

⁵⁶ „Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondas,“ Teisingumo ministerija, žiūrėta 2017 kovo 10 d., <http://www.tm.lt/tm/nusikaltimufondas/>.

⁵⁷ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. rugsėjo 15 d. nutarimas Nr. 920 „Dėl Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo Nr. X-296 1 ir 2 straipsnių pakeitimo ir papildymo trečiuoju¹ skirsniu įstatymo projekto Nr. XIIP-3442,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 10 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e8689b747f3611e6b969d7ae07280e89>.

II. ASMENŲ, NUKENTĖJUSIŲ NUO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ, SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS ANALIZĖ

2.1. Nusikalstamų veikų aukoms teikiamų socialinių paslaugų spektras

Lietuvoje

Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES 2 skyrius skirtas informacijos teikimui bei paramai nusikaltimų aukoms. Skyriuje detalai išdėstoma informavimo paslaugų sudėtis bei nusikaltimų aukų teisė jau pirmo kontakto su kompetentinga valdžios institucija metu gauti informaciją šiais klausimais:

- ✓ Paramos, kuri aukoms gali būti suteikta, rūšis ir informacija, kas tokią paramą suteiktų;
- ✓ Informaciją apie procedūras, susijusias su skundo dėl nusikalstamos veikos pateikimu ir jų vaidmenį tokiose procedūrose;
- ✓ Informaciją apie tai, kokiomis sąlygomis ir kokią apsaugą jie gali gauti;
- ✓ Informaciją apie tai, kokiomis sąlygomis ir kaip jie gali gauti teisinę konsultaciją arba pagalbą;
- ✓ Informaciją apie tai, kokiomis sąlygomis auka gali gauti kompensaciją;
- ✓ Informaciją apie tai, kaip teikiamos vertimo paslaugos;
- ✓ Informaciją apie atkuriamojo teisingumo paslaugas;
- ✓ Informacija apie skundų teikimo tvarką;
- ✓ Informacija apie dalyvavimo baudžiamajame procese išlaidų kompensavimą.

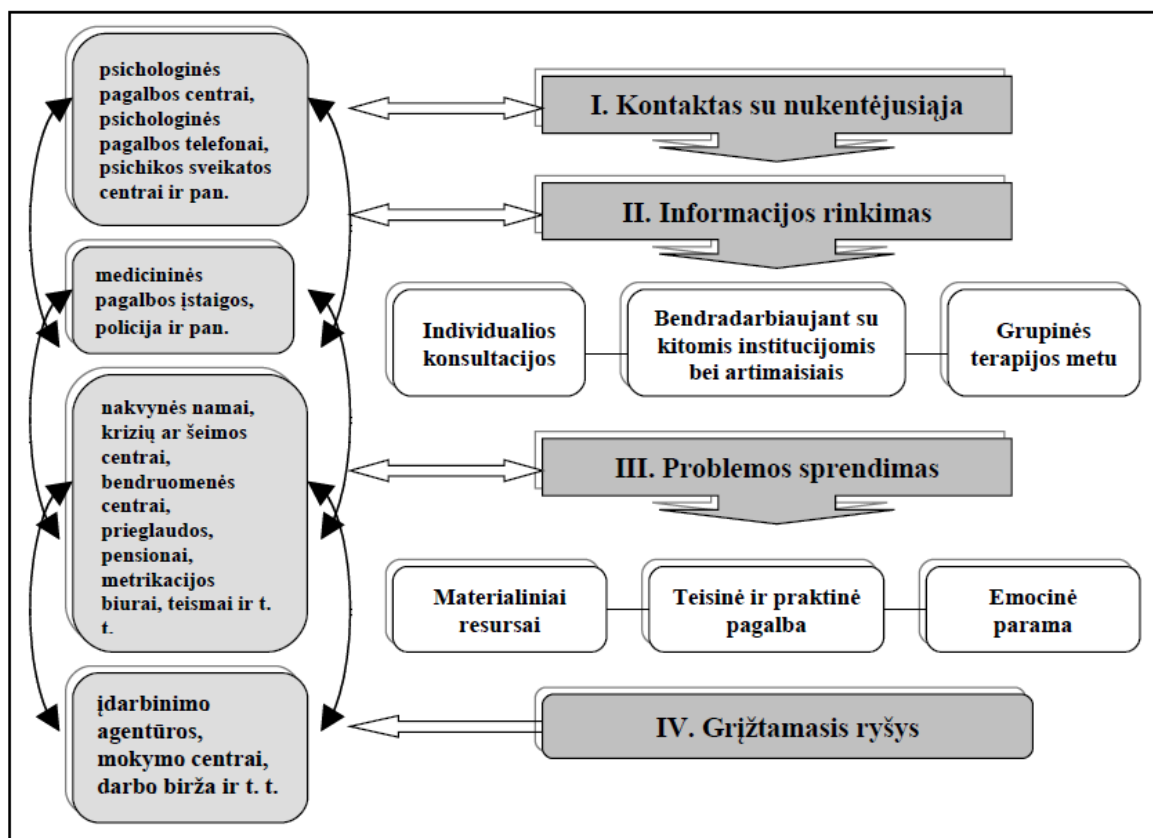
Direktyvos 2 skyriaus 8 straipsnyje numatomas dviejų tipų nemokamai teikiamų paslaugų reikalavimas: bendrojo pobūdžio paslaugos bei specialistų teikiamos paslaugos, skirtos specialių poreikių turinčioms arba didesnę žalą patyrusioms nusikaltimų aukoms ir jų šeimos nariams. Bendrosios paslaugos numatytos šios:

- ✓ informacija, konsultacija ir parama, susijusi su aukų teisėmis, įskaitant galimybę naudotis nacionalinėmis teikiamu kompensavimo už nusikaltimo metu patirtus sužalojimus sistemomis, taip pat aukų vaidmeniu baudžiamajame procese, įskaitant pasirengimą dalyvauti teismo posėdyje.
- ✓ Informacija apie veikiančias specialistų paramos paslaugų tarnybas;
- ✓ Emocinę ir, jei yra galimybė, - psichologinę paramą;
- ✓ Konsultacijas finansiniais ir praktiniais klausimais, susijusiais su nusikaltimu;
- ✓ Konsultacijas antrinės ir pakartotinės viktimizacijos prevencijos klausimais.

Specialiųjų poreikių turinčioms nusikaltimų aukoms dar papildomai turi būti teikiamas prieglobstis ar kitas laikinas apgyvendinimas bei tikslinė ir integruota parama.

Vertinant bendrą nusikaltimų aukoms teikiamų paslaugų paketą tampa akivaizdu, jog ne visos paslaugos turėtų būti teikiamos vienu metu, o atsižvelgiant ir į specialistų konsultacijų poreikį – netgi ne „iš vienu rankų“. Lietuvoje paslaugų poreikio bei teikimo etapai ir atsakingos institucijos (arba galinčios tokias paslaugas teikti organizacijos) detalai išdėstytos „Metodinėse rekomendacijose skirtose prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams“, kurias 2007 metais išleido Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Iki šiol šios metodinės rekomendacijos buvo bene vienintelis praktinis instrumentas, skirtas nusikaltimų aukoms pagalbą bei paramą teikiančioms organizacijoms bei jose dirbantiems asmenims.

1 paveikslas. Paramos smurto aukai etapai ir dalyvaujančių šiame procese institucijų tinklas.⁵⁸

Kaip galima matyti 1 paveiksle, po neatidėliotinos pagalbos (medicininės, apgyvendinimo paslaugų ir pan.) seka teisinė pagalba, kuri yra viena iš svarbiausių priemonių,

⁵⁸ Nijolė Diršienė ir kt., *Metodinės rekomendacijos skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams* (Kaunas, 2007), 9.

nuo kurios teikimo efektyvumo priklauso nemaža dalis pagalbos aukoms sėkmės. Pirminė teisinė pagalba Lietuvoje teikiama vadovaujantis Lietuvos Respublikos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymu⁵⁹. *Pirminė teisinė pagalba* – tai teisinės informacijos, teisinių konsultacijų teikimas, taip pat valstybės ir savivaldybių institucijoms skirtų dokumentų, išskyrus teisinius dokumentus, rengimas, konsultacijos dėl ginčų sprendimo ne teismo tvarka ir konsultacijos dėl taikaus ginčo išsprendimo ir taikos sutarties parengimo⁶⁰. Vadovaujantis anksčiau minėtu įstatymu, pirminę teisinę pagalbą turi teisę gauti visi Lietuvos Respublikos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, taip pat kiti Lietuvos Respublikoje bei kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys ir kiti Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys. Pirminės teisinės pagalbos trukmė yra ne ilgesnė kaip viena valanda.

Nukentėjusieji dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo bylose, įskaitant atvejus, kai žalos atlyginimo klausimas yra sprendžiamas baudžiamojoje byloje, turi teisę gauti ir nemokamą antrinę teisinę pagalbą. *Antrinė teisinė pagalba* – tai valstybės garantuojama advokato pagalba teisiniame procese: dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose, įskaitant vykdymo procesą, taip pat atstovavimas sprendžiant ginčą ne teisme⁶¹.

Pirminę teisinę pagalbą dažniausiai teikia savivaldybės administracijos valstybės tarnautojai, kurių pareigybių aprašymuose nustatytos teisinio pobūdžio funkcijos, ar darbuotojai, dirbantys pagal darbo sutartis, kuriose numatytos teisinio pobūdžio darbo funkcijos. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 15 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta galimybė savivaldybėms sudaryti sutartis su viešosiomis įstaigomis dėl pirminės teisinės pagalbos teikimo, tačiau 2015 m. šia galimybe nepasinaudojo nei viena savivaldybė, o esminis argumentas pasirenkant tokį pirminės teisinės pagalbos teikimo būdą yra teisinės pagalbos teikimo greitumas bei galimybė kontroliuoti teikiamos paslaugos kokybę bei lėšų panaudojimo efektyvumą. Iš viso pirminei teisinei pagalbai iš valstybės biudžeto 2015 m. buvo skirta 562 356 eurų, o savivaldybės savo sprendimais skyrė papildomų lėšų, todėl bendra specialiosios tikslinės dotacijos ir savivaldybių biudžeto lėšų suma pirminės teisinės pagalbos teikimo poreikiams 2015 m. sudarė 712 843,74 eurų.

Siekiant užtikrinti pirminės teisinės pagalbos prieinamumą, Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 24 str. 2 dalyje numatytas reikalavimas užtikrinti ne mažiau kaip dvi papildomas prašymų ir skundų priėmimo valandas per savaitę pasibaigus viešojo administravimo

⁵⁹ „Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas,“ *supra note*, 44.

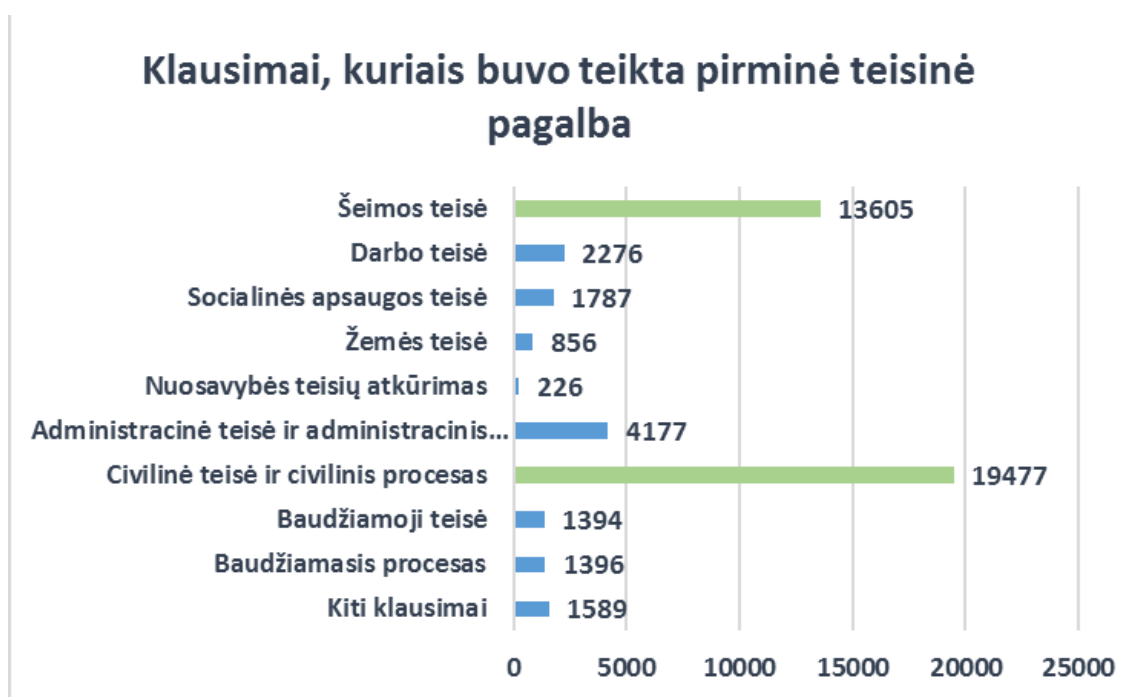
⁶⁰ „Valstybės garantuojama teisinė pagalba,“ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, žiūrėta 2017 kovo 15 d., <http://www.teisinepagalba.lt/lt/pirmine/tm/kastaip>.

⁶¹ *Ibid.*

subjekto darbo dienos laikui, tačiau 9 savivaldybės 2015 metais tokios galimybės nebuvo sudariusios.⁶²

Per 2015 m. Lietuvoje pirminė teisinė pagalba buvo suteikta 44 047 asmenims. Vertinant pirminės teisinės pagalbos teikimo apimtį nuo 2009 m. pastebėtina, jog tokia pagalba pasinaudojusių asmenų skaičius svyruoja tik keliais procentais ir išlieka stabilus. Kaip galima matyti žemiau pateikiamame paveiksle Nr. 2, dažniausiai pirminė teisinė pagalba teikiama civilinės teisės ir civilinio proceso klausimais, tačiau pagal savo pobūdį šios konsultacijos nėra susijusios ar bent jau maža dalimi gali būti susijusios su nusikaltimų aukų poreikiais. Iš esmės nusikaltimo aukoms teikiama teisinė pagalba turėtų būti vertinama tokia apimtimi, kiek tokios konsultacijos yra susijusios su baudžiamąja teise ir baudžiamuoju procesu, tačiau šie klausimai bendroje dalyje tesudaro 5,96 proc.

2 paveikslas. Pirminės teisinės pagalbos teikimo sritys.

Šaltinis: „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2015 metų veiklos ataskaita“⁶³

Aukščiau pateikta pirminės teisinės pagalbos analizė, kurią kasmet teikia Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, turi tik ribotas panaudojimo galimybes vertinant

⁶² „Valstybės garantuojama teisinė pagalba,“ *supra* note, 60.

⁶³ „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2015 metų veiklos ataskaita,“ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, žiūrėta 2017 kovo 15 d., http://vilnius.teisinepagalba.lt/dok/ataskaitos/2015%20m_%20veiklos%20ataskaita%20internetui_16_07_27.pdf

nusikaltimų aukoms teikiamų paslaugų apimtį. Ataskaitose pateikiami bendri duomenys, nėra kategorizuojami ar grupuojami pirmine ir antrine teisine pagalba pasinaudoję asmenys, todėl aiškiai apibrėžti, kiek yra užtikrinama nusikaltimų aukų teisė gauti nemokamas teisinės konsultacijas, sudėtinga. Iš esmės tam tikrų abejonių kelia ir įstatymuose numatytos tokią teisinę pagalbą gauti turinčių teisę asmenų grupės: pirminės teisinės pagalbos apimtis (apibrėžta 1 konsultacijų valanda) gali būti pernelyg ribota užtikrinti Direktyvoje numatytas nusikaltimų aukų teises, o antrinė pagalba gali būti teikiama tik tais atvejais, kai nusikaltimų auka jau dalyvauja nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo byloje, t.y. jau kreipėsi į teisėsaugos institucijas, pateikė savo skundą ar pareiškimą dėl nusikaltimo ir įgijo nukentėjusiojo asmens statusą. Tokia situacija rodo, jog nusikaltimo aukų teisė į nemokamą teisinę konsultaciją Lietuvoje realizuojama tik iš dalies.

Direktyvos 2 skyriaus 4 straipsnio d dalyje numatyta, jog nusikaltimo auka turi gauti informaciją apie tai, kaip ir kokiomis sąlygomis ji gali kreiptis dėl teisinės konsultacijos ar teisinės pagalbos, todėl informacijos apie teisinių paslaugų teikimą sklaida taipogi turėtų būti vertinama kaip vienas iš Direktyvos reikalavimų įgyvendinimo aspektų. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. vasario 1 d. Įsakymu Nr. 1R-46⁶⁴ (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. liepos 7 d. įsakymo Nr. 1R-184 redakcija) patvirtinta Visuomenės informavimo apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą metodika, kuria vadovaudamasi savivaldybės viešina teisinės pagalbos teikimą. Savivaldybės savo veiklos ataskaitose nurodo, kad dažniausiai pateikia tokią informaciją skelbimų lentose, stenduose, eksponuoja plakatus viešose vietose, skelbia informaciją savivaldybių interneto puslapiuose, kartais platina lankstinukus ar publikuoja informacinius pranešimus žiniasklaidoje.

Teisinės konsultacijos – tik viena iš pagalbos nusikaltimo aukoms rūšių, kuri turėtų būti teikiama kartu su kitomis socialinėmis paslaugomis. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme⁶⁵ numatyta, kad socialinės paslaugos gali būti teikiamos tik tam tikroms asmenų grupėms. Žemiau nurodytos grupės kartu atitinka ir nusikaltimų aukų grupę:

Socialinės rizikos suaugęs asmuo – darbingo amžiaus asmuo, esantis socialiai atskirtas dėl to, kad elgetauja, valkatauja, piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, yra išitraukęs ar linkęs įsitraukti į nusikalstamą veiklą, yra patyręs ar kuriam kyla pavojus patirti psichologinę, fizinę ar

⁶⁴ „Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas „Dėl Teisingumo ministro 2007 m. vasario 1 d. Įsakymu Nr. 1R-46 „Dėl visuomenės informavimo apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą metodikos patvirtinimo“ pakeitimo“, TAR, žiūrėta 2017 kovo 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=761ba0b0249411e5b336e9064144f02a>

⁶⁵ „Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas“, TAR, žiūrėta 2017 kovo 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.91609F53E29E>

seksualinę prievartą, smurtą šeimoje ir yra iš dalies ar visiškai netekęs gebėjimų savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

Socialinės rizikos vaikas – vaikas iki 18 metų, kuris vaikatauja, elgetauja, nelanko mokyklos ar turi elgesio problemų mokykloje, piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, yra įsitraukęs ar linkęs įsitraukti į nusikalstamą veiklą, yra patyręs ar kuriam kyla pavojus patirti psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, smurtą šeimoje ir dėl šių priežasčių jo galimybės ugdytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos.

Socialinės paslaugos skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias, ir pagal savo turinį nusikaltimų aukoms reikalingos tiek vienos, tiek kitos. Bendrosioms socialinėms paslaugoms priskiriamos informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, sociokultūrinės paslaugos, transporto organizavimo, maitinimo organizavimo, aprūpinimo būtiniausiaisiais drabužiais ir avalyne bei kitos paslaugos. Iš esmės savo turiniu bendrosios socialinės paslaugos panašios į Direktyvoje nurodytas paramos aukoms tarnybų teikiamas paslaugas. Tuo tarpu specialiosios socialinės paslaugos, kurias sudaro socialinė priežiūra (pagalbos į namus, socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo, laikino apnakvindinimo bei kitos paslaugos) ir socialinė globa (kompleksinė pagalba, kuriai reikia nuolatinės specialistų priežiūros) iš esmės atitinka Direktyvos 2 skyriaus 8 straipsnio 3 punkte minimas specialistų teikiamas paramos paslaugas. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymo 13 straipsnis numato, kad už socialinių paslaugų teikimo gyventojams užtikrinimą atsako savivaldybė, planuodama ir organizuodama socialines paslaugas, kontroliuodama bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros kokybę.

Pageidaujantis gauti socialines paslaugas asmuo (vienas iš suaugusių šeimos narių) ar jo globėjas, rūpintojas raštišku prašymu kreipiasi į asmens (šeimos) gyvenamosios vietos savivaldybę. Švietimo ir ugdymo, sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų įstaigų, policijos ir kitų institucijų darbuotojai, turintys duomenų apie socialinių paslaugų asmeniui (šeimai) reikalingumą, privalo apie tai informuoti asmens (šeimos) gyvenamosios vietos savivaldybę, ir tokiu atveju socialinių paslaugų skyrimas svarstomas be asmens (vieno iš suaugusių šeimos narių) ar jo globėjo, rūpintojo prašymo. Ši įstatymo nuostata ne tik atitinka Direktyvoje numatytą reikalavimą nurodyti nusikaltimo aukai informaciją apie galimą paramą, tačiau suponuoja ir imperatyvų, nuo nusikaltimo aukos ne visiškai priklausantį socialinių paslaugų inicijavimą iš teisėsaugos institucijų pusės. Formaliai tai galėtų būti vertinama kaip geroji socialinių paslaugų teikimo nusikaltimų aukoms praktika, tačiau vertėtų išsiaiškinti, kiek kartų teisėsaugos institucijos privalomai informavo savivaldybės institucijas apie nusikaltimų aukoms reikalingas paslaugas. Deja, tačiau tokios informacijos viešai prieinamuose šaltiniuose rasti nepavyko.

Visas mūsų šalyje teikiamų socialinių paslaugų spektras bei tokias paslaugas teikiančioms įstaigoms ir organizacijoms keliami reikalavimai pateikiami Socialinių paslaugų kataloge. Bendrąsias socialines paslaugas, socialinę priežiūrą turi teisę teikti tos socialinių paslaugų įstaigos, kurių veiklos sritis yra socialinių paslaugų teikimas ir kurių teikiamos socialinės paslaugos atitinka teisės aktų reglamentuotus bendrosioms socialinėms paslaugoms, socialinei priežiūrai keliamus reikalavimus bei kurios turi socialinių paslaugų teikimą leidžiančią veiklos licenciją. Bendrosios socialinės paslaugos ir socialinė priežiūra teikiamos nemokamai asmenims (šeimoms), teisės aktų nustatyta tvarka gaunantiems socialinę pašalpą, arba tiems, kurių pajamos (vidutinės šeimos pajamos, tenkančios vienam asmeniui) yra mažesnės už valstybės remiamų pajamų dvigubą dydį. Šis apribojimas, kai bendrosios socialinės paslaugos nemokamai teikiamos tik tiems asmenims, kurių pajamos atitinka tam tikrus reikalavimus, iš esmės neatitinka Direktyvos 2 skyriaus 8 straipsnio 1 punkto reikalavimo užtikrinti nemokamą konfidencialią paramą, nes ne visos nusikaltimo aukos savivaldybių įstaigų teikiamomis socialinėmis paslaugomis gali pasinaudoti nemokamai.

Kompleksines paslaugas nusikaltimų aukoms teikia 20 specializuotų pagalbos centrų, veikiančių visose savivaldybėse bei finansuojamų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų. Šių pagalbos centrų veiklą reglamentuoja Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“⁶⁶. Organizacijos, pageidaujančios teikti specializuotų pagalbos centrų paslaugas, dalyvauja Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos organizuojamuose konkursuose, o paslaugas teikia tik ministerijos atrinktos įstaigos. Specializuotos pagalbos centruose labai platus paslaugų – pradedant informavimo, konsultavimo, teisine pagalba ir baigiant tarpininkavimu gaunant medicininės paslaugas ar palydint nukentėjusį asmenį į teismą, policijos komisariatą ar kitas institucijas. Vidaus reikalų ministerija administruoja internetinę svetainę www.bukstipri.lt, kuri taipogi skirta asmenims, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje.

Specializuotos pagalbos centruose, remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateikiama ataskaita, 2015 m. buvo užregistruota 11432 smurtą artimoje aplinkoje patyrę asmenys. Pagalbą gavo 10591 asmuo, iš jų 8208 moterys, 862 vyrai ir 1521 vaikas. Policija pranešė apie 10294 atvejus, pagalbos kreipėsi patys – 1138 asmenys. Pagalbos atsisakė arba su jais nepavyko susisiekti 812 asmenų. Buvo sudaryti 9171 individualus pagalbos priemonių planas smurtą patyrusiems asmenims. Daugiausiai buvo suteikta informavimo bei konsultavimo

⁶⁶ „Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2017 kovo 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/13b32bc0a31811e58fd1fc0b9bba68a7/NTBzywygmc>

paslaugų – 17018, psichologinė pagalba – 4226, teisinė pagalba – 2540⁶⁷. Pastebėtina, jog iš esmės specializuotų pagalbos centrų veikla kaip ir atitinka Direktyvoje numatytą pagalbą nusikaltimų aukoms, tačiau tokių centrų tikslinė grupė, kuriai teikiamos paslaugos, yra smurtą artimoje aplinkoje patiriantys asmenys, kurie sudaro tik dalį visų nusikaltimų aukų.

Šalia specializuotų pagalbos centrų teikiamų paslaugų, teikiamos ir emocinės (psichologinės) pagalbos telefonu paslaugos, o Socialinės apsaugos ir darbo ministerija apmoka šiais telefonais skambinančių gyventojų skambučius ir iš dalies dengia tokių tarnybų administravimo išlaidas. Šiuo metu emocinės (psichologinės) pagalbos telefonu paslaugas teikia 10 tarnybų, susijungusių į 5 linijas: Jaunimo, Vaikų, „Vilties“, Pagalbos moterims bei „Linija doverija“.

Kritinėse situacijose ir tais atvejais, kai aukoms reikia saugios vietos dėl gresiančios antrinės viktimizacijos, nusikaltimų aukos gali naudotis nakvynės namų ar krizių centrų, teikiančių apnakvindinimo paslaugas, paslaugomis. 2015 metų Statistikos departamento pateikiamais duomenimis⁶⁸, Lietuvoje veikė 25 nakvynės namai ir 44 krizių centrai ir laikino apgyvendinimo įstaigos motinoms ir vaikams. 2015 m. nakvynės namų paslaugomis pasinaudojo 68 nuo smurto nukentėję asmenys ir 9 asmenys, nukentėję nuo prekybos žmonėmis ar tapę priverstinės prostitucijos aukomis asmenys. Didžioji jų dauguma nakvynės namuose praleido vieną parą. Įvertinus tai, jog bendras nakvynės namų paslaugomis pasinaudojusių asmenų skaičius viršija 2000, nusikaltimų aukos sudaro itin mažą dalį tokių įstaigų gyventojų. Krizių centrų teikiama laikino apgyvendinimo paslauga per 2015 metus pasinaudojo 8244 asmenys, tačiau Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitoje nenurodoma, kokia šių asmenų dalis buvo tapę nusikaltimų aukomis.

Nepaisant nuolat specialiosios pagalbos centrams, krizių centrams bei nakvynės namams skiriamų valstybės dotacijų, įgyvendinant Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. gegužės 7 d. nutarimu Nr. XII-1682, valstybės biudžeto lėšomis remiami ir kiti nevyriausybinų organizacijų projektai, skirti socialinei pagalbai įvairioms nusikaltimų aukoms teikti. Pastebėtina, jog daugiausia remiami bei galima rasti pakankamai duomenų apie teikiamas paslaugas asmenims, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje bei asmenims, nukentėjusiems ir galėjusiems nukentėti nuo prekybos žmonėmis, o štai nukentėję nuo kitokių smurtinių nusikaltimų (pavyzdžiui, seksualinių nusikaltimų, plėšimų, sunkių kūno sužalojimų ir pan.) asmenys lieka užribyje. Tokia valstybės politika iš esmės gali

⁶⁷ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2015 metų veiklos ataskaita,“ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, žiūrėta 2017 kovo 15 d., <http://www.socmin.lt/lt/ataskaitos/ministerijos-veiklos-ataskaitos.html>

⁶⁸ „Asmenų, socialinės paslaugas gavusių krizių bei psichologinės ir socialinės reabilitacijos centruose, skaičius,“ Lietuvos statistikos departamentas, žiūrėta 2017 kovo 15 d., <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1223&status=A>

būti vertinama nevienareikšmiškai: iš vienos pusės smurtas artimoje aplinkoje sudaro didžiąją dalį prieš asmenis nukreiptų smurtinių nusikaltimų, o prekybos žmonėmis žala yra itin didelė, todėl priemonių koncentravimas bei dėmesio sutelkimas būtent į šių nusikaltimų aukas yra logiškas ir pagrįstas. Visgi vertinant iš kitos pusės, Direktyva reikalauja, jog visos joje numatytos paslaugos (ir bendrosios, ir teikiamos specialistų), būtų prieinamos visų nusikaltimų aukoms, detalizuojant jų pagal įvykusio nusikaltimo rūšį.

Direktyva numato, jog paramos aukoms tarnybos ir specialistų paramos tarnybos gali būti steigiamos kaip viešos arba teikiamos pasitelkiant nevyriausybinės organizacijas, lygiai taip pat kaip ir tokios paslaugos gali būti teikiamos profesiniu arba savanorišku pagrindu. Kaip ir buvo minėta anksčiau, didžioji dalis ES šalių yra pasirinkusios modelį, kai paslaugas nusikaltimų aukoms teikia nevyriausybines organizacijos, tačiau ši jų veikla yra dotuojama valstybių biudžeto lėšomis. Iš esmės ir Lietuvos pasirinktas modelis atitinka šį: specializuotos pagalbos centrų paslaugas teikiančios organizacijos nėra valstybės institucijos, tačiau didžioji jų biudžeto dalis yra būtent valstybės skiriamas finansavimas, be kurių savarankiškai teikti analogiškų paslaugų tos nevyriausybines organizacijos negalėtų. Pačių paslaugų teikimo geografija, kokybė bei spektras šiuo atveju itin priklauso nuo nevyriausybinių organizacijų pasirengimo teikti tokias paslaugas, jų sukauptos patirties bei gebėjimų pritraukti savanorių bei reikalingų specialistų. Norint, kad paslaugos būtų išties kokybiškos, reikalingas stiprus nevyriausybines sektorius, tačiau atsižvelgiant į Lietuvos gyventojų mentalitetą bei pilietiškumo laipsnį, tai yra pakankamai sudėtinga užduotis.

2016 m. viduryje pradėjo veikti Nevyriausybinių organizacijų registras. Inicijatyvą įgyvendina „Transparency International“ Lietuvos skyrius, finansuoja – Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo Nevyriausybinių organizacijų (NVO) Programa Lietuvoje. 2017 m. kovo mėnesį nuolat papildomame bei atnaujinamame NVO kataloge buvo 29 330 įstaigos ir organizacijos. NVO atlaso duomenimis, 66 proc. organizacijų veikia kultūros ir laisvalaikio srityje, 46 proc. – švietimo ir mokslo srityje, 40 proc. – vaikų ir jaunimo srityje. 33 proc. veikia Vilniuje, 14 proc. – Kaune, 5 proc. – Klaipėdoje. 4 iš 5 NVO ieško savanorių. Dažniausiai jose dirba nuo 1 iki 3 žmonių, joms - bent 4 metai⁶⁹.

Nepaisant tokios organizacijų gausos, jau pats kataloge registruotų įmonių sisteminis grupavimas neleidžia sužinoti, kokia dalis organizacijų teikia pagalbą nusikaltimų aukoms, nekaltant jau apie tai, jog būtų galima sugrupuoti šioje srityje veikiančias nevyriausybines organizacijas pagal teikiamų paslaugų specializaciją ar rūšinius nusikaltimus, kurių aukoms padeda konkrečios įstaigos. Kaip dar 2007 metais nurodė R. Uscila, tyręs socialinių ir teisinių

⁶⁹ „Nevyriausybinių organizacijų atlasas,“ Transparency international, žiūrėta 2017 kovo 10 d., <https://nvoatlasas.lt/apie/>

paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminius aspektus, „situaciją dar labiau komplikuoja didelis organizacijų veiklų spektras, jų vienkartinės ar periodiškai teikiamos paslaugos, siekiant gauti skirtingų projektų finansavimą, prisidengiant formaliai teikiamomis, tačiau konkrečių gavėjų nepasiekiančiomis paslaugomis. Paminėtinas ir bendradarbiavimo tarp panašia veikla užsiimančių organizacijų nebuvimas: kelios organizacijos vykdo identišką veiklą, pvz., rengia metodines rekomendacijas, leidžia leidinius, kurie dubliuoja vienas kitą“⁷⁰.

Turėdama finansinį nusikaltimų aukoms teikiamų paslaugų valdymo instrumentą, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kurios prerogatyvai yra patikėtas socialinių paslaugų teikimas Lietuvoje, iš esmės turi imtis lyderio pozicijos ir apibrėžti teikiamų paslaugų kokybės reikalavimus bei pačių paslaugų turinį detalizuojančius standartus. Įvertinus tai, jog teisėsaugos institucijos, kurios turi įpareigojimą nukreipti aukas į specializuotus pagalbos centrus, priklauso kitai – Vidaus reikalų ministerijai, o neretai bent dalį nusikaltimų aukoms teikiamų paslaugų dar teikia ir savivaldybės, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija turėtų imtis formuoti tarpinstitucinio bendradarbiavimo modelį, kuris leistų pasiekti geriausią rezultatą bei efektyviausiai išnaudoti turimus žmogiškuosius bei finansinius resursus.

Pirmuoju mėginimu imtis tokios veiklos galima laikyti kartu su Lietuvos „Caritu“ parengtą Pagalbos nukentėjusiems ar galėjusiems nukentėti nuo prekybos žmonėmis asmenims koordinavimo savivaldybėje pavyzdinį modelį, kurį dar 2015 metais Socialinės apsaugos ir darbo viceministras išplatino kaip rekomenduojamą visoms savivaldybėms. Viceministro raštas skatina savivaldybėse kurti pagalbos koordinacines grupes nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis atpažinti, nukreipti pagalbai ir šią pagalbą koordinuoti. Šios koordinavimo grupės galėtų papildyti jau savivaldybėse veikiančias, už prekybos žmonėmis prevenciją atsakingas koordinacines komisijas, o savivaldybės administracijoje siūloma paskirti konkretų pagalbos nukentėjusiems ar galėjusiems nukentėti nuo prekybos žmonėmis asmenims koordinatorių, kuris ir būtų koordinacinės grupės vadovas. Iš esmės modelį, kuris buvo rengiamas kaip vienos nusikaltimų rūšies aukų pagalbos koordinavimo instrumentas, būtų galima praplėsti ir nuosekliai taikyti teikiant pagalbą ir nuo kitų nusikaltimų nukentėjusiems aukoms.

Anksčiau pateikta socialinių paslaugų nusikaltimų aukoms teikimo problematika (siauras nusikaltimų aukos apibrėžimas, vieningos metodikos, paslaugų standartų bei kokybės kontrolės mechanizmų nebuvimas, besivystantis, tačiau vis dar nepakankamai stiprus nevyriausybinis sektorius, teikiantis paslaugas ir pan.) lemia, jog kartu su Direktyvos nuostatų perkėlimu į Lietuvos Respublikos teisę kuriamos ir naujos nusikaltimų aukoms teikiamos paslaugos, tobulinama pati valstybės institucijų sistema. Vienu iš gerųjų, inovatyvių pavyzdžių, padedančių užtikrinti Direktyvos 2 skyriaus 9 straipsnio 1 a punkte nurodytą reikalavimą informuoti aukas

⁷⁰ Rokas Uscila, *supra* note, 2:154-155.

apie jų vaidmenį baudžiamajame procese, įskaitant ir pasirengimą jame dalyvauti, nacionalinė teismų administracija sukūrė internetinį puslapį su virtualia teismo posėdžių sale. Tai edukacinė priemonė, kuria siekiama stiprinti teismo procese dalyvaujančių liudytojų ir nukentėjusiųjų paramą, didinti psichologinį saugumą ir komfortą. Virtualios teismo posėdžių salės lankytojai supažindinami su teismo procese dalyvaujančiais asmenimis, jų funkcijomis ir atsakomybe, teismo posėdžio eiga civilinėse, baudžiamosiose, administracinėse, administracinių teisių pažeidimo bylose. Puslapio lankytojai gali pasirinkti dominantį bylos tipą ar personažą, judėti po posėdžių salę, susipažinti su posėdžio eiga, rasti atsakymus į dažniausiai užduodamus klausimus ir teikti užklausas⁷¹.

Apibendrinant socialines paslaugas, teikiamas nusikaltimų aukoms Lietuvoje galima pastebėti, jog iš esmės nėra tinkamai parengtos ir prieinamos tokių paslaugų teikimo metodikos. Teisinė pagalba nusikaltimų aukoms teikiama visose savivaldybėse (dažniausiai – jų darbuotojų), tačiau neišnaudojamos įstatymų numatytos galimybės įtraukti į teisinių paslaugų teikimą viešąsias įstaigas. Ne visuomet teisinės pagalbos galima sulaukti ir viešųjų institucijų nedarbo metu. Už socialinių paslaugų teikimą atsako šalies savivaldybės, tačiau socialinės paslaugos teikiamos tik tam tikrą pajamų lygį atitinkantiems žmonėms. Nusikaltimų aukoms socialinė pagalba teikiama per visoje Lietuvoje veikiančią Specializuotų pagalbos centrų sistemą. Specializuotų pagalbos centrų funkcijas dažniausiai atlieka nevyriausybinės organizacijos, kurių veikla finansuojama valstybės biudžeto lėšomis, tačiau iki šiol nėra sukurta tokių centrų kontrolės sistema bei teikiamų paslaugų kokybės vertinimo metodika.

2.2. Organizacijų, įgyvendinančių nusikalstamų veikų aukų apsaugą, teikiamų paslaugų modeliai užsienio valstybėse

2012 m. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą perkelti į savo šalių teisės aktus bei užtikrinti tinkamą ir Direktyvos nuostatas atitinkančią nusikaltimų aukų apsaugą yra įsipareigojusios visos ES šalys narės. Nepaisant to, paslaugos, teikiamos nusikaltimų aukoms, plėtojamos skirtingai įvairiose šalyse. Detalesnė nusikaltimų aukoms teikiamų paslaugų analizė bei Direktyvos įgyvendinimo praktiniai aspektai aptarti tik Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros 2015 metais parengtoje ataskaitoje⁷². Kaip pastebi ataskaitos rengėjai, skiriasi Direktyvos įgyvendinimo greitis, perspektyva, turinys ir organizaciniai modeliai, o šie skirtumai

⁷¹ „Virtuali teismo posėdžių salė,“ Nacionalinė teismų administracija, žiūrėta 2017 kovo 5 d., <http://sale.teismai.lt/lt/apie-projekta>

⁷² „Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims,“ *supra* note, 22.

iš esmės lemia ir situaciją, jog kai kurioms ES šalims perkelti Direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę gali būti sudėtinga.

Kaip nurodo M. Laxminarayan, „nukentėjusieji, kurie pranešė apie nusikaltimą baudžiamojo teisingumo institucijoms, turi tris procesinius poreikius: pagarbų vertinimas ir elgesys, pakankama ir suprantama informacija, ir dalyvavimo procese forma ir apimtis, atitinkanti jų asmeninius poreikius“⁷³. Vienas iš svarbiausių aspektų – užtikrinimas, kad pagalba bei reikalingos paslaugos būtų priimtinos visoms aukoms, priklausomai nuo jų poreikių. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros 2014 metais atlikta reprezentatyvi Europos Sąjungos piliečių apklausa parodė, jog į teisėsaugos institucijas nesikreipė per pastaruosius penkerius metus nukentėję nuo antisemitinių veiklų - 76 %, nuo smurto dėl seksualinės orientacijos - 78 % nukentėjusiųjų, ir 86 % nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusių moterų⁷⁴. Tokia didelė nesikreipusiųjų į teisėsaugos institucijas asmenų dalis rodo, jog nusikaltimų aukų pasiryžimas kreiptis į pareigūnus tiesiogiai priklauso nuo pačios pagalbos prieinamumo bei yra susijęs su pačios nusikaltimų aukos sąvokos traktavimu atskirų šalių teisėje. Nepaisant ganėtinai imperatyvaus nusikaltimų aukos apibrėžimo Direktyvoje, kai kurių šalių teisės aktuose aukos apibrėžimas nėra aiškus arba į aukų sampratą nėra įtraukiamos „netiesioginės“ aukos – pvz., nusikaltimų aukų šeimos nariai. Pastebėtina, jog Direktyvos 8 straipsnyje numatyta, jog pagalbos teikimas nusikaltimų aukoms neturi priklausyti nuo to, ar nukentėjęs asmuo pateikė oficialų skundą dėl nusikalstamos veikos kompetentingai valdžios institucijai, o tai vėlgi verčia grįžti prie Lietuvos teisės sistemos, kurioje ydingai tebekalbama apie pagalbos nukentėjusiems asmenims teikimą, nors formaliai apribojimų, kurie neleistų nusikaltimų aukoms pasinaudoti teikiamomis paslaugomis, ir nėra.

Vadovaujantis 8 Direktyvos straipsniu, ES šalims palieka laisvę pasirinkti tinkamiausią pagalbos nusikaltimų aukoms teikimo organizacinį modelį. Pagalba aukoms gali būti teikiama tiek viešųjų institucijų, tiek ir nevyriausybinų organizacijų, gali būti organizuojama profesionalų komanda arba vykdoma savanoriška veikla, kai reikalingos specialistų paslaugos teikiamos kaip integruota savanoriškos veiklos dalis. Naudojami modeliai gali skirtis priklausomai nuo nusikaltimų aukoms teikiamų paslaugų pobūdžio, finansavimo metodų, geografinio paslaugų teikimo pasiskirstymo ir apimties, kiek paslaugų padengiama savanoriška veikla, o kiek perduodama profesionalams vykdyti. Nepriklausomai nuo pasirinkto modelio, Direktyvos 8 straipsnyje reikalaujama, kad būtų užtikrintas tam tikrų funkcijų vykdymas, pavyzdžiui, teikiamų paslaugų koordinavimo funkcija, paskata teikti trūkstamas paslaugas, taip pat paslaugų

⁷³ Malini Laxminarayan, *The Heterogeneity of Crime Victims: Variations in Procedural and Outcome Preferences*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2012, 57.

⁷⁴ „Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims,“ *supra* note, 22.

nusikaltimų aukoms teikimo standartų nustatymas bei sprendimų priėmimas, susijęs su tokių paslaugų finansavimu. Pastebėtina, jog probacijos tarnybų teikiamos paslaugos neretai menkai tepriseda prie paslaugų nusikaltimų aukoms teikimo, nepriklausomai nuo to, jog kai kurių jų sudėtyje yra netgi atskiri šioms paslaugoms skirti skyriai.

Vertinant ES šalių naudojamus modelius, lengva pastebėti, jog daugelyje ES šalių pagalbos nusikaltimų aukoms teikimas yra patikėtas kelioms ministerijoms, o dažniausiai teikiant bendrąsias paslaugas ir pagalbą glaudžiai bendradarbiauja vieši ir privatūs sektoriai. Neretai savanorių skaičius pagalbą teikiančiose organizacijos gerokai viršija samdomų darbuotojų skaičių.

Apibendrinti ES šalių modeliai pateikiami 1 lentelėje. Pusė ES šalių pagalbą nusikaltimų aukoms yra patikėjusios nevyriausybinėms organizacijoms, smarkiai priklausomoms nuo valstybių biudžeto dotacijų. Tik mažoji dalis (Austrija, Vokietija ir Slovėnija) pagalbą aukoms teikia per savarankiškas ir ne itin nuo valstybės biudžeto dotacijų priklausomas nevyriausybines organizacijas. Pastebėtina, jog Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros duomenimis, net aštuonios šalys neturi vienos valstybinės ar nevyriausybines organizacijos, kuri rūpintųsi pagalbos teikimu nukentėjusiems nuo nusikaltimų asmenims. Deja, šiame sąrašė kartu su Bulgarija, Kipru, Graikija, Italija, Latvija, Rumunija ir Slovėnija yra ir Lietuva. Tokia situacija rodo, jog šalyse nėra aiškios pagalbos nusikaltimų aukoms teikimo sistemos, o ir valstybių galimybės apibrėžti tokių paslaugų teikimo standartus ar užpildyti trūkstamų pasaugų spragas yra ribotos.

1 lentelė. Pagalbos nusikaltimų aukoms teikimo modeliai ES šalyse.

	Bent viena pagrindinė bendrąsias paslaugas nusikaltimų aukoms teikianti organizacija yra valstybinė ir finansuojama iš valstybės biudžeto	Bent viena pagrindinė bendrąsias paslaugas nukentėjusiems teikianti organizacija yra nevyriausybine, tačiau priklausoma nuo valstybės skiriamo finansavimo	Bent viena pagrindinė bendrąsias paslaugas nukentėjusiems teikianti organizacija yra nevyriausybine, ir jos veikla nėra priklausoma nuo valstybės finansavimo
Austrija			✓
Belgija	✓		
Bulgarija	nėra	nėra	nėra
Kipras	nėra	nėra	nėra
Čekija	✓		

Vokietija			✓
Danija		✓	
Estija	✓		
Graikija	nėra	nėra	nėra
Ispanija	✓		
Suomija		✓	
Prancūzija		✓	
Kroatija	✓		
Vengrija	✓		
Airija		✓	
Italija	nėra	nėra	nėra
Lietuva	nėra	nėra	nėra
Latvija	nėra	nėra	nėra
Liuksemburgas	✓		
Malta		✓	
Nyderlandai		✓	
Lenkija		✓	
Portugalija		✓	
Rumunija	nėra	nėra	nėra
Švedija		✓	
Slovėnija	nėra	nėra	nėra
Slovakija			✓
Didžioji Britanija		✓	
Iš viso	7	10	3

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal „Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims“⁷⁵

Kaip ir minėta anksčiau, vadovaudamosi Direktyvoje įtvirtintomis nuostatomis, ES šalys pačios savarankiškai sprendžia, kokį paslaugų nusikaltimo aukoms teikimo modelį įgyvendinti ir pasirinkti, todėl šios darbo Priede Nr. 1 pateikiamas kai kurių Europos Sąjungos šalių organizacijų, teikiančių pagalbą nusikaltimų aukoms, sąrašas, parengtas darbo autorės pagal Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros ataskaitą⁷⁶. Daugelyje šalių nusikaltimų aukoms

⁷⁵ Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims,“ *supra* note, 22:18.

⁷⁶ *Ibid.*

teikiamos paslaugos yra nemokamos, tačiau pasitaiko ir išimčių: Vokietijoje kai kuriuose regionuose smurtą patyrusios moterys moka tam tikrą mokestį už naudojimąsi nakvynės paslaugomis, tačiau kitos paslaugos (konsultavimo, informavimo, atstovavimo) yra nemokamos. Airijoje seksualinių nusikaltimų prieš vaikus aukos moka savaitinį 10-60 eurų mokestį už teikiamas medicininės paslaugas.

Belgijoje nusikaltimų aukoms pagalba teikiama valstybės institucijų ir yra orientuota į tris pagrindines sritis: informavimo paslaugas, kurias teikia policija ir teismų institucijos, moralinės ir materialinės žalos kompensavimą bei pagalbą aukoms, nukentėjusioms nuo rasizmo, prekybos žmonėmis ir psichologinio ar seksualinio smurto. Viena iš trijų didžiausių organizacijų, teikiančių pagalbą prekybos žmonėmis aukoms, yra „Payoke“⁷⁷. Pagrindinės šios organizacijos pagalbos formos yra šios:

- ✓ Teisinė pagalba – informuoja aukas apie baudžiamąjį procesą, Belgijoje galiojančius įstatymus bei procedūras, nukreipia aukas į policiją ar teisėsaugos institucijas ir padeda sutvarkyti reikalingas formalias procedūras jose, atstovauja aukas.
- ✓ Nakvynės ir apgyvendinimo paslaugos – suteikia saugią nakvynę bei padeda integruotis į Belgijos bendruomenę suteikdami socialinių įgūdžių ir supažindindami su normomis ir vertybėmis, padeda susirasti darbą.
- ✓ Administravimo pagalba – padeda sutvarkyti visas administracines procedūras, leidimus gyventi ir dirbti, gauti sveikatos draudimą.
- ✓ Psichosocialinė pagalba - padeda grįžti į gimtąją šalį arba integruotis Belgijoje, dalyvauti socialiniame, kultūriniame ir sporto gyvenime.
- ✓ Ambulatorinės paslaugos – savarankiškai gyvenančioms prekybos žmonėmis aukoms teikia psichosocialinę, teisinę ir administracinę pagalbą, moko belgų kalbos, o aukai grįžtant į normalų gyvenimą, teikiama pagalbą palaipsniui mažėja.

Šalies, kuri pasirinko modelį teikti paslaugas nusikaltimų aukos pasitelkdama nevyriausybinės organizacijos, pavyzdys – Portugalija, kur prižiūrint Socialinės reintegracijos institutui prie Teisingumo ministerijos (Instituto de Reinsercao Social, IRS), buvo įsteigta Portugalijos pagalbos aukoms asociacija (Associacao Portuguesa de Apoio a Vitima, APAV)⁷⁸. Asociacijos veikla finansuojama valstybės biudžeto lėšomis, tačiau pati asociacija pritraukia ir kitų finansavimo mechanizmų (organizuoja mokymus, renka aukas, ieško rėmėjų, renka nario mokesčius iš narių ir dalyvauja ES finansuojamuose projektuose). Asociacijos skyriuose, kurie

⁷⁷ „Payoke,“ žiūrėta 2017 kovo 10 d., <http://www.payoke.be/en/functioning-of-payoke/>

⁷⁸ „Associacao Portuguesa de Apoio a Vitima,“ žiūrėta 2017 kovo 10 d., http://www.apav.pt/apav_v3/index.php/en/apav/who-we-are

veikia 15 šalies miestų, teikiama asmeninė emocinė, teisinė, psichologinė ir socialinė pagalba, o pati organizacijos veikla grindžiama savanoryste. Pastebėtina, jog Portugalijos pagalbos aukoms asociacija dirba su šių nusikaltimų aukomis (ir šis sąrašas, lyginant su kitų šalių organizacijų apimamais nusikaltimais, yra bene plačiausia):

- ✓ Smurtas šeimoje – fizinis, psichinis smurtas, taip pat ir alimentų bei vaikui išlaikyti skiriamų pinigų nemokėjimas;
- ✓ Nusikaltimai prie asmenį iš žmogiškumą – prostitucija, prekyba žmonėmis, lytiniai nusikaltimai, seksualinė prievarta prieš vaikus ir pan.
- ✓ Nusikaltimai nuosavybei – vagystės, plėšimai, turto grobstymas ar sugadinimas ir pan.
- ✓ Nusikaltimai prieš valstybę ir bendruomenės normas – dokumentų klastojimas, žala aplinkai, gaisrai, korupcija, piktnaudžiavimas valdžia ir pan.
- ✓ Kelių eismo nusikaltimai – nužudymai dėl neatsargumo, kūno sužalojimai ir pan.
- ✓ Kiti nusikaltimai (prekyba narkotikais ir pan.).

Vokietija yra viena iš nedaugelio šalių, kuriose pagalba nusikaltimų aukoms patikėta teikti nevyriausybinėms organizacijoms ir jos ne pilnai finansuojamos iš valstybės biudžeto, tačiau veikia labiau finansiškai nepriklausomai. Atskiruose kraštuose veikiantys nepriklausomos Pagalbos nusikaltimų aukoms biurai (Opferhilfe e.V.)⁷⁹ veikia savarankiškai, o policija ir kitos teisėsaugos institucijos iš esmės siūlo tik valstybinę pagalbą. Pagalbos nusikaltimų aukoms biurai teikia paslaugas ir asmenims, kurie dar nedalyvauja baudžiamajame procese kaip nukentėjusieji, o pagalba teikiama asmeniškai, telefonu ar elektroniniu paštu. Besikreipiantys gali likti anonimiški, o nusikaltimų, kurio aukoms teikiama pagalba, spektras taipogi pakankamai platus: seksualinis priekabiavimas, persekiojimas, plėšimai, smurtiniai nusikaltimai, žmogžudystės ar net patyčios. Pagalbos aukoms centruose kuriama maloni atmosfera, kuri leidžia aukoms atsiverti ir išsipasakoti, nukentėjusieji informuojami apie procedūras policijoje ir teismuose, galimus finansinius klausimus (žalos ar skausmo atlyginimą ir pan.), pasakojama, kokios gali būti traumuojančios patirties pasekmės ir kaip jų išvengti. Tais atvejais, kai tai reikalinga, nusikaltimų aukos nukreipiamos specialistų konsultacijai (liudytojų pagalbos darbuotojus, nusikaltėlių ir aukų mediacijos grupes, gydytojus ar teisininkus).

Šalia nusikaltimų aukoms teikiamos pagalbos Pagalbos nusikaltimų aukoms biurų atsakomybei priskirti ir liudytojų pagalbos centrai, veikiantys prie teismų. Šiuose liudytojų pagalbos centruose dirba du socialiniai darbuotojai (vienas vyras ir viena moteris) bei laisvai samdomi papildomi darbuotojai, kurie lydi liudytojus viso proceso metu, supažindina su teismo

⁷⁹ „Opferhilfe e.V.“ žiūrėta 2017 kovo 10 d., <http://www.opferhilfe-berlin.de/en/opferhilfe-berlin-e-v>

procesais, iš anksto aprodo teismo salę bei suteikia vietą, kurioje liudytojai gali praleisti laiką laukdami teismo posėdžių.

Vystantis technologijoms bei vis dažniau įvairiose gyvenimo srityse pradėjus naudoti įvairias programėles, tokia pat tendencija pastebima ir pagalbos nusikaltimų aukoms teikimo srityje. Vis dažniau tradicines paslaugas papildo įvairūs instrumentai, skirti arba pačioms aukoms, arba su nusikaltimų aukomis dirbantiems specialistams ir pareigūnams. Žemiau pateikiama keletas užsienio šalių naudojamų naujų technologijų sprendimų.

Švedija turi keletą gerosios praktikos pavyzdžių. Vienas iš jų – Teismų gidas (šved. – domstolsguiden). Tai specialiai nusikaltimų aukoms sukurta programėlė, kurioje pateikiamas konkretus teismo salės interjeras bei pristatomos teismo proceso metu dalyvaujančių asmenų rolės ir funkcijos. Programėlėje yra ir vaizdo klipai, kuriuose rodomas pats teismo procesas. Prisijungę programėlės naudotojai gali rasti ir artimiausią teismą bei jo darbo valandas su nuorodomis, kaip pasiekti artimiausią instituciją bei koku būdu galima kreiptis į teismą⁸⁰.

Dar viena pagalbos aukos programėlė Švedijoje suteikia nusikaltimų aukoms reikalingą informaciją. Pateikus įrenginio savininko buvimo vietą bei pasirinkus įvykusio nusikaltimo pobūdį, programėlė nurodo artimiausios policijos įstaigos adresą, išvardija teikiamas aukoms paslaugas bei siūlo veiksnių sąrašą, kaip pranešti apie nusikaltimą bei kreiptis dėl žalos atlyginimo. Esminė šios programėlės koncepcija buvo nukreipta pateikti tikslią bei susijusią informaciją – t.y. informaciją, kuri gali būti svarbi įvertinus asmens buvimo vietą bei įvykusį nusikaltimą, todėl buvo surinkta visa informacija apie susijusias įstaigas ir organizacijas. Šiuo metu programėlė toliau tobulinama ir planuojama pridėti „Pagalbos“ funkciją, kurią pasirinkus nustatytiems asmenims bus siunčiamas pagalbos signalas⁸¹.

Ispanijos policijos Kibernetinio saugumo skyriaus sukurta programėlė „Guardia civil“ pirmiausia yra skirta pranešti apie įvykdytą nusikaltimą. Programėlę sudaro dvi dalys: viena skirta informuoti apie elektroninėje erdvėje tykančias grėsmes, o kita suteikia galimybę piliečiams anonimiškai pranešti apie galimą nusikaltimą. Programėlėje taip pat yra ir artimiausi policijos teritorinių įstaigų kontaktai⁸².

Kaip nurodo H. Ezendam ir kiti, teisinės pagalbos teikimą bei bylų nagrinėjimą neretai apsunkina skirtingos nusikaltimų aukų kalbos žinios bei gimtosios kalbos skirtumai⁸³, todėl Austrijos kriminalinės žvalgybos tarnyba kartu su nevyriausybine organizacija „LEFOE-IBF“ sukūrė specialų vertimo pagalbos instrumentą, skirtą pareigūnams bei paslaugas prekybos

⁸⁰ „Domstolsguiden,“ žiūrėta 2017 kovo 10 d., <http://www.domstol.se/>

⁸¹ „Brottsofferappen,“ žiūrėta 2017 kovo 10 d., <https://brottsofferappen.org/>

⁸² „Guardia civil,“ žiūrėta 2017 kovo 10 d., www.pgjdf.gob.mx/index.php/servicios/enlinea/aplicacionpgjcdmx

⁸³ Ezendam, H. & Weldon, F. *Recognition of victims' rights through EU Action: latest developments and challenges*. In: I. Vanfraechem, A. Pemberton & F. Dahinda (Eds.), *International Handbook of Victimology*. (London: Routledge, 2014), 251.

žmonėmis aukoms teikiančioms organizacijoms, kuriame pateikiami 35 svarbiausių klausimų ir žinučių vertimai į 40 kalbų. Instrumente yra ir specialiai vaikams skirtų klausimų, o pats instrumentas padeda pareigūnams užmegzti pirminį kontaktą su aukomis, kurios nekalba tos šalies kalba⁸⁴.

Brazilijoje, prieš 2014 metų olimpinės žaidynes buvo sukurta moterims, nukentėjusioms nuo smurto, skirta speciali programėlė „Clinique180“. Programėlėje pateikiama pagrindinė informacija, ką daryti partyrus smurtą, kaip atpažinti smurtą bei pagal asmens buvimo vietą pateikiamos saugios ir nesaugios vietos. Ši lengvai suprantama ir pritaikyta vartotojų poreikiams programėlė pateikia nuorodas į svarbiausius Brazilijos įstatymus, susijusius su smurtu prieš moteris, bei turi tiesioginio skambinimo nuolat dirbančioms pagalbos tarnyboms mygtuką⁸⁵.

Apibendrinant užsienio šalyse naudojamus pagalbos nusikaltimų aukoms teikimo modelius galima matyti, jog dažniausiai ES šalyse tokia pagalba teikiama glaudžiai bendradarbiaujant viešajam ir nevyriausybiniam sektoriui. Dažniausiai naudojamas modelis – paslaugų nusikaltimų aukoms teikimo perdavimas nevyriausybiniams organizacijoms, finansuojant jų tokią veiklą valstybės biudžeto lėšomis. Teikiant įvairių rūšių pagalbą nusikaltimų aukoms pasitelkiami savanoriai, kurių skaičius dažniausiai gerokai viršija darbo santykiais susijusių darbuotojų skaičių. Dažniausiai nusikaltimo aukoms teikiamos paslaugos visose šalyse yra nemokamos (išskyrus kelias išimtis), ir jų spektras apima teisinę pagalbą, informavimo, konsultavimo, administracinių procedūrų tvarkymo, psichologinės ir emocinės paramos teikimo paslaugas. Vis dažniau socialinių paslaugų teikimo aukoms srityje pasitelkiamos ir inovacijos – kuriamos specialios programėlės, padedančios pranešti apie nusikaltimą, informuojančios apie aukų teises ar teisines procedūras.

2.3. Pagalbos nusikaltimų aukoms specializavimas pagal įvykdytų nusikaltimų pobūdį

Atsižvelgiant į aukos patirtą žalą, nusikaltimo pobūdį bei sunkumą, turėtų būti taikomos ir individualizuotos nusikaltimų aukų apsaugos priemonės, todėl būtina įvertinti, kokios nusikaltimo aukų specializavimo metodikos yra taikomos bei kaip nuo jų priklauso teikiama pagalba.

Direktyvos nuostatos, kaip jau ir buvo minėta, apima visų rūšių nusikaltimų aukas bei asmenų, kurių mirtis tiesiogiai susijusi su nusikalstama veika, šeimos nariai. Visgi Direktyvos Preambulės 57 skirsnyje platus nusikaltimo aukos apibrėžimas šiek tiek siaurinamas: ypatingas

⁸⁴ „LEFOE_IBF“, žiūrėta 2017 kovo 10 d., www.ungift.org/knowledgehub/en/tools/vita.html

⁸⁵ „Clinique180“, žiūrėta 2017 kovo 10 d., <http://clinique180.org.br/>

dėmesys turėtų būti skiriamas „prekybos žmonėmis, terorizmo, organizuotų nusikaltimų, artimųjų smurto, seksualinio išnaudojimo, smurto dėl lyties, neapykantos nusikaltimų aukų ir aukų su negalia bei aukomis tapusių vaikų“⁸⁶ apsaugai. Direktyvoje taipogi numatoma, jog atliekant asmeninius aukų įvertinimus, reikalingus priimant sprendimus dėl konkrečiai aukai reikalingų apsaugos priemonių ar paramos, „turi būti atsižvelgiama į tokias asmenines aukos savybes kaip amžius, lytis ir lytinė tapatybė ar raiška, etninė kilmė, rasė, religija, seksualinė orientacija, sveikata, negalia, gyventojų statusas, bendravimo sunkumai, ryšys su nusikaltėliu arba priklausomybė nuo jo ir ankstesnė su nusikaltimais susijusi patirtis“⁸⁷. Kaip atskira ypatingo dėmesio reikalaujanti nusikaltimo aukų grupė Direktyvoje išskiriami ir ypatingai pažeidžiami asmenys – t.y. asmenys, kuriems kyla ypatingai didelė žalos grėsmė, nuolat patiriantiems artimųjų smurtą, patyrusiems smurtą dėl lyties ar asmenims, tapusiems kitokių nusikaltimų aukomis valstybėje narėje, kurios piliečiai ar gyventojai jie nėra“⁸⁸.

Kaip paaiškėjo atliekant užsienio šalyse nusikaltimų aukoms teikiamos pagalbos analizę, Direktyvos nuostatos iš esmės patvirtina ir šiuo metu daugelyje šalių naudojamas prioritetingas nusikaltimo aukų specializacijas. Kaip ir buvo minėta anksčiau, dažniausiai kompleksinė, plataus spektro pagalba teikiama smurto artimoje aplinkoje, seksualinių nusikaltimų, nusikaltimų prieš vaikus ir terorizmo aukoms. Platesnis nusikaltimų aukų spektras apimamas tik Portugalijoje, kur pagalba teikiama ir asmenims, nukentėjusiems nuo nusikaltimų nuosavybei, nuo nusikaltimų, įvykdytų prieš valstybę ar bendruomenės tvarką bei kelių eismo nusikaltimų aukoms. Nepaisant to, jog Portugalijoje iš esmės aukų rūšinis specializavimas yra pakankamai platus, neaišku, ar toks jų skirstymas realiai yra susijęs su specializuota pagalba.

Bene detaliausiai aukos specializuojamos pagal nusikaltimų rūšis Jungtinėse Amerikos Valstijose. Nacionalinės pagalbos nusikaltimų aukoms organizacijos naudojamame nusikaltimų aukų specializacijos modelyje⁸⁹ yra išskirta 17 nusikaltimų aukų tipų, priklausomai nuo jų patirto nusikaltimo: nukentėję nuo piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi, nukentėję vaikai (išskiriant tris jų grupes: nukentėję vaikai, nukentėjusių vaikų tėvai ar globėjai ir suaugę asmenys, kurie nukentėjo vaikystėje), nukentėję neįgalieji, smurto artimoje aplinkoje aukos, karo veiksmų smurto aukos, nukentėję pagyvenę asmenys, asmenys, patyrę finansinę žalą, priekabiavimo ir persekiojimo aukos, neapykantos nusikaltimų aukos, žmogžudystės aukos ir asmenys, į kurių gyvybę buvo pasikėsinta, prekybos žmonėmis aukos ir nukentėję nuo asmens tapatybės vagystės, žalingo vairavimo aukos, nukentėję nuo internete ir elektroninėje erdvėje pažeisto privatumo,

⁸⁶ „Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES,“ *supra* note, 19.

⁸⁷ „Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES,“ *supra* note, 19.

⁸⁸ *Ibid*

⁸⁹ „Crime-victim specializations,“ žiūrėta 2017 kovo 10 d., <http://www.trynova.org/crime-victim/specializations/>

karo nusikaltimų, nukentėję vietiniai Amerikos gyventojai ir genčių atstovai bei seksualinės prievartos aukos.

Vertinant Nacionalinės pagalbos nusikaltimų aukoms organizacijos pateikiamą nusikaltimų aukų specializaciją verta pastebėti, jog kai kuriais atvejais ypatingi aukų poreikiai nėra apibrėžti, tačiau tokiais atvejais (kaip pavyzdžiui smurto artimoje aplinkoje aukų atveju) yra dedamos nuorodos į išplėtotas stiprių organizacijų vykdomas kompleksines paramos programas. Ypatingi poreikiai išskiriami šių nusikaltimų aukų grupių:

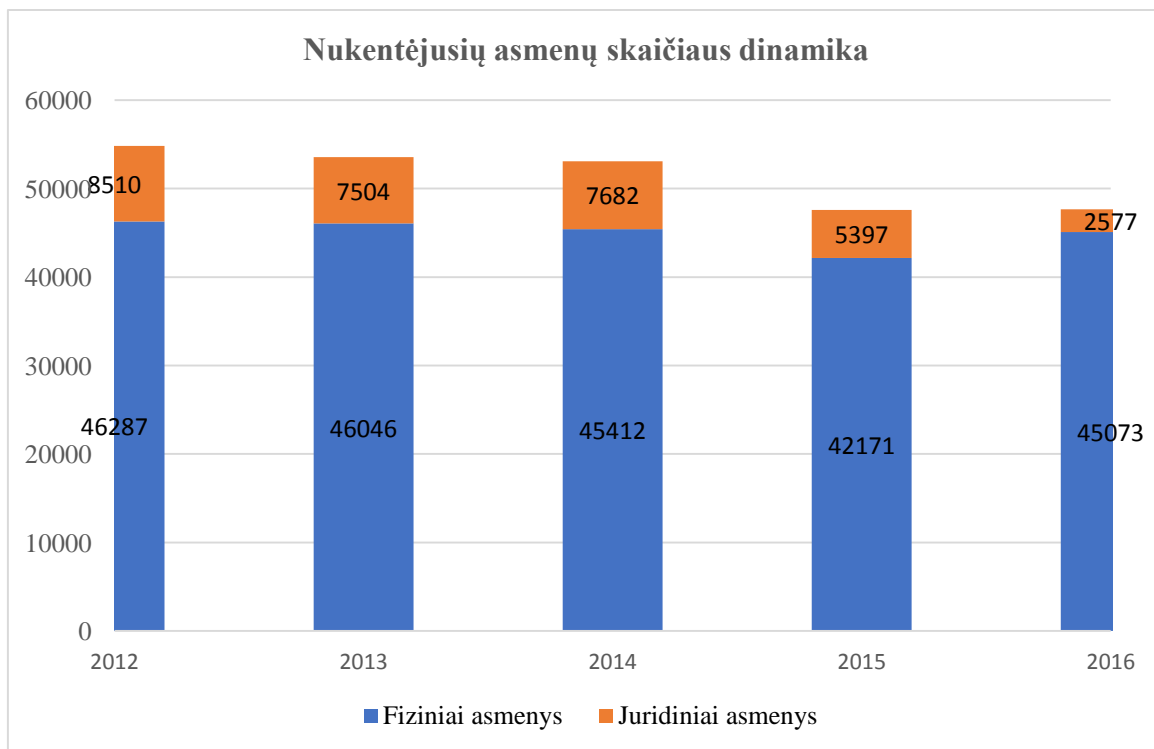
- ✓ Nukentėję neįgalūs asmenys: šiuo atveju pažymima, jog tokie asmenys neretai patiria fizinę ir socialinę izoliaciją, o kai kurios paslaugos neįgaliesiems gali būti tiesiog nepasiekiamos, be to, visuomenėje egzistuoja tam tikros bendruomenės narių nuostatos šios grupės atžvilgiu, todėl iš esmės šiai grupei itin būdingas menkas pranešimo apie nusikaltimus laipsnis, o teikiantys paslaugas tokioms nusikaltimų aukoms privalo turėti (nors tuo pačiu pažymima, jog neretai neturi) specialų pasirengimą.
- ✓ Nukentėję pagyvenę asmenys: ši asmenų grupė taipogi yra pakankamai izoliuota, kai kuriais atvejais dėl riboto judrumo negali gauti paslaugų, be to, egzistuoja neigiamos visuomenės nuostatos jų atžvilgiu, tačiau neretai tokie asmenys yra sukaukę turto, todėl patiria fizinę, emocinę ir finansinę prievartą.
- ✓ Prekybos žmonėmis aukos: šioms aukoms itin sudėtinga teikti pagalbą dėl kalbinių ir kultūrinių skirtumų, kurie gali sukurti barjerus, be to, nusikaltėliai neretai valdo aukų dokumentus bei grasina aukų šeimos nariams, o pagalba aukoms priklauso nuo aukų pasitikėjimo pagalbą teikiančiomis organizacijomis ir institucijomis.
- ✓ Seksualinių nusikaltimų aukos: šiuo atveju pažymima ypatinga skubaus informavimo apie patirtą nusikaltimą svarba bei ilgalaikis padaryto nusikaltimo fizinis ir emocinis poveikis, be to, ypatingai svarbi šiais atvejais tampa ir šeimos narių ar draugų parama, kurią reikia įvertinti teikiant paramą tokių nusikaltimų aukoms.⁹⁰

Tikrąją pagalbos nusikaltimų aukoms poreikį galima apibrėžti analizuojant nusikaltimų aukomis tapusių asmenų skaičiaus dinamiką. Kaip galima matyti 3 paveiksle, nukentėjusiųjų skaičius pastaruosiu metu yra linkęs mažėti: nuo 2012 m. jų skaičius sumažėjo daugiau nei 14 proc. ir 2016 m. siekė 47650 asmenis. Reikšmingą pokytį šioje statistikoje padarė 2015 m. pradėjusi galioti nauja vagysčių, kuriomis padaryta žala sudarė iki trijų minimalių pragyvenimo lygio sumos (tokios vagystės 2015 m buvo prilygintos administraciniams pažeidimams)

⁹⁰ „Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES,“ *supra* note, 19.

kvalifikavimo sistema. 2015 ir 2016 metų nukentėjusiųjų skaičius iš esmės stabilizavosi, nors nukentėjusių fizinių asmenų skaičius ir augo 6,9 proc., o nukentėjusių juridinių asmenų skaičius mažėjo daugiau nei perpus (nuo 5397 nukentėjusių juridinių asmenų 2015 m. iki 2577 – 2016 m.). Tikėtina, jog toks žymus nukentėjusių juridinių asmenų skaičiaus pokytis taip pat nulemtas nusikalstamų veikų kvalifikavimo pokyčių, tačiau patikrinti šios hipotezės nėra galimybių, kadangi atskiro nukentėjusių juridinių asmenų statistikos pagal nusikaltimų rūšis nėra daroma.

3 paveikslas. Nukentėjusių asmenų skaičiaus dinamika 2012-2016 m.

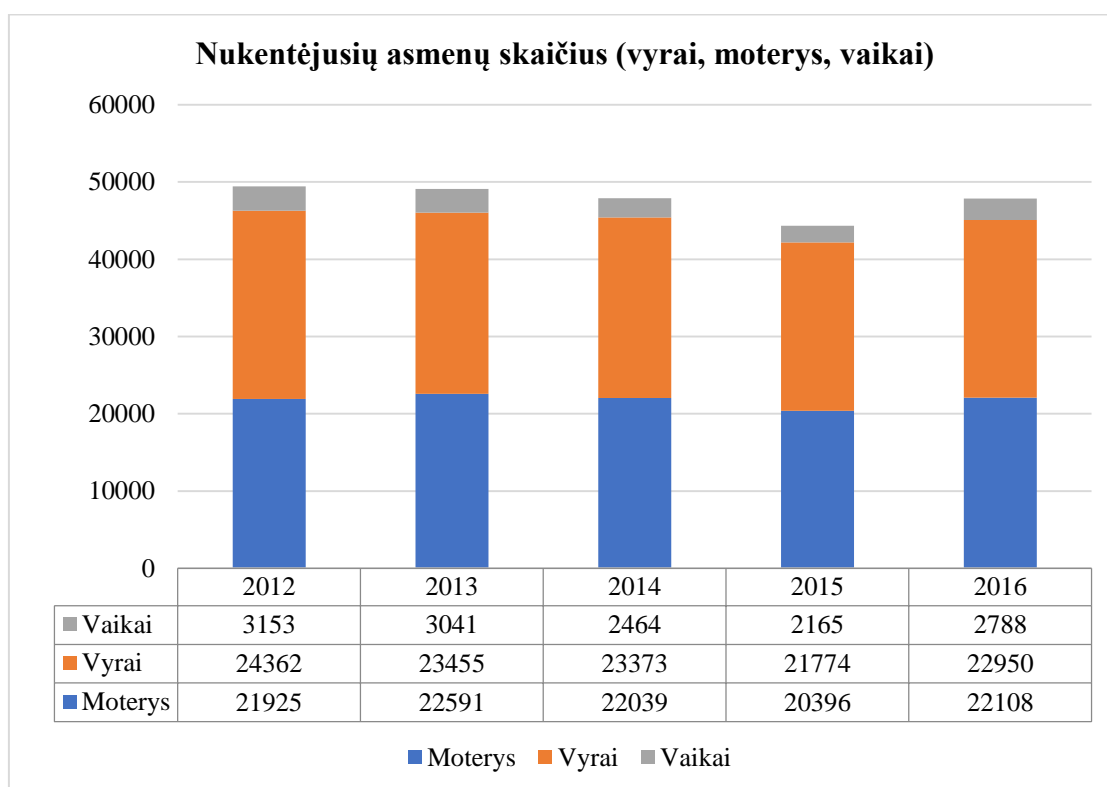

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės pagal Informacijos ir ryšių departamento „Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistiką“⁹¹

Beveik pusę visų nukentėjusių asmenų 2016 m. sudarė moterys (22108, arba 46,4 %), reikšmingą aukų dalį sudarė ir vaikai (2788, arba 5,9 % visų aukų). Pastebėtina, jog penkerių metų laikotarpiu beveik nekito nukentėjusių moterų skaičius, 5 proc. mažėjo nukentėjusių vyrų skaičius, o labiausiai keitėsi nukentėjusių vaikų skaičius (mažėjo 11 proc.). Stengiantis tiksliau identifikuoti nukentėjusių asmenų struktūrą, būtų naudinga analizuoti nukentėjusiųjų skaičiaus pagal lytį dinamiką pagal atskiras nusikaltimų, nuo kurių nukentėjo asmenys rūšis, tačiau tokios statistikos Informacijos ir ryšių departamento statistinėse lentelėse nėra pateikiama.

⁹¹ „Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika,“ Informacijos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, žiūrėta 2017 kovo 5 d., <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/>

4 paveikslas. Nukentėjusių vyrų, moterų, vaikų dinamika 2012-2016 m.

*Šaltinis: Sudaryta darbo autorės pagal Informacijos ir ryšių departamento
„Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistiką“⁹²*

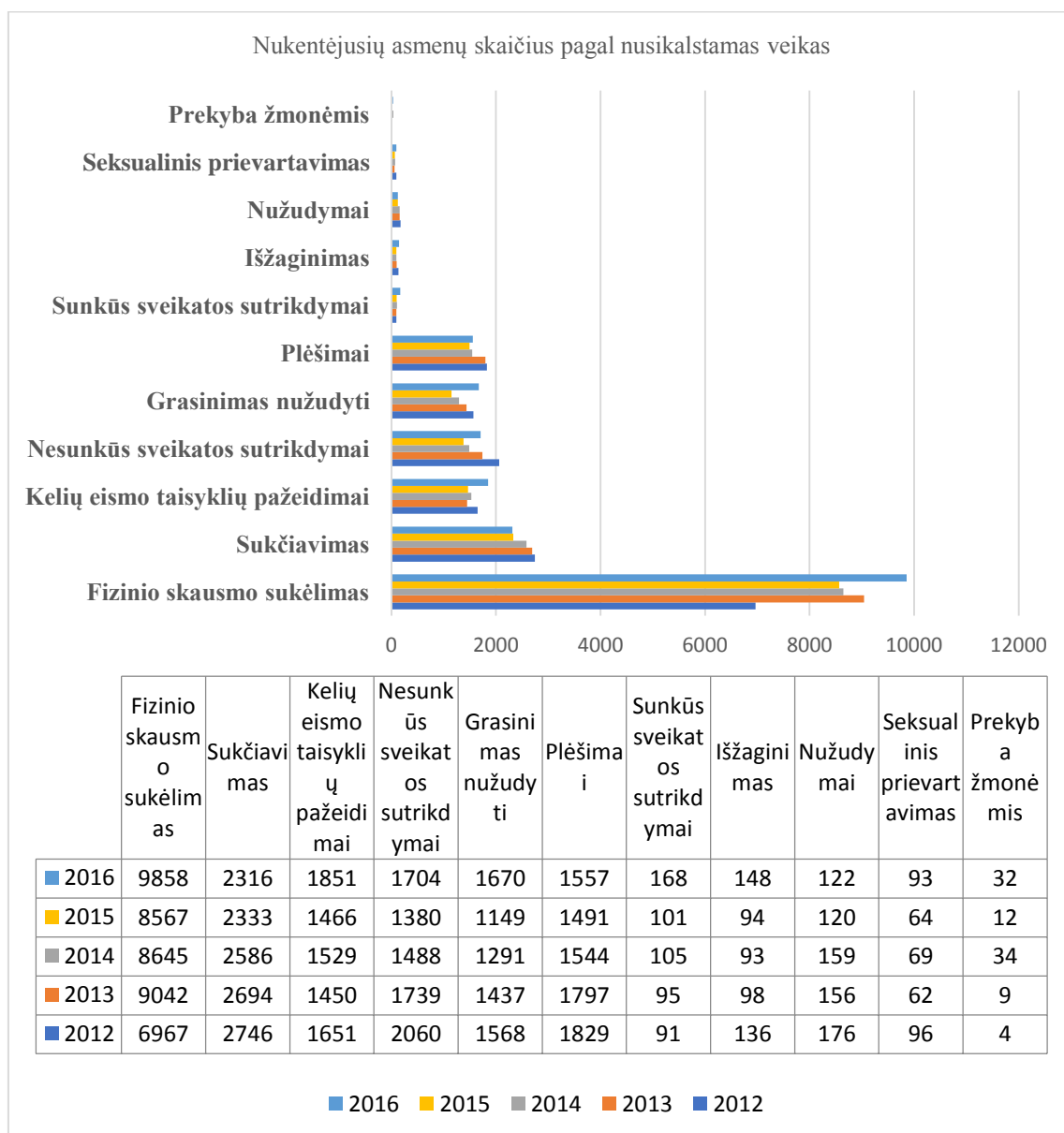
Vertinant Lietuvoje egzistuojančių nusikaltimų aukų rūšinę specializaciją, pirmiausia verta giliau paanalizuoti nusikalstamų veikų struktūrą Lietuvoje, stengiantis apibrėžti nusikaltimus, nuo kurių nukenčia daugiausiai žmonių arba daugiausiai žalos padarančius nusikaltimus. Pastebėtina, jog analizuoti duomenis pagal padaromą žalą nusikaltimų aukoms turint dabar prieinamus statistinius duomenis bei informaciją yra neįmanoma, nes daugeliu atvejų nėra aiškios, skaidrios ir atskiroms nusikaltimų rūšims adaptuotos nusikaltimų aukų patirtos žalos skaičiavimo metodikos. Būtent dėl šios priežasties prieinamiausias būdas analizuoti tokio pobūdžio informaciją yra nagrinėjant nukentėjusių asmenų skaičiaus dinamiką, kuri pateikiama 5 paveiksle žemiau.

Išankstiniais Informatikos ir ryšių departamento duomenimis⁹³, 2016 m. įvairių nusikaltimų aukomis Lietuvoje tapo 45073 asmenys (1,56 % visų Lietuvos gyventojų). Lyginant su 2015 metų duomenimis, nusikaltimų aukų skaičius nežymiai mažėjo (2015 m. nusikaltimų aukomis tapo 45399 asmenys).

⁹² „Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika,“ *supra* note, 91.

⁹³ Ibid.

5 paveikslas. Nukentėjusių asmenų skaičius pagal nusikalstamas veikas 2012-2016 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės pagal Informacijos ir ryšių departamento „Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistiką“⁹⁴

Pastebėtina, jog tiek 2015 m., tiek ir 2016 m., pusę visų nukentėjusių asmenų sudarė asmenys, nukentėję nuo turtinių nusikaltimų – 2016 m. asmenų, nukentėjusių nuo vagysčių ir turto sunaikinimo buvo 22565, arba 50,06 % visų nukentėjusiųjų. Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvoje nėra teisiškai įtvirtintos ir teikiamos pagalbos asmenims, tapusiems turtinių nusikaltimų aukomis, galime teigti, jog pusei visų nusikaltimų aukų Lietuvoje nėra teikiama jokia pagalba, todėl ir nukentėjusių nuo turtinių nusikaltimų asmenų statistika analizuojamai temai nėra itin aktuali. 5 paveiksle pateikiama nukentėjusių nuo smurtinių nusikaltimų asmenų

⁹⁴ „Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika“, *supra* note, 91.

skaičiaus dinamika, kuri reikšmingai atspindi teisinės ir socialinės pagalbos nusikaltimų aukoms apimtis bei struktūrą.

Vertinant nusikaltimų prieš asmenį aukų pasiskirstymą pagal įvykdytų nusikaltimų rūšis, daugiausia nukentėjusiųjų yra nukentėję nuo fizinio skausmo sukėlimo, kuris kartu su įvairaus sunkumo sveikatos sutrikdymu byloja apie smurto artimoje aplinkoje aukas. Šių nusikaltimų aukų skaičius per pastaruosius penkerius metus išaugo daugiau nei 40 proc. (nuo 6967 asmenų 2012 m. iki 9858 nukentėjusiųjų 2016 m.). Iš esmės toks drastiškas nusikaltimų aukų skaičiaus augimas rodo mažėjančią Lietuvos visuomenės toleranciją smurtui (kai vis didesnė tokių nusikaltimų dalis iš latentinių nusikaltimų tampa registruotais bei stebimais), o ir pačių teisėsaugos institucijų nuoseklų darbą gautus pranešimus paverčiant baudžiamojo proceso bylomis.

Antrąją vietą pagal aukų skaitlingumą užima sukčiavimo aukos, tačiau jų skaičius pastaruoju metu yra linkęs mažėti (nuo 2746 aukų 2012 m. iki 2316 aukų 2016 m.). Ši statistika taip pat byloja apie teigiamą prevencinę teisėsaugos institucijų veiklą, prevencinį darbą organizuojant socialinės reklamos kampanijas radijuje, spaudoje bei socialiniuose tinkluose, kuris duoda teigiamų rezultatų bei lemia pozityvią šio pobūdžio nusikaltimų statistiką Lietuvoje.

Trečioje vietoje pagal nusikaltimų aukų skaičių 2016 metais buvo kelių eismo taisyklių pažeidimai, kurių skaičius per pastaruosius penkerius metus taip pat išaugo 12 proc. Pastebėtina, jog šių nusikaltimų aukoms, kaip ir nukentėjusiems nuo turtinių nusikaltimų, paramos mechanizmai nėra numatyti, o žala kompensuojama Civiliniame kodekse numatyta tvarka.

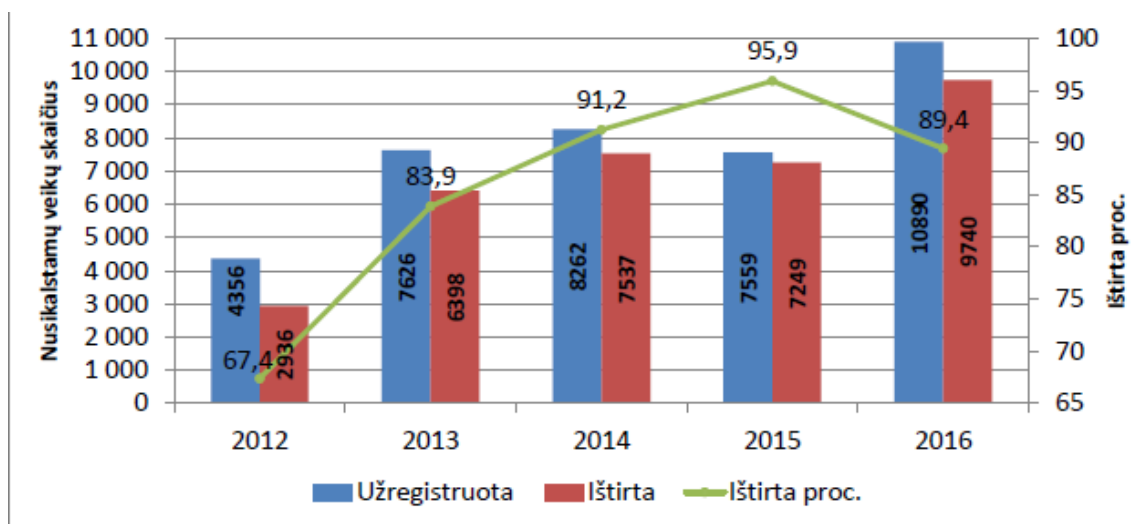
Analizuojant pastarųjų penkerių metų nusikaltimų dinamika pagal rūšis pastebėtina, jog reikšmingai sumažėjo nužudymų (beveik 31 proc.), nesunkių sveikatos sutrikdymų (17 proc.) bei plėšimų (14 proc.) skaičius, o įvertinus tai, jog bendrai šie nusikaltimai sudaro 17 proc. visų smurtinių nusikaltimų, bendra tendencija laikytina pozityvia.

Nerimą kelia smarkiai išaugęs sunkių sveikatos sutrikdymų skaičius (2016 m. tokių nusikaltimų aukomis tapo 168 asmenys, ir jų skaičius nuo 2012 m. išaugo beveik 85 proc.). Tikėtina, jog sunkių sveikatos sutrikdymų skaičius koreliuoja su nužudymų skaičiumi, nes tikėtina, jog dalis sunkių sveikatos sutrikdymo nusikaltimų gali būti perkvalifikuojami į nužudymus tais atvejais, kai nukentėjęs asmuo miršta jau pradėjus baudžiamąją bylą. Auga ir prekybos žmonėmis mastas (2016 m. prekybos žmonėmis aukomis tapo 32, 2012 m. - 4 asmenys).

Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme numatyta vienintelė galimybė kompensuoti žalą tik asmenims, nukentėjusiems nuo baudžiamajame kodekse numatyto apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo požymių turinčios veikos, kuria buvo tyčia atimta žmogaus gyvybė arba sunkiai ar

nesunkiai sutrikdyta jo sveikata, arba pasikėsinta į žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvę ar neliečiamumą, o pagalbos aukoms sistema Lietuvoje taipogi orientuota į pagalbą smurtinių nusikaltimų aukoms (iš esmės nevyriausybinės organizacijos ir specializuoti pagalbos centrai dažniausiai teikia paslaugas smurto artimoje aplinkoje, prekybos žmonėmis bei smurto prieš vaikus srityse), toliau detaliau bus nagrinėjama būtent šių nusikaltimų aukų situacija.

6 paveikslas. Nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje dinamika.

Šaltinis: „2016 m. policijos veiklos ataskaita“, Lietuvos policijos departamentas⁹⁵

Vadovaujantis Policijos departamento veiklos ataskaita už 2016 m.⁹⁶, nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje asmenų skaičius auga stabiliai nuo 2012 metų, kai įsigaliojo Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Kaip galima matyti 6 paveiksle, 2016 metais smurto artimoje aplinkoje užregistruotų atvejų buvo 10890 (44,1 proc. daugiau, nei 2015 m.), todėl tikėtina, jog šio tipo nusikaltimų aukų ir ateityje tik daugės.

2014 m. gegužės 28 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 485 buvo patvirtinta Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014-2020 metų programa⁹⁷, kurioje iš esmės pripažįstama, kad esama pagalbos smurto aukoms sistema nėra efektyvi bei numatoma parengti ir taikyti teikiamos pagalbos smurtą patyrusiems asmenims kokybės vertinimo metodiką. Specifiniai smurto artimoje aplinkoje aukų poreikiai iš esmės nulemti nusikaltimų pobūdžio. Kaip pažymima anksčiau minėtoje programoje, „smurtas artimoje aplinkoje latentiškas. Nusikalstamos veikos dažnai būna slepiamos, pašaliniam

⁹⁵ „2016 m. policijos veiklos apžvalga“, Lietuvos policijos departamentas, žiūrėta 2017 kovo 5 d. <http://www.policija.lt/index.php?print=1&id=2875>

⁹⁶ *Ibid*

⁹⁷ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014-2020 m. programos patvirtinimo“, TAR žiūrėta 2017 kovo 9 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/0ef33c60ea2811e38557d238694e3fc9>

asmenims nepastebimos. Smurtą patyręs asmuo dažniausiai kreipiasi pagalbos tik po keleto smurto atvejų. Kadangi smurtas artimoje aplinkoje latentiškas, sunku nustatyti tikrąjį su juo susijusių nusikalstamų veikų mastą⁹⁸, o tai reiškia, jog šiuo atveju svarbu ne tik suteikti nukentėjusiajam pagalbą, tačiau ir vykdyti šviečiamąją veiklą, kuri padėtų mažinti šios nusikaltimų rūšies latentškumą, tokiu būdu mažinant ir smurto aukų patiriamą žalą⁹⁹.

Smurto artimoje aplinkoje poveikį patiria ne tik pačios aukos, tačiau ir jų šeimos nariai, dažniausiai – vaikai, o smurtas sukelia ne tik su sunkius dvasinius ir fizinius sveikatos sutrikimus, bet ir socialines bei ekonomines pasekmes. Atsižvelgiant į tai ir šioms aukoms teikiama pagalba turi būti kompleksinė bei ilgalaikė. Iš esmės būtent smurto aukoms teikti pagalbą suformuota specializuotų pagalbos centrų sistema, kurios specialistai teikia aukoms psichologinę pagalbą, tarpininkauja gaunant teisinę pagalbą, informuoja nukentėjusį asmenį visais jam rūpimais klausimais, konsultuoja jį. Esant reikalui, specializuotų pagalbos centrų specialistai tarpininkauja smurtą patyrusiam asmeniui gaunant medicinos pagalbą ar bendradarbiaudami su savivaldybių ar nevyriausybinų organizacijų krizių centrais pasirūpina laikinu aukų apgyvendinimu, nukreipia aukas į socialinių paslaugų įstaigas, policiją ir pan.

Pastarųjų mėnesių įvykiai, kai patėvio ir motinos sumuštas ligoninėje mirė vos ketverių sulaukęs berniukas iš Kėdainių priverstė dar kartą grįžti prie nuo smurto nukentėjusių vaikų klausimo. Vaiko teisių apsaugos tarnybos duomenimis¹⁰⁰, 2015 m. užfiksuoti 1669 atvejai, kurių metu iš viso nukentėjo 1578 vaikai. Aukų skaičių viršijantis smurto atvejų skaičius rodo, kad pasitaiko ir tokių atvejų, kai tas pats vaikas nuo smurto nukenčia ne vieną kartą. Visuomenėje atgarsį sukėlusį Matuko istorija paspartino Vaiko teisių apsaugos įstatymo pakeitimus, tad 2017 m. vasario 14 d. priimti papildymai, kuriuose aiškiau apibrėžtos smurto prieš vaikus sąvokos bei uždraustos fizinės bausmės. Vadovaujantis naujuoju įstatymo papildymo įstatymu¹⁰¹, „smurto prieš vaiką formos yra šios:

1) fizinis smurtas – tiesioginiai ar netiesioginiai tyčiniai fiziniai veiksmai prieš vaiką, taip pat fizinės bausmės, sukeltys vaikui skausmą, darantys žalą arba keliantys pavojų jo gyvybei, sveikatai, raidai ar žala garbei ir orumui;

2) psichologinis smurtas – nuolatinis vaiko teisės į individualumą pažeidinėjimas, vaiko žeminimas, patyčios, gąsdinimas, būtinos vaiko raidai veiklos trikdymas, asocialaus elgesio

⁹⁸ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014-2020 m. programos patvirtinimo,“ *supra* note, 97.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ „Smurtą patyrusių vaikų ir smurto prieš vaikus atvejų statistika“, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, žiūrėta 2017 m. kovo 9 d., <http://www.vaikoteises.lt/media/file/Statistika/smurtas2015%20-%20Copy%201.pdf>

¹⁰¹ „Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 21 straipsniu įstatymas,“ TAR, 2017 m. kovo 9 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/48953b10f75111e68034be159a964f47>

skatinimas ar kitokia nefizinio kontakto elgsena, darantys žalą arba keliantys pavojų vaiko gyvybei, sveikatai, raidai ar žalą garbei ir orumui;

3) seksualinis smurtas – seksualiniai veiksmai su vaiku, kuris pagal Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatas nėra sulaukęs amžiaus, nuo kurio seksualiniai veiksmai su juo neužtraukia baudžiamosios atsakomybės, arba seksualiniai veiksmai su vaiku, kai naudojama prievarta, jėga ar grasinama arba piktnaudžiuojama pasitikėjimu, valdžia ar įtaka vaikui, taip pat ir šeimoje, arba piktnaudžiuojama itin pažeidžiama vaiko padėtimi, ypač dėl jo psichinės ar fizinės negalios ar priklausomumo; taip pat vaikų išnaudojimas prostitucijos tikslams, vaikų pornografija, verbavimas, vertimas ar įtraukimas dalyvauti pornografinio pobūdžio renginyje, pornografijos rodymas arba kitos vaikų seksualinio išnaudojimo formos, vaikų tvirkinimas;

4) nepriežiūra – nuolatinis vaikui būtinų fizinių, emocinių ir socialinių poreikių netenkinimas ar aplaidus tenkinimas, darantys žalą ar keliantys pavojų vaiko gyvybei, sveikatai, raidai.¹⁰²

Tikėtina, jog praplėsta smurto prieš vaikus sąvoka, tikslesnis teisinis reglamentavimas bei visuomenės susirūpinimas užtikrinant vaikų teisių apsaugą artimiausiu metu lems didesnę nei iki šiol nuo smurto nukentėjusių vaikų skaičių, kadangi nemaža dalis latentinių nusikaltimų prieš vaikus taps žinomi teisėsaugos pareigūnams. Pagrindiniai vaikų, kaip nusikaltimo aukų, skirtumai nuo kitų aukų yra tai, jog „rekomenduotina pagalbą organizuoti pagal atpažintus smurto požymius, atsižvelgiant į vaiko amžių kompleksiskai, t. y. organizuoti ir teikti nepilnamečiui reikalingą biopsichosocialinę pagalbą, užtikrinant fizinius, saugumo ir socialinius poreikius“¹⁰³, todėl visas spektras teikiamų paslaugų dar turi būti modifikuotos įvertinant aukos amžių.

Dar vienas svarbus elementas, susijęs su nukentėjusiems vaikams teikiama pagalba – tinkamai realizuojama vaiko, kaip aukos teisė būti išklaustam, įtvirtinta Direktyvos 3 skyriaus 10 straipsnyje. Kaip minėtojo Direktyvos straipsnio perkėlimas į Lietuvos teisės sistemą turėtų būti vertinamas LR BPK 186 str. pakeitimas 2015 12 17 įstatymu Nr. XII-2194 (įsigaliojo nuo 2016 03 01)¹⁰⁴, pagal kurį „nepilnametis liudytojas ar nepilnametis nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiamas vaikų apklausoms pritaikytose patalpose ir ne daugiau kaip vieną kartą ir daromas apklausos vaizdo ir garso įrašas. Nepilnametis liudytojas ir nepilnametis nukentėjusysis į teisiąjį posėdį šaukiami tik išimtiniais atvejais. Į nepilnamečio liudytojo ar

¹⁰² „Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 21 straipsniu įstatymas,“ *supra* note, 100.

¹⁰³ „Rekomendacijos vaikų globos institucijoms dėl nukentėjusio vaiko teisių ir geriausių interesų užtikrinimo bei pagalbos organizavimo įvykus ypatingam atvejui“, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, žiūrėta 2017 m. kovo 9 d., http://www.vaikoteises.lt/media/file/saule/rekomendacijos_vgn_yp_%20atvej_.pdf

¹⁰⁴ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27-1, 36-2, 56-1, 186-1 straipsniais įstatymas,“ *supra* note, 40.

nepilnamečio nukentėjusiojo apklausą privalo būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnametį, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą“.¹⁰⁵

Nepriklausomai nuo to, jog prekybos žmonėmis aukos sudaro labai mažą visų nusikaltimo aukų dalį, Europos Sąjungos valstybės narės 2011 m. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičiančia Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR¹⁰⁶, numatė, kad „prekybos žmonėmis prevencija ir kova su ja yra prioritetas Europos Sąjungos ir valstybių narių uždavinys“. Tokia ES šalių nuostata prekybos žmonėmis atžvilgiu suformuota itin didelio tokių nusikaltimų poveikio aukoms, kadangi tokių nusikaltimų atvejais pažeidžiamos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės. Jungtinių tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje nurodoma, kad „paskutiniu metu ne tik suklestėjo prekyba moterimis prostitucijos ir priverstinio darbo išnaudojimo tikslais, bet ir atsirado naujų išnaudojimo būdų, pavyzdžiui, skolos vergystė, organų, audinių ir ląstelių transplantacija, priverstinės ar fiktyvios santuokos, surogatinės motinystės atvejai, asmenų (vaikų) įtraukimas į nusikalstamas veikas (ypač elgetavimą), vaikų kovos be taisyklių organizavimas ir pan.“¹⁰⁷, todėl prekybos žmonėmis mastas, o tuo pačiu ir nukentėjusių asmenų skaičius, auga.

Lietuvoje LR generalinis prokuroras, Vidaus reikalų ir Socialinės apsaugos ir darbo ministrai 2015 m. gruodžio 17 d. priėmė įsakymą „Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“¹⁰⁸, prekybos žmonėmis auka yra suvokiama kaip fizinis asmuo, kurio atžvilgiu buvo padaryta prekybos žmonėmis nusikalstama veika, neatsižvelgiant į šio asmens norą būti pripažintam nukentėjusiuoju ar tokio pripažinimo momentą. Reikia pastebėti, jog tai bene vienintelė išimtis, kai nusikaltimų aukos pripažįstamos patyrusios žalą ir turinčios specialiosios pagalbos poreikį net nedalyvaudamos baudžiamajame procese ir neįgijusios nukentėjusiojo statuso, ir galbūt tai lemia situaciją, kai oficialiai nukentėjusiais pripažįstama ir statistikoje nurodoma palyginus nedidelis aukų skaičius (2016 m. – 32), tačiau įvairių rūšių pagalbą gauna gerokai didesnis

¹⁰⁵ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27-1, 36-2, 56-1, 186-1 straipsniais įstatymas,“ *supra* note, 40.

¹⁰⁶ „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos,“ EUR-Lex, žiūrėta 2017 kovo 9 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:jl0058&from=LT>

¹⁰⁷ „Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2010 m. liepos 30 d. rezoliucija Nr. A/RES/64/293“, Jungtinės tautos, žiūrėta 2017 kovo 9 d., http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/293

¹⁰⁸ Įsakymas „Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 9 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/801bbb20ad5311e5b12fbb7dc920ee2c>

skaičius asmenų (kaip nurodo I. Bazylevas ir V. Pajaujis¹⁰⁹, 2008 metų depersonalizuotos bendros duomenų bazės apie prekybos žmonėmis aukas ir nukentėjusius asmenis duomenų bazėje nurodoma, kad ikiteisminių tyrimų metu nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis pripažinti 25 asmenys, tačiau pagalba pasinaudojo 621).

Vertindami specifinius prekybos žmonėmis aukų poreikius, įvairūs šaltiniai nurodo, jog šios aukos paprastai būna atskirtos nuo standartinės socialinės aplinkos, priklauso rizikos grupėms, o neretai ir atsiduria užsienio valstybėse. Nemokėdamos užsienio kalbos, nežinodamos tos šalies papročių, įstatymų ir neturėdamos oficialių pajamų šaltinių, jos turi labai ribotas galimybes naudotis net ir teikiamomis paslaugomis. Papildomą emocinį krūvį bei galimybių teikti joms pagalbą apribojimą turi ir situacija, jog neretai jos nusikaltėlių yra verčiamos nebendrauti su teisėsaugos institucijomis, grasinama jų šeimų nariams ar naudojamos kitos psichinio nei ekonominio poveikio priemonės, nukreiptos prieš aukas ir mažinančios jų gebėjimus pasinaudoti pagalba.

Apibendrinant nusikaltimo aukų rūšinį specializavimą galima teigti, jog tokio specializavimo poreikis kyla iš skirtingų pagalbos formų, kurios priklauso nuo specifinių tam tikrus nusikaltimus patyrusių aukų poreikių. Nepriklausomai nuo to, jog galima detaliam specializuoti nusikaltimų aukas pagal įvairius kriterijus, šiuo metu vertinant nusikaltimų aukoms teikiamų paslaugų įvairovę pastebimos trys aiškiai išskirtos nusikaltimų aukų grupės: asmenys, nukentėję nuo smurto artimoje aplinkoje, nukentėję nuo smurto vaikai bei prekybos žmonėmis aukos. Kiekviena iš šių aukų grupių reikalauja specialaus paslaugų paketo, o neretai – ir specialių kompetencijų tų asmenų, kurie teikia tokią pagalbą.

¹⁰⁹ Igoris Bazylevas, Virgilijus Pajaujis, *Prekyba žmonėmis ir sisteminis požiūris kaip problemos sprendimas* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015), 33.

III. EMPIRINIS TYRIMAS. LIETUVOS GYVENTOJŲ PATYRIMINĖ NUOMONĖ DĖL NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ AUKŲ APSAUGOS PRAKTINIO ĮGYVENDINIMO

Siekiant nustatyti, ar Lietuvos Respublikoje realiai funkcionuoja asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinės bei teisinės apsaugos sistema ir nustatyti probleminius veikiančios sistemos aspektus, atliktas empirinis tyrimas, kurio metu stengtasi atskleisti ar nusikaltimų aukomis tapę Lietuvos gyventojai tinkamai informuojami apie jų, kaip nusikaltimų aukų, teises, atliekamus procesinius veiksmus, galimas socialines paslaugas, kiek jie žino apie žalos atlyginimo galimybes bei tvarką Lietuvoje, koks yra nevyriausybinių organizacijų, teikiančių paslaugas nusikaltimų aukoms, žinomumas bei kaip praktiškai realizuojamos Direktyvos normos. Tuo pačiu stengtasi nustatyti, kaip patys respondentai bendrai vertina nusikaltimų aukų teisinę ir socialinę pagalbą Lietuvoje.

3.1 Tyrimo metodologija

Tyrimo atlikimui buvo sudaryta anoniminė anketa be demografinių respondentų charakteristikų (atliekant tyrimą nebuvo stengiamasi nustatyti skirtingas demografines charakteristikas turinčių respondentų nuomonių skirtumus). Anketą sudarė 16 klausimų, iš kurių du klausimai buvo atviri. R. Tidikis nurodo, jog uždarų klausimų atsakymai „yra vertingesni, nes jie nėra tokie subjektyvūs, orientuoja atsakantį į daugumos priimtinius variantus, padeda išryškinti klausimo esmę bei <...> tokius atsakymus lengviau išreikšti kiekybiniais matais“¹¹⁰. Anketa pradėta bendresnio pobūdžio įžanginiais klausimais ir anketos pradžioje pateiktas funkcinis klausimas – klausimas filtras, padedantis nustatyti respondentų priklausomybę tikslinei grupei (respondentų buvo klausiama, ar jie yra tapę nusikaltimo auka).

Parengta anketa prieš platinant ją tikslinės grupės respondentams patikrinta pilotažinio tyrimo metu. Gautos respondentų pastabos buvo naudingos suformuojant galutinį anketos variantą.

Empirinio tyrimo tikslas – nustatyti, ar Lietuvos Respublikoje funkcionuojanti asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinės ir teisinės apsaugos sistema realiai įgyvendina teisės aktais nustatytus reikalavimus.

Empirinio tyrimo objektas: tikslinė grupė pilnamečių asmenų, per pastaruosius penkerius metus tapusių nusikaltimo aukomis (šiuo atveju netaikytas reikalavimas, jog nukentėję

¹¹⁰ Rimantas Tidikis, *Socialinių mokslų tyrimų metodologija* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003), 485.

asmenys būtų pripažinti nukentėjusiais baudžiamojo proceso metu). Atsižvelgiant į tai, jog siekiant užtikrinti reikalingą tikslinės grupės imtį, buvo apklausta daugiau respondentų, todėl kai kuriais atvejais nusikaltimo aukų pateikti atsakymai lyginami su respondentų, kurie nebuvo tapę nusikaltimų aukomis per pastaruosius penkerius metus, pateikiama nuomone apie kai kuriuos Direktyvoje ir LR teisės aktuose įtvirtintus nusikaltimų aukų apsaugos bei pagalbos joms aspektus. Toks lyginimas padeda atskleisti, kiek skiriasi empiriniai nusikaltimų aukų pateikiami duomenys nuo bendrojo kitos respondentų grupės supratimo tiriamaisiais klausimais bei įvertinti bendrą viešosios nuomonės formuotojų bei žiniasklaidos priemonių lemiamą nuomonę nusikaltimų aukų apsaugos sistemos atžvilgiu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti ar nusikaltimų aukomis tapę asmenys gauna informaciją apie jų teises bei atliekamus procesinius veiksmus, ar žino apie galimą žalos kompensavimą.
2. Nustatyti probleminius nukentėjusių asmenų socialinės ir teisinės apsaugos aspektus bei Direktyvos nuostatų įgyvendinimo apimtį.

Tyrimo metodas: struktūrizuota tikslinės respondentų grupės apklausa.

Tyrimo hipotezė: Lietuvoje sukurta teisinės apsaugos ir socialinės pagalbos nusikaltimų aukoms sistema yra fragmentuota, orientuota į atskiras aukų kategorijas. Nusikaltimų aukų direktyvos reikalavimai Lietuvos Respublikoje realizuojami formaliai ir tik iš dalies atitinka nusikaltimų aukomis tapusių asmenų poreikius.

Siekiant atsakyti į hipotezėse keliamus klausimus, parengta 16 klausimų, kurie suformuluoti atsižvelgiant į magistro darbo tikslus bei uždavinius. Klausimai formuluoti taip, kad būtų galima gauti patikimus duomenis apie nusikaltimų aukų gaunamą teisinę ir socialinę pagalbą, šioje srityje veikiančias nevyriausybinės organizacijas, nusikaltimų aukų gaunamas socialines paslaugas bei jas teikiančias įstaigas (apklausos anketa pateikiama kaip darbo Priedas Nr. 2).

Tyrimo laikas ir vieta. Tyrimas buvo atliekamas 2017 metais kovo mėn., įdėjus anketą apklausų internetiniame puslapyje www.apklausa.lt bei išplatinus nuorodą elektroniniu paštu bei socialiniuose tinkluose. Atsižvelgiant į tokį anketos pateikimo būdą, apklausa atlikta „sniego gniūžtės“ principu.

Tiriamosios grupės atranka ir apibūdinimas. Atrankos rūšis - netikimybinė tikslinė atranka, vykdyta „sniego gniūžtės“ principu. Pagrindinė priežastis, lėmusi netikimybinės tikslinės atrankos pasirinkimą buvo tai, jog esamų statistinių duomenų, apibūdinančių nusikaltimų aukų demografinius duomenis, beveik nėra, o esami duomenys arba nėra labai patikimi, arba apima tik dalį tikimybinei atrankai vykdyti reikalingų kriterijų (pvz., sudėtinga rasti duomenų apie aukų pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą ir pan.). Į tyrimo anketos

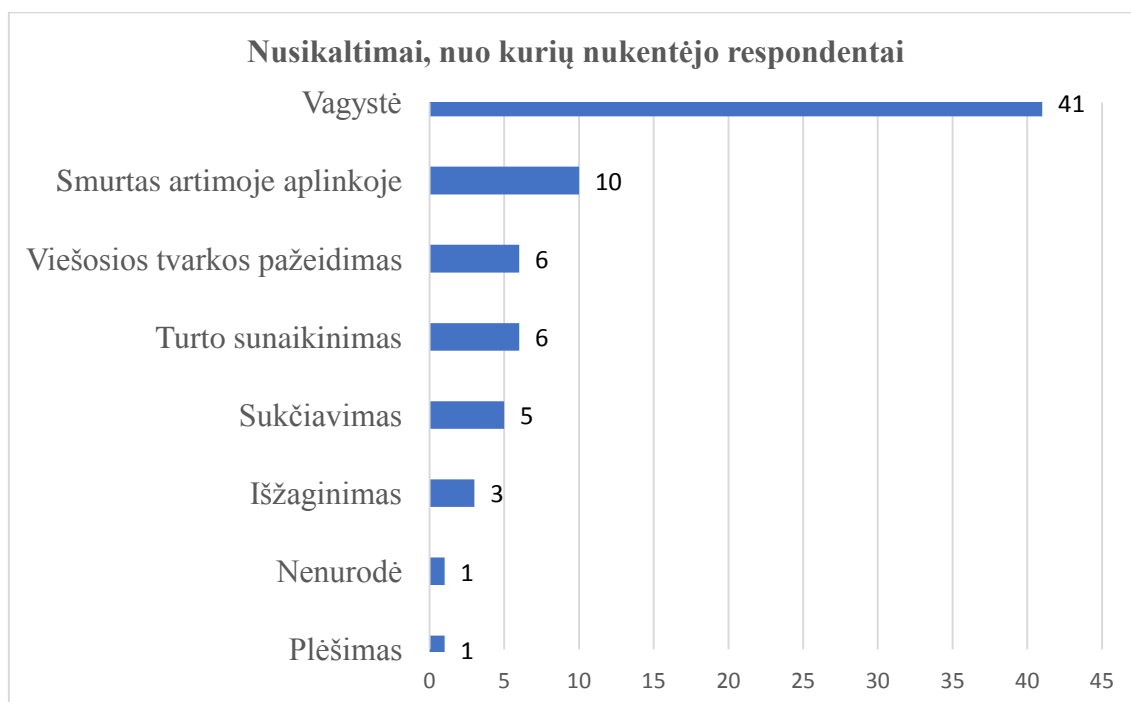
klausimus atsakė 227 respondentai, iš kurių 73 yra tapę nusikaltimų aukomis per pastaruosius penkerius metus.

3.2 Tyrimo rezultatų analizė

Apklausoje dalyvavo ir į anketos klausimus atsakė 227 respondentai, iš kurių 73 (32,2 %) yra tapę nusikaltimų aukomis per pastaruosius penkerius metus. Tik vienas iš nukentėjusiųjų nukentėjo nuo nusikaltimų ne Lietuvoje.

Vertinant nusikaltimų, nuo kurių nukentėjo respondentai, struktūrą pagal nusikaltimų rūšis, matome analogiją Lietuvos bendrai nusikaltimų statistikai: nuo vagysčių nukentėjo 56,2 % visų nusikaltimų aukų, o vertinant bendrai nukentėjusiųjų nuo turtinių nusikaltimų skaičių, tokių nukentėjusiųjų dalis bendrame respondentų skaičiuje sudaro 64,4 %. Atitinkamai Lietuvos Respublikoje turtinių nusikaltimų aukomis 2016 m. tapo 50,1 % visų nusikaltimų aukų. Nukentėję nuo smurto artimoje aplinkoje respondentai sudarė 13,7 % (Lietuvoje – 24,2 %), išžagininimų arba mėginimo išžaginti aukos – 4,1 % (Lietuvoje – 0,2 %). Pastebėtina, jog gautieji duomenys turėtų būti vertinami atsargiai, kadangi respondentų nebuvo prašoma nurodyti konkretaus LR BK straipsnio, pagal kurį jie buvo įtraukti į baudžiamąjį procesą kaip nukentėjusieji, todėl dėl menko respondentų teisinio išprusimo gali pasitaikyti neatitikimų nusikalstamų veikų kvalifikavimo srityje.

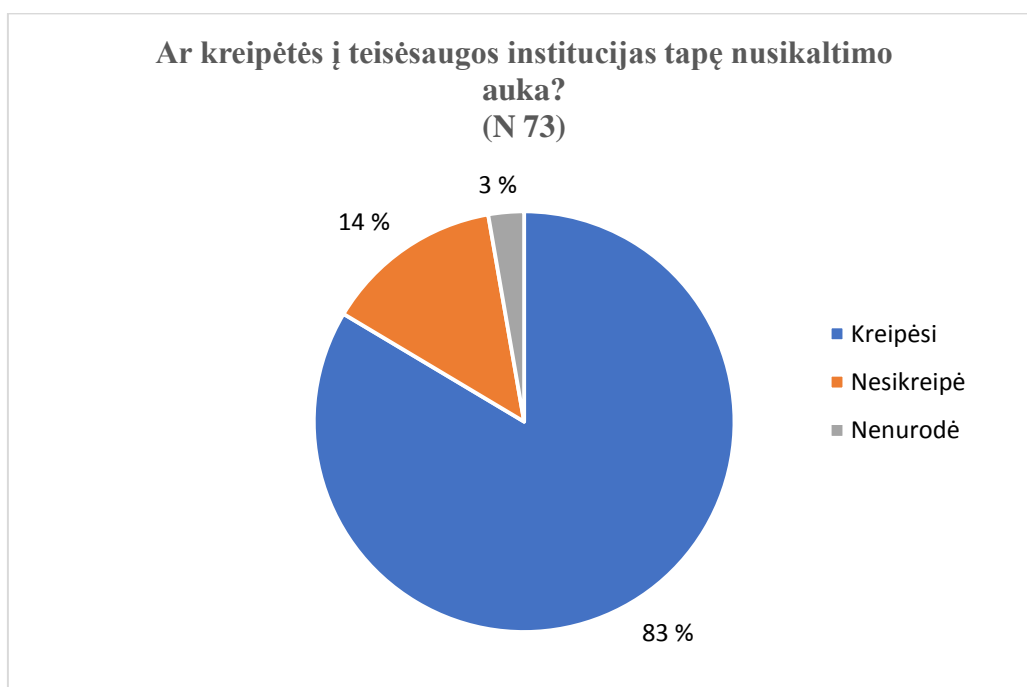
7 paveikslas. Nusikaltimų, nuo kurių nukentėjo respondentai, rūšys.

Sudaryta darbo autorės

Didžioji dalis (beveik 84 %) respondentų, tapusių nusikaltimų aukomis, kreipėsi į teisėsaugos institucijas. Palyginti maža nesikreipusiųjų dalis (13,7 %) iš esmės turėtų rodyti mažą nusikalstamų veikų latentiškumą, tačiau šiuo atveju reikėtų įvertinti pakankamai ilgą laiko tarpą (5 metų laikotarpį), per kurį respondentai buvo prašomi nurodyti, ar yra tapę nusikaltimo aukomis. Tikėtina, jog atsakydami į klausimą respondentai nurodė tik tuos atvejus, kai jie kreipėsi į teisėsaugos pareigūnus, nes dalyvavimas procesiniuose veiksmuose užima papildomo laiko ir palieka didesnę įspūdį, todėl vertinti duomenų, kaip rodančių menką nusikalstamų veikų latentiškumą, nederėtų.

8 paveikslas. Respondentų, kurie kreipėsi į teisėsaugos institucijas, dalis.

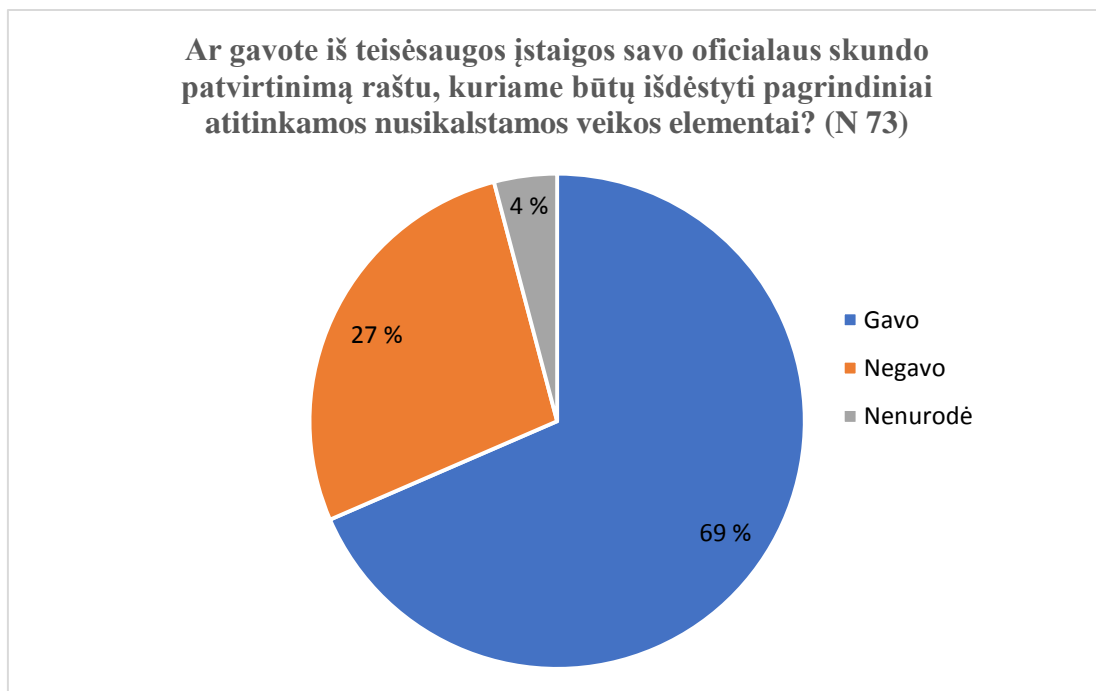

Sudaryta darbo autorės

Didžioji dalis respondentų (68,5 %), kurie per pastaruosius penkerius metus nukentėjo nuo nusikalstamų veikų ir kreipėsi į teisėsaugos institucijas, gavo raštu pateiktą informaciją apie teisėsaugos institucijų gautą jo skundą. Šie duomenys rodo, jog policijos pareigūnai, priimančys gyventojų skundus bei nukentėjusiųjų pareiškimus, tinkamai vadovaujasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 22 d. nutarimas Nr. 875 „Dėl Asmenų prašymų nagrinėjimo ir jų aptarnavimo viešojo administravimo institucijose, įstaigose ir kituose viešojo administravimo subjektuose taisyklių patvirtinimo“ (Žin., 2007, Nr. 94-3779; 2008, Nr. 116-4422), kuriame numatyta, jog „į asmenų prašymus atsakoma valstybine kalba ir tokiu būdu, koku pateiktas prašymas, jeigu asmuo nepageidauja gauti atsakymo kitu būdu. Prireikus į prašymą gali būti atsakoma ne valstybine kalba, kai vadovaudamasi tarptautinės teisės aktais prašymą pateikia

užsienio valstybės institucija ar tarptautinė organizacija“¹¹¹. Visgi pastebėtina, jog asmenų, pateikusių skundus ir negavusių oficialaus patvirtinimo ir atsakymo į juos, dalis yra pakankamai didelė – beveik kas trečias (27,4 %) nukentėjęs nuo nusikalstamų veikų asmuo atsakymo į savo skundą negavo. Visgi teigti, jog teisėsaugos institucijų grįžtamojo ryšio pateikiamas yra itin blogas negalima, kadangi tyrimo metu nebuvo detaliau analizuojama, ar pateiktame skunde nurodytas tinkamas pareiškėjo adresas, nurodytas adresas nesikeitė ir pan.

9 paveikslas. Respondentai, gavę iš teisėsaugos institucijų skundo gavimo patvirtinimą raštu.

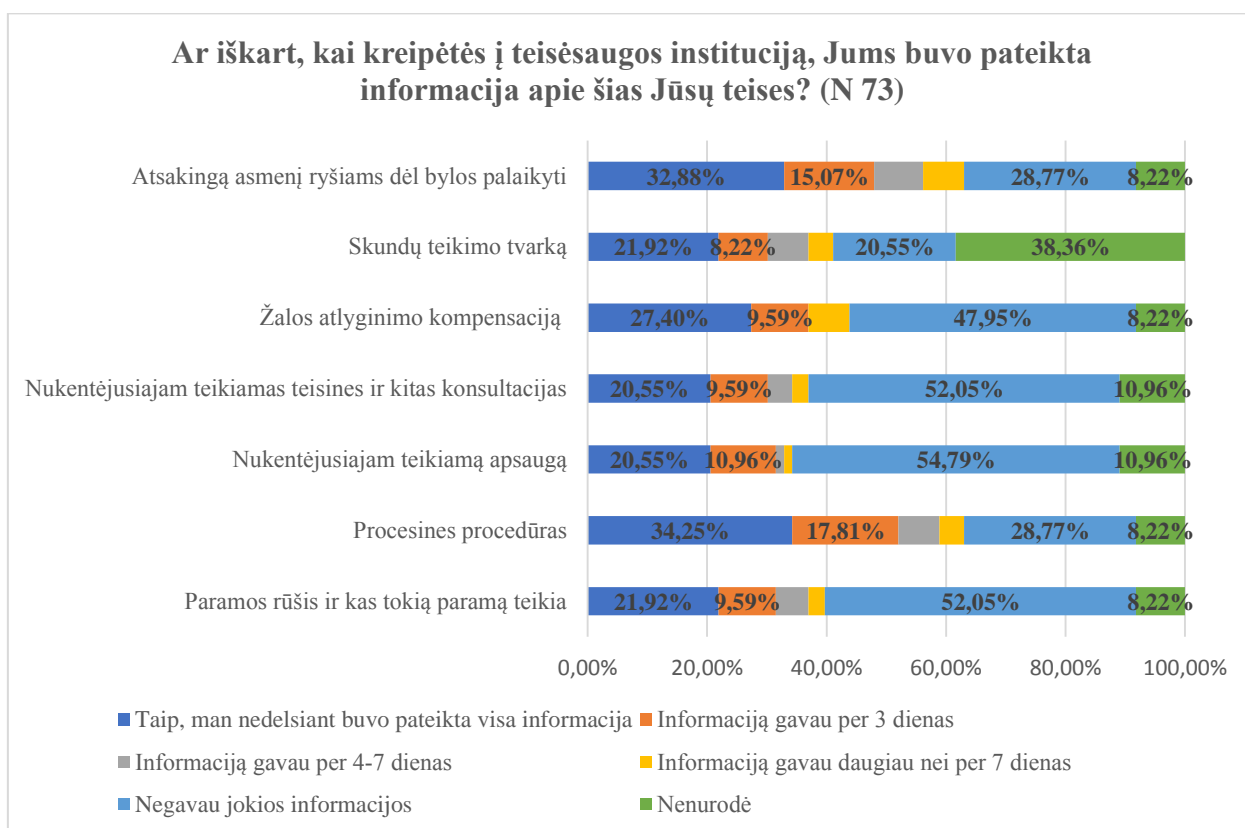
Sudaryta darbo autorės

Atsižvelgiant į šio darbo tikslą, svarbiau buvo nustatyti, kaip realiai vykdomas Direktyvos 2 skyriaus 6 straipsnyje pateikiamas reikalavimas, kad „nepagrįstai nedelsiant aukoms būtų pranešta apie jų teisę gauti informaciją apie baudžiamąjį procesą, pradėtą gavus skundą dėl nusikalstamos veikos“. Pastebėtina, jog tikslesnės apibrėžties, kas turėtų būti vertinama kaip „nepagrįstai nedelsiant“ Direktyvoje nepateikiama, tačiau kaip ir daugeliu kitų atvejų reikėtų vadovautis protingumo principu. Kaip galima matyti 8 paveiksle, daugiau kaip pusė (52,1 %) visų respondentų teigė gavę informaciją apie procesines procedūras nedelsiant arba ne vėliau kaip per tris dienas, 47,9 % respondentų teigė iš karto gavę ir informaciją apie už jų bylą atsakingo asmens kontaktinius duomenis. Iš esmės tokie duomenys rodo, jog aukščiau

¹¹¹ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl asmenų prašymų nagrinėjimo ir jų aptarnavimo viešojo administravimo institucijose, įstaigose ir kituose viešojo administravimo subjektuose taisyklių ir prašymo, skundo ar kito kreipimosi priėmimo faktą patvirtinančio dokumento formos patvirtinimo,“ TAR, žiūrėta 2017 kovo 20 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.6565D97B9AA2/1IUxXLsnKI>

nurodytas Direktyvos reikalavimas vykdomas tinkamai, nors erdvės tobulinti procedūras, susijusias su nukentėjusių asmenų informavimu, dar yra. Problematiškiausia nukentėjusiems buvo gauti informaciją apie kitus reikšmingus dalykus: informaciją apie paramos rūšis, kurios jiems galėjo būti suteiktos ir informacija apie tai, kas tokią paramą teikia, teigia nedelsiant ir ne vėliau kaip per tris dienas gavę 31,5 % respondentų (tokios informacijos iš viso teigia negavę 52,1 %); informaciją apie tai, kokiomis sąlygomis suteikiama apsauga (negavo tokios informacijos visai 54,6 %, gavo nedelsiant - 20,6 %); informaciją apie tai, kokiomis sąlygomis teikiama teisinė konsultacija, teisinė pagalba, kitos rūšies konsultacijos (negavo - 52,1 %, gavo nedelsiant - 20,6 %); informaciją apie galimybę ir sąlygas gauti kompensaciją dėl nusikalstama veika padarytos žalos (negavo - 47,9 %, gavo nedelsiant - 27,4 %). Šie duomenys atskleidžia bene didžiausias nusikaltimų aukų informavimo spragas. Nepaisant to, jog LR BPK 46 straipsnis įpareigoja pareigūnus teikti tokią informaciją, šis įpareigojimas nėra vykdomas arba vykdomas netinkamai. Viena iš priežasčių, kuri gali lemti tokią informacijos pateikimo spragą, gali būti tarpinstitucinio bendradarbiavimo nebuvimas, kadangi, kaip jau ir buvo minėta anksčiau, pirminę ir antrinę teisinę pagalbą Lietuvoje teikia savivaldybių darbuotojai, niekaip nesusiję ir nepavaldūs teisėsaugos pareigūnams bei, tikėtina, teikiantys jiems tik ribotą informaciją.

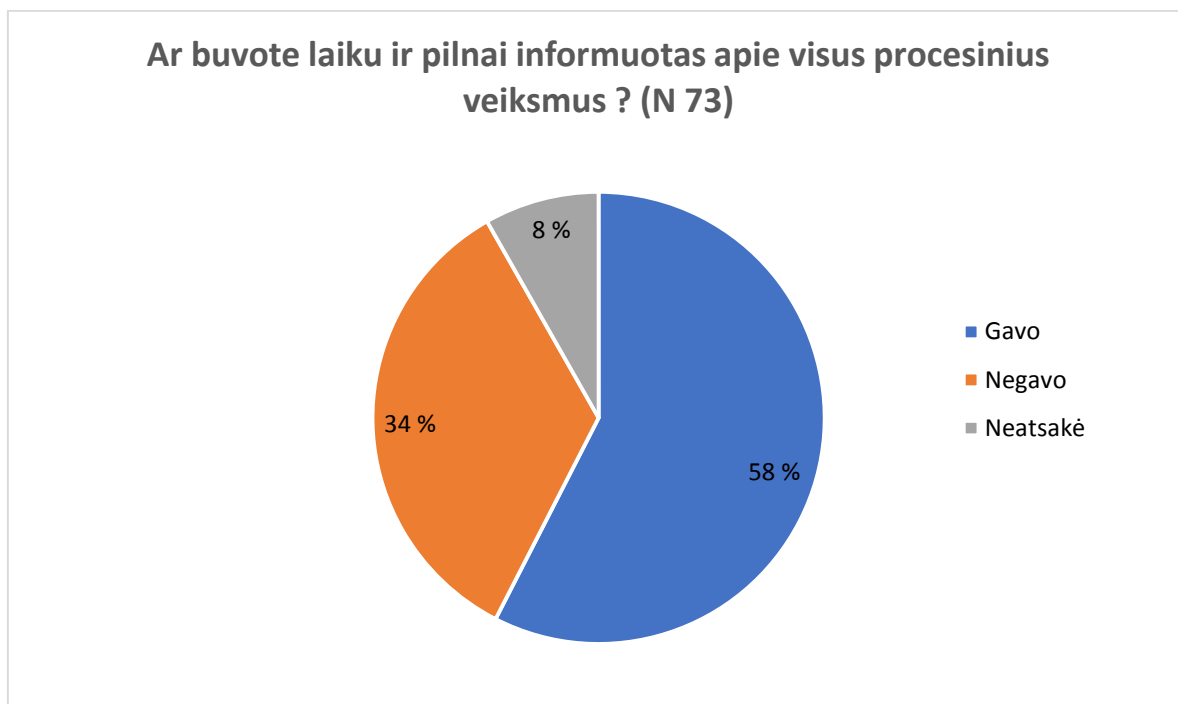
10 paveikslas. Informacijos teikimas nusikaltimų aukoms.

Sudaryta darbo autorės

Jei informacijos apie teikiamas paslaugas trūkumą dar galima aiškinti tarpinstitucinio bendradarbiavimo spragomis, tai už informacijos apie procesinius veiksmus pateikimą iš esmės yra atsakingos tik teisėsaugos institucijos. Nepaisant to, daugiau kaip trečdalis (34,3 %) nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių asmenų teigia apie visus procesinius veiksmus buvę informuoti ne pilnai arba ne laiku.

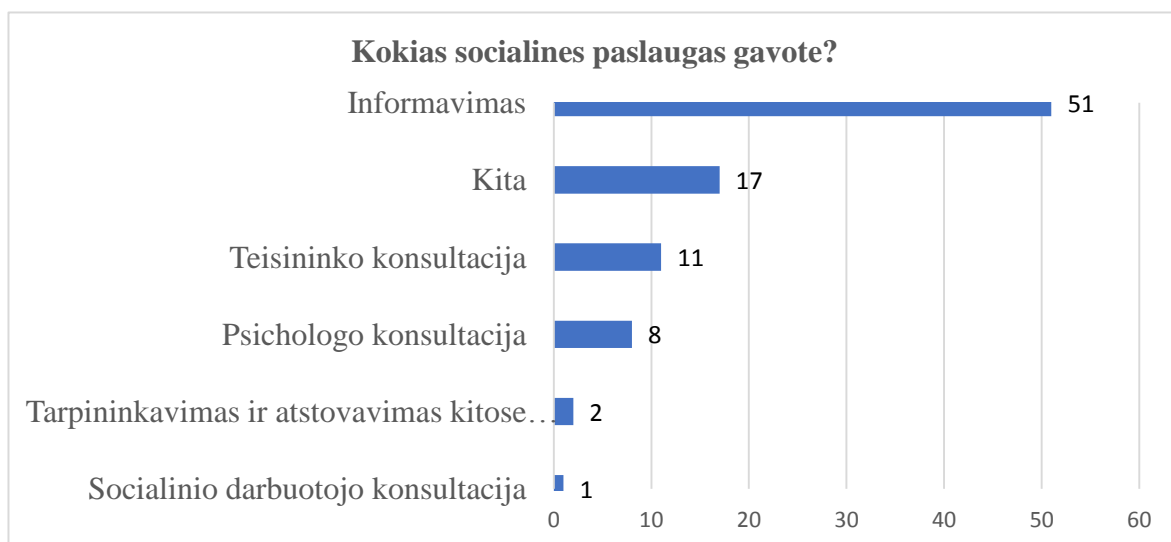
11 paveikslas. Informacijos apie procesinius veiksmus pateikimas aukoms.

Sudaryta darbo autorės

Kaip galima matyti 12 paveiksle, daugiausia nuo nusikalstamų veikų nukentėję asmenys gavo informavimo paslaugų (56,7 % visų nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių respondentų). Teisininko konsultacijomis pasinaudojo 12,2 %, psichologo pagalba - 8,9 %, o tarpininkavimas ir atstovavimas kitose institucijose buvo vykdomas 2,2 % apklaustųjų aukų. Socialinio darbuotojo konsultacija ir paslaugomis pasinaudojo tik vienas asmuo.

12 paveikslas. Suteiktos socialinės paslaugos.

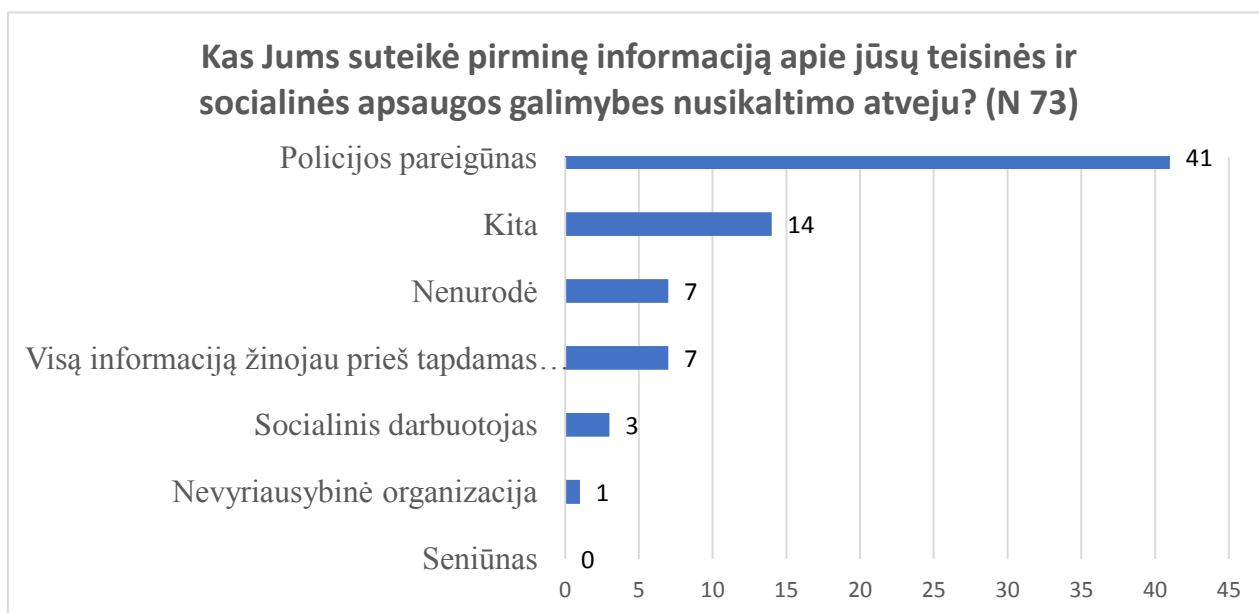

Sudaryta darbo autorės

Šie duomenys iš esmės atitinka ir anksčiau pateiktą statistiką, pagal kurią tik maža dalis besinaudojančių nemokamos teisinės pagalbos galimybe asmenų yra tapę nusikaltimo aukomis. Svarbiausios informavimo paslaugos nemaža apimtimi dėl įstatymuose numatytų įpareigojimų teikiama pačiose teisėsaugos institucijose, todėl ir yra dažniausiai teikiama pagalba aukoms.

Šiuos teiginius pagrindžia ir toliau esantis paveikslas: net 56,2 % nukentėjusių respondentų teigė gavę pirminę informaciją iš policijos pareigūnų. Neišnaudojamas nevyriausybinių organizacijų bei savivaldos institucijų galimybes rodo duomenys, jog iš nevyriausybinių organizacijų informaciją gavo vienas, o iš socialinių darbuotojų – trys nukentėję asmenys (iš esmės tai sudaro labai mažą dalį bendroje respondentų grupėje). Beveik kas dešimtas respondentas (9,6 %) nurodė reikalingą informaciją žinojęs pats dar prieš tapdamas nusikaltimo auka, ir šie duomenys dar labiau sustiprina visuomenės informavimo priemonių bei žiniasklaidos įtraukimo į informacijos, skirtos nusikaltimų aukoms, sklaidos svarbą.

13 paveikslas. Pirminis informacijos apie teisinę ir socialinę aukų apsaugą šaltinis.

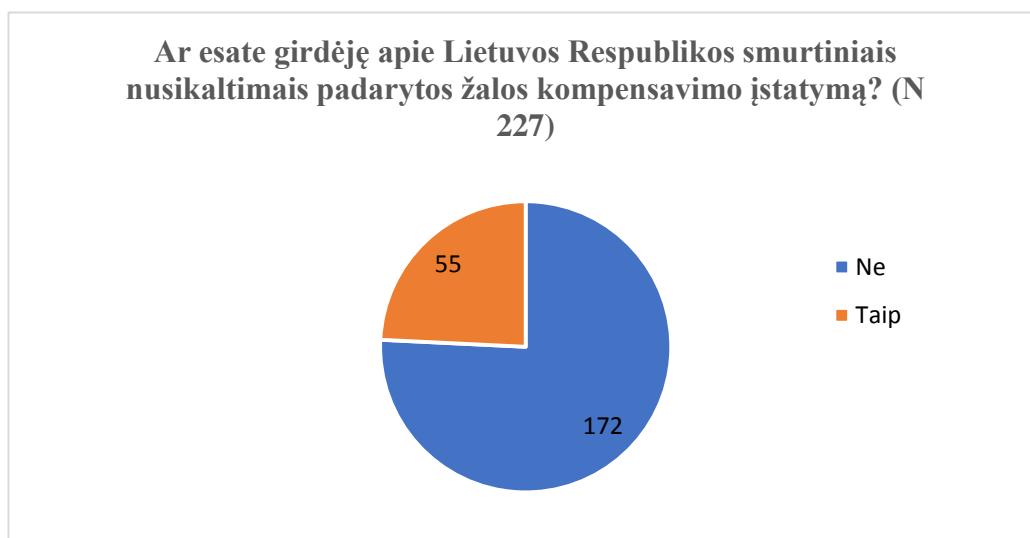

Sudaryta darbo autorės

Duomenys apie tai, jog nemaža dalis nukentėjusiųjų žino apie teikiamą pagalbą iš anksto, rodo bendrą piliečių domėjimąsi pagalbos nusikaltimų aukoms klausimais. Tikėtina, jog tokį susidomėjimą skatina ir periodiškai žiniasklaidoje pasirodantys pranešimai apie rezonansinius įvykius bei po tokių įvykių vykdoma intensyvesnė informavimo apie pagalbos būdus bei šaltinius reklama (kartais netiesioginė). Visgi nukentėjusių asmenų žinios apie teikiamą pagalbą yra ganėtinai ribotos, ir tai parodo tolesniame paveiksle pateikiami apklausos duomenys.

Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimas yra vienas iš itin svarbių pagalbos nusikaltimų aukoms būdų, tačiau apie patį įstatymą žino palyginti nedidelė apklaustųjų dalis – 24,2 %. Stengiantis išgryninti tyrimo metu surinktus duomenis, buvo išskirta nukentėjusių asmenų grupė ir jos duomenys vertinti atskirai, tačiau reikšmingo nuokrypio nuo bendros respondentų atsakymų tendencijos nepastebėta: apie žalos kompensavimo įstatymą girdėjo tik 23,3 % visų nukentėjusių asmenų.

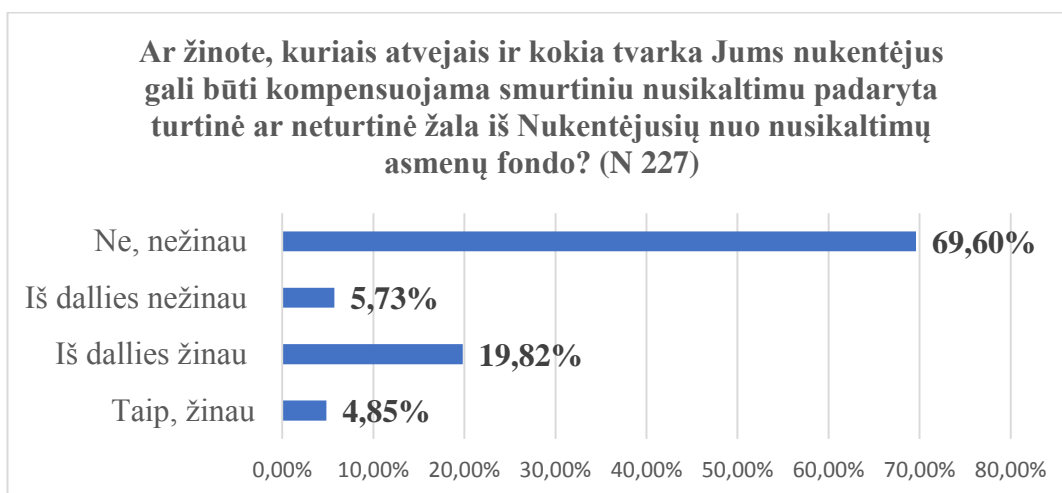
14 pav. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo žinomumas.

Sudaryta darbo autorės

Iš esmės tai, jog daugelis gyventojų nežino žalos kompensavimo įstatymo, patvirtina ir tolesnis kontrolinis klausimas, kuriuos buvo stengtasi išsiaiškinti, ar gyventojai bendrai ir nusikaltimų aukos konkrečiai žino apie įstatyme numatytus kompensavimo atvejus bei tvarką. Apklausa parodė, jog net 69,6 % visų apklausoje dalyvavusių asmenų Žalos kompensavimo įstatyme numatytų procedūrų ir tvarkos nežino (nežino 68,5 % nusikaltimų aukomis tapusių respondentų ir 70,1 % tų respondentų, kurie per pastaruosius penkerius metus nebuvo tapę nusikaltimo aukomis). Pakankamai mažas nukentėjusių asmenų grupės rezultatų skirtumas nuo nenukentėjusių grupės rodo, jog net ir tapę nusikaltimo aukomis žmonės negauna šios informacijos (ką patvirtina ir 10 pav. pateikiami duomenys apie informacijos suteikimą nusikaltimų aukoms). Tokių rezultatų priežastimi, matyt, reiktų laikyti įstatymo nuostatų sklaidos visuomenėje trūkumą: jei nors ir retai, bet pasirodo informacinės kampanijos, susijusios su pagalba ir paslaugų nukentėjusiems asmenims (ypač kai kurioms nukentėjusiųjų grupėms, o konkrečiai – smurto artimoje aplinkoje ar prekybos žmonėmis aukoms), kurios užtikrina tokių paslaugų bendrą žinomumą palaikymą visuomenėje (galbūt iš čia ir atsiranda tie duomenys, jog beveik kas dešimtas turi informacijos apie tai), tai apie galimybę gauti kompensaciją tapus smurtinio nusikaltimo auka informacijos iš viso stokojama, o masinio informavimo priemonėse tokia informacija irgi neskelbiama.

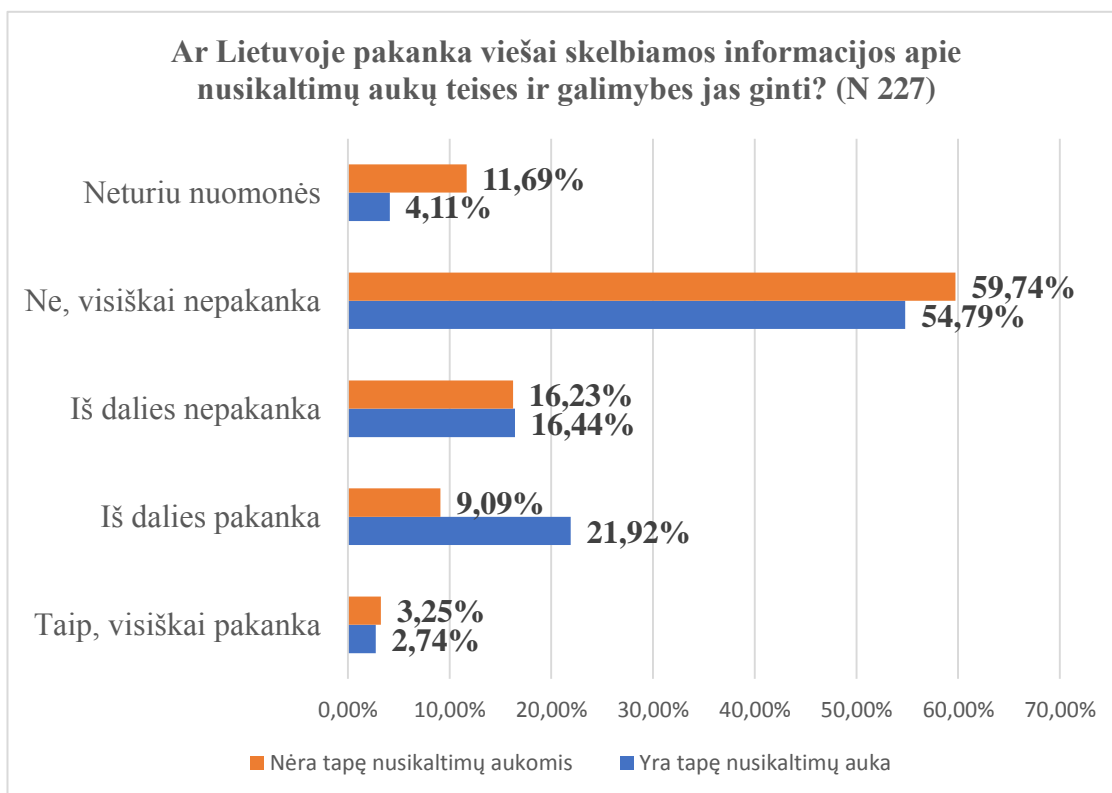
15 paveikslas. Žalos kompensavimo atvejų ir tvarkos žinomumas.

Sudaryta darbo autorės

Informacijos apie nusikaltimų aukų teises ir galimybes savo teises ginti tapus nusikaltimo auka trūkumą patvirtina ir kiti apklausos duomenys. Daugiau kaip pusė (58,2 %) visų apklaustųjų teigė, jog Lietuvoje nepakanka viešai skelbiamos informacijos apie nusikaltimų aukų teises bei galimybes jas ginti.

16 paveikslas. Informacijos apie aukų teises sklaidos vertinimas.

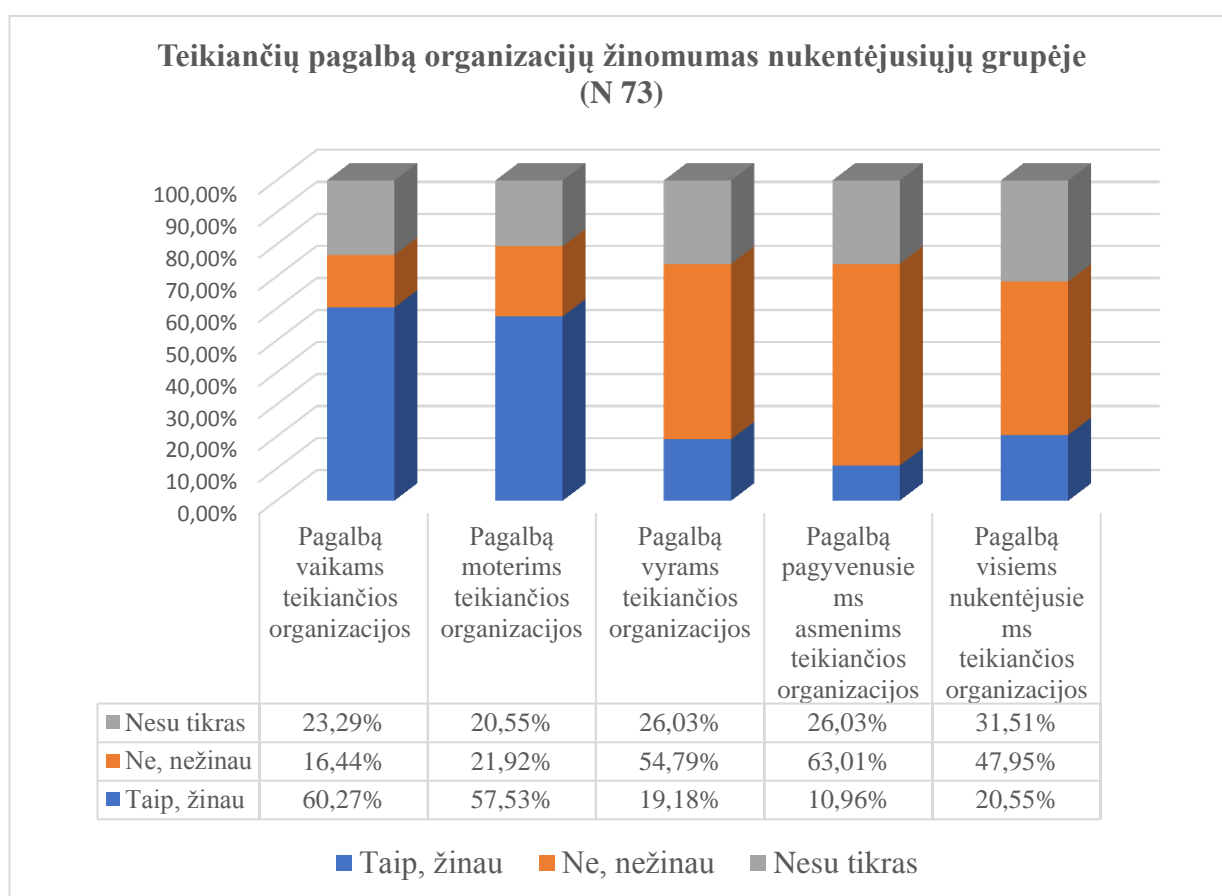

Sudaryta darbo autorės

Pastebėtina, jog respondentų grupių duomenys smarkiau išsiskiria dviem atvejais: netapususių nusikaltimų aukomis grupėje didesnis respondentų skaičius neturi nuomonės šiuos klausimu (11,7 %, prieš 4,1 % nusikaltimų aukomis tapusiųjų grupėje, o teigiančiųjų, jog iš dalies tokios informacijos pakanka yra daugiau nukentėjusiųjų grupėje (21,9 % prieš 9,1 %). Toks duomenų išsiskyrimas rodo, jog empirinė grupės nuomonė šiek tiek skiriasi nuo paprastosios nuomonės, ir šis skirtumas linksta į teigiamą pusę. Tikėtina, jog nors viešai skelbiamos informacijos ir nėra daug, tačiau ji platinama tikslingai ir galiausiai pasiekia tą grupę, kuriai yra ir aktuali, ir reikalinga.

Direktyvoje numatyta, jog nusikaltimų aukos nepagrįstai ir nedelsiant turi gauti informaciją apie paramą bei pagalbą teikiančias organizacijas ir įstaigas, todėl tyrimo metu buvo svarbu ištirti tokių organizacijų žinomumą. Tam skirti du anketos klausimai: vienas bendresniojo pobūdžio, kur prašoma nurodyti, ar respondantai žino tam tikrai nukentėjusiųjų grupei pagalbą teikiančią bent vieną organizaciją, o toliau buvo prašoma įvardyti bent vieną iš tokių organizacijų. Dvigubas tyrimas šiuo atveju leidžia konkretizuoti, kiek respondantai mano žiną šią informaciją ir kiek jie realiai tai žino.

17 paveikslas. Pagalbą teikiančių organizacijų žinomumas nukentėjusiųjų grupėje.

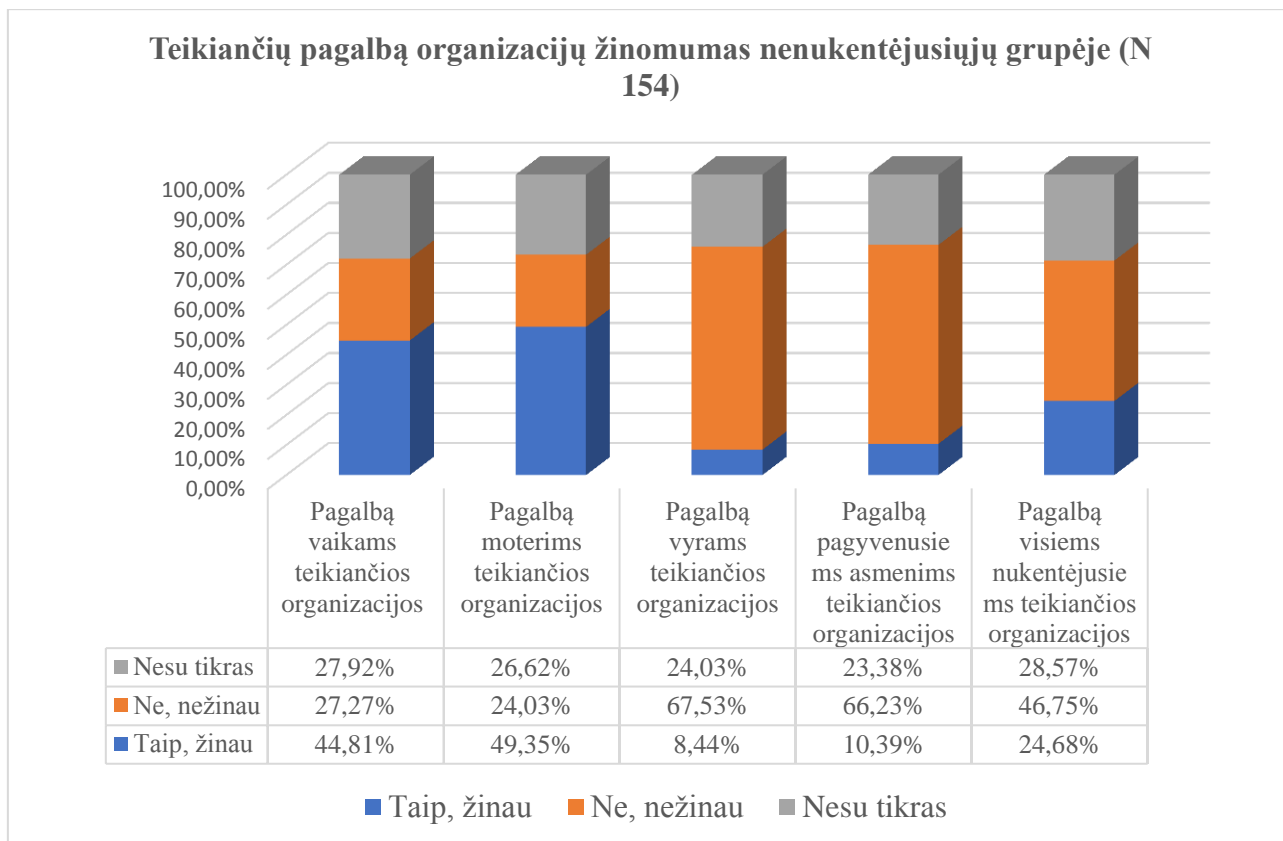

Sudaryta darbo autorės

Abiejų respondentų grupių duomenys buvo vertinami atskirai, stengiantis išryškinti empirinę nukentėjusiųjų grupės patirtį bei palyginti ją su kita apklausoje dalyvavusiųjų respondentų nuomone. Pagalbą teikiančios organizacijos buvo grupuojamos pagal nusikaltimų aukų tipus, atsižvelgiant į specifinius kiekvienos grupės poreikius bei reikalingą specifinę pagalbą. Nukentėjusiųjų grupėje didžiausias žinomumas yra pagalbą vaikams (60,3 % respondentų teigia žinantys bent vieną organizaciją, dirbančią su šia nukentėjusiųjų grupe) bei moterims (57,5 %) teikiančių organizacijų. Mažiausiai nukentėjusieji žino apie pagalbą vyrams ir pagyvenusiems žmonėms teikiančias organizacijas (atitinkamai 54,8 % ir 63 % respondentų teigė nežinantys tokių organizacijų).

Vertinant nenukentėjusiųjų respondentų grupės duomenis pastebėtina, jog šioje grupėje yra mažesnė dalis respondentų, kurie tvirtina žinantys atskirose srityse veikiančias organizacijas. Imant geriausiai žinomas organizacijas, teikiančias pagalbą nukentėjusiems vaikams, nukentėjusiųjų grupėje žino tokių organizacijų 60,3 %, o kitoje respondentų grupėje taip teigiančių tėra 44,8 %, nors bendros tendencijos lieka vienodos: labiausiai žinomos organizacijos, teikiančios pagalbą vaikams ir nukentėjusioms moterims, mažiausiai žinoma apie organizacijas, tokią pagalbą teikiančias vyrams bei pagyvenusiems asmenims.

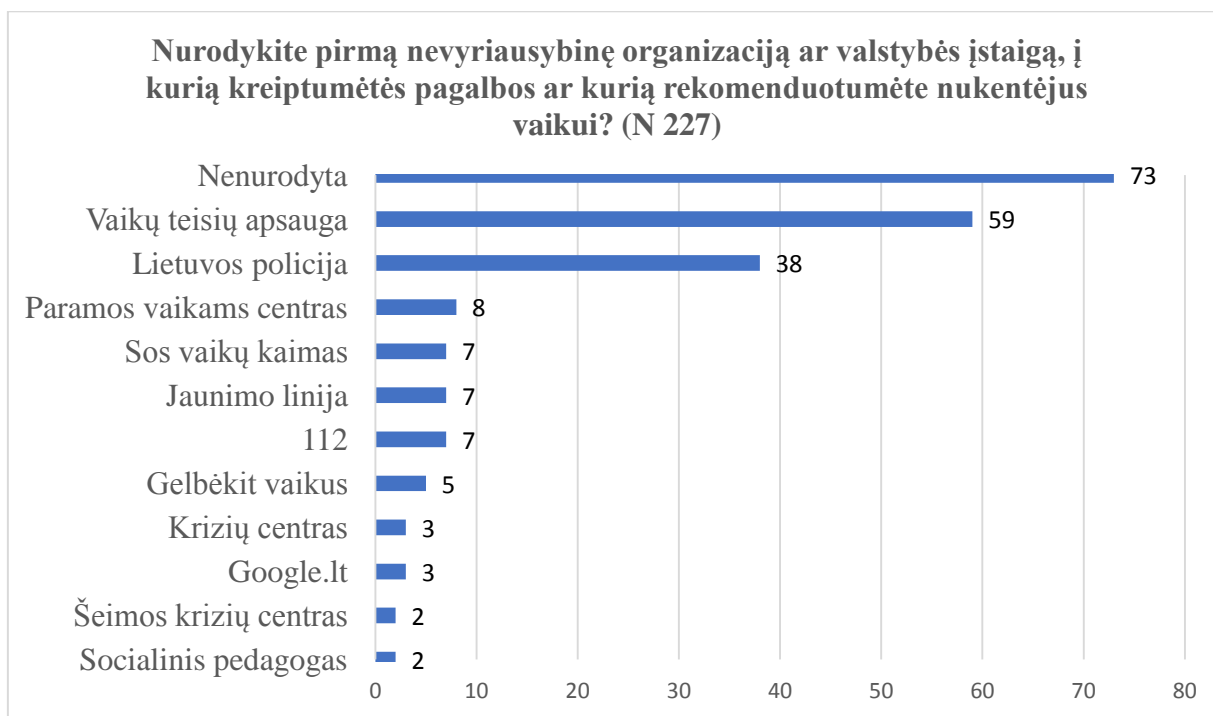
18 paveikslas. Pagalbą teikiančių organizacijų žinomumas nenukentėjusiųjų grupėje.

Sudaryta darbo autorės

Abiejų respondentų grupių anketose pateikti duomenys rodo, jog plačiausiai žinomos tos organizacijos, kurios teikia pagalbą labiausiai viešinamų bei daugiausia visuomenės reakcijos susilaukiančių nusikaltimų aukoms (vaikams ir smurtą kenčiančioms moterims). Pastebėtina, jog tyrimo duomenys atskleidžia sisteminės nusikaltimų aukoms teikiamos pagalbos problemas, kai pagalba teikiama neatsižvelgiant į specifinius aukų poreikius bei problemas, tačiau pati pagalba apima ganėtinai plačias ir svarbias tikslines grupes, kurios yra labiau pažeidžiamos, o prieš jas daromi nusikaltimai turi didesnę neigiamą poveikį visai bendruomenei, ne tik pačiai aukai. Kaip ir buvo minėta atliekant nusikaltimų aukoms teikiamos socialinės ir teisinės pagalbos analizę Lietuvoje, didžiąją dalį 2015 m. suteiktos pagalbos ir gavo būtent moterys: iš visų tokią pagalbą gavusių asmenų jos sudarė 77,5 %, vaikai - 14,4 %, o vyrai – 8,14 %. Duomenų apie pagalbą, teikiamą vyresniojo amžiaus nusikaltimų aukoms, nėra, bet tikėtina, jog ši grupė, nors ir nesudaro didesnės pagalbos gavėjų dalies, vis dar lieka pagalbos aukoms sistemos užribuose.

19 paveikslas. Pagalbą vaikams teikiančios organizacijos.

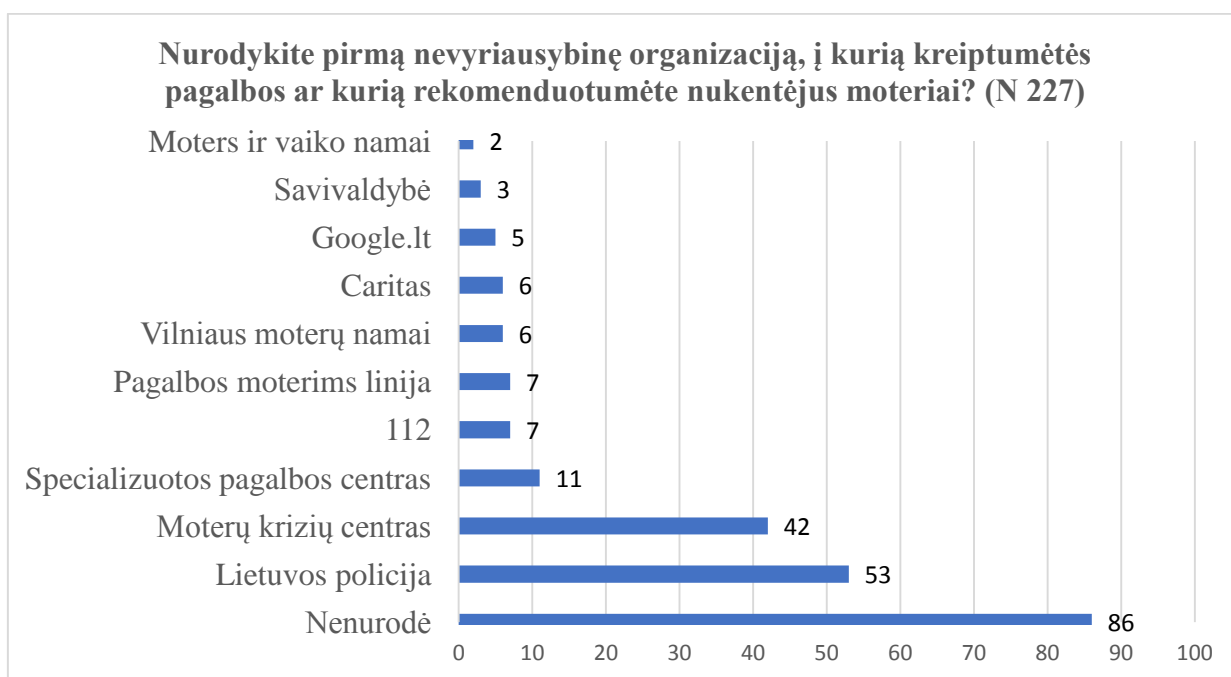
Sudaryta darbo autorės

Tikrinant respondentų atsakymų apie pagalbą teikiančių organizacijų žinomumą, patikimumą buvo prašoma nurodyti bent vieną šioje srityje dirbančią organizaciją. Šiuo atveju analizuoti bendri visų respondentų duomenys, neišskiriant atskirai grupės, tapusios nusikaltimų aukomis. Gautieji duomenys patvirtino prieš tyrimą keltą hipotezę šiuo klausimu: teigiančių, jog žino tokias organizacijas respondentų dalis yra didesnė, nei bent vieną iš tokių organizacijų gebančių įvardyti dalis. Kalbant apie vaikams pagalbą teikiančias organizacijas, teigiančių, jog

tokių organizacijų nežino buvo 27 % nenukentėjusiųjų grupėje ir 16 % nukentėjusiųjų grupėje, tačiau net 32,2 % visų respondentų negalėjo nurodyti bent vienos iš tokių organizacijų. Pastebėtina, jog iš tų, kurie nurodė bent vieną tokią organizaciją atsakymų aiškėja, jog didžioji daugumą nurodomų organizacijų yra valstybinės, o nevyriausybinės organizacijos žinomos gerokai mažiau: vaikų teisių apsaugos tarnybą, kaip pirmąją, į kurią kreiptųsi, arba kurią rekomenduotų, kai nusikaltimo auka tampa vaikas, nurodė 26 % respondentų, policiją – 16,7 %. Tiksliau įvardytos nevyriausybinės organizacijos bendrai sudarė 18,9 % atsakymų.

Nukentėjusioms moterims pagalbą teikiančių organizacijų, kurias gali nurodyti respondentai, sąrašas dar mažesnis. 37,8 % respondentai nurodė arba nežinantys tokių organizacijų, arba tiesiog jų nenurodė. Pirmoji rekomenduojama organizacija – Lietuvos policija, kurią rekomenduotų arba į kurią kreiptųsi daugiau nei kas penktas respondentas (23,3 %). Šioje pagalbą teikiančių organizacijų grupėje jau atsiranda daugiau nevyriausybinių organizacijų: 18,5 % nurodė Moterų krizių centrą, 4,84 % įvardijo specializuotos pagalbos centrą. Iš nevyriausybinių organizacijų dar nurodomos Pagalbos moterims linija, Caritas, Vilniaus moterų namai, Moters ir vaiko namai, tačiau tik 3 respondentai nurodė, jog moteriai patyrus smurtą ar tapus nusikaltimo auka kreiptųsi į savivaldybę. Tokie duomenys rodo, jog savivaldai patikėta socialinių paslaugų teikimo funkcija beveik nerealizuojama kalbant apie pagalbą nukentėjusiems, o ir savivaldybių teikiama teisinė pagalba respondentų vertinama kaip veikianti atskirai arba ne pirmo būtinumo.

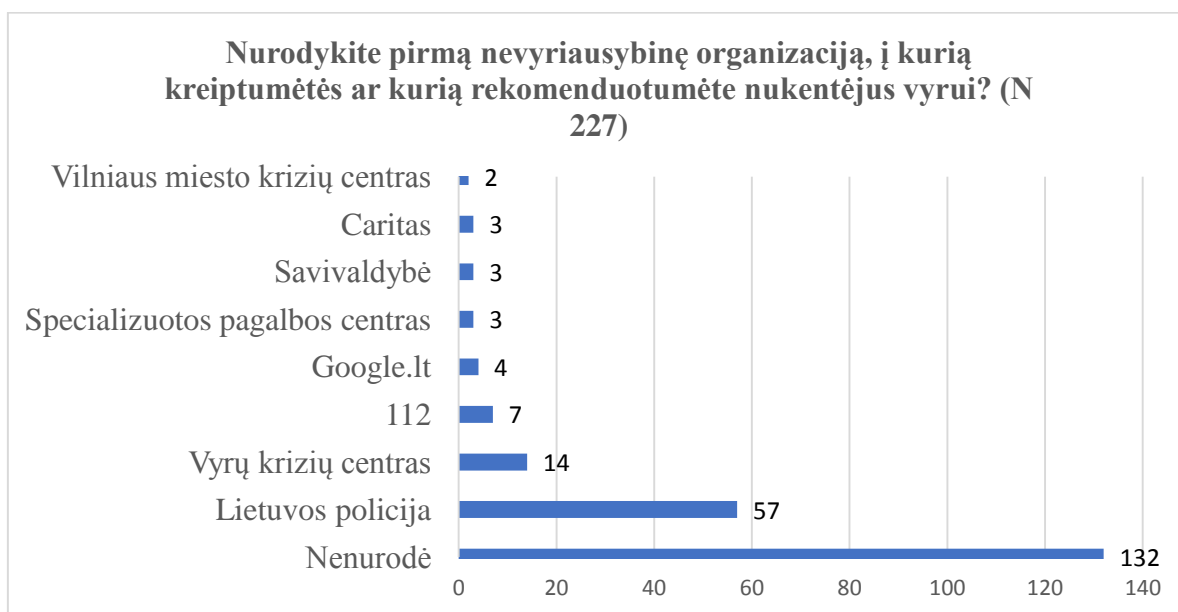
20 paveikslas. Pagalbą moterims teikiančios organizacijos.

Sudaryta darbo autorės

Dar daugiau sunkumų patyrė respondentai, turėję nurodyti organizacijas, teikiančias pagalbą nukentėjusiems vyrams. 58,2 % negalėjo nurodyti tokios organizacijos, kas ketvirtas (25,1 %) kreiptųsi į policiją, o ir nurodomų kitų organizacijų skaičius mažesnis, nei kalbant apie kitų specializacijų organizacijas (išskyrus tas, kurios teikia pagalbą pagyvenusiems asmenims). Pastebėtina, jog nepaisant plataus specializuotų pagalbos centrų teikiamų paslaugų bei jų tikslinės grupės, apimančios daugelį nusikaltimų aukų grupių, specializuotus pagalbos centrus rekomenduotų labai mažai respondentų (tai nurodė tik 3 respondentai). Vyrų krizių centrą nurodė 6,2 % respondentų, ir atsižvelgiant į tai, jog tokie centrai Lietuvoje yra tik du, šis žinomumo rodiklis ganėtinai geras (žinoma, atmetus tikimybę, jog respondentai tiesiog intuityviai suformavo pavadinimą pagal iškeltą klausimą, tačiau pačios organizacijos nežino).

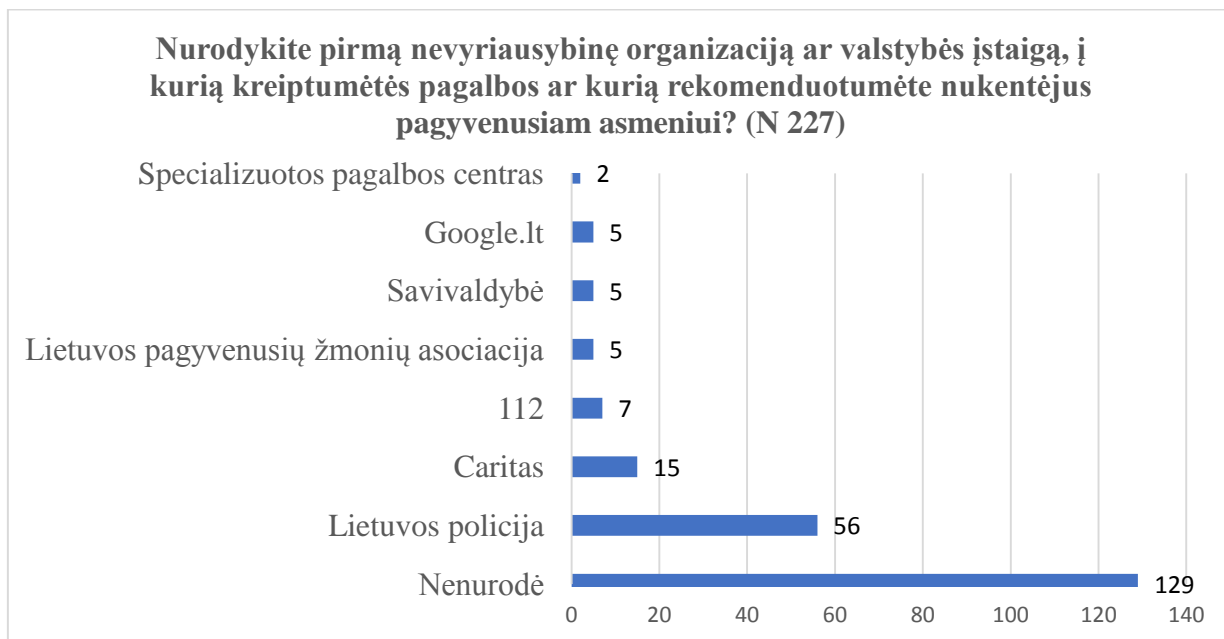
21 paveikslas. Pagalbą vyrams teikiančios organizacijos.

Sudaryta darbo autorės

Nežinančių, į ką konkrečiai kreiptis nukentėjus vyresnio amžiaus žmonėms yra 56,8 %, 24,7 % rekomenduotų kreiptis į policiją, du respondentai nurodė Specializuotą pagalbos centrą, penki respondentai nurodė Lietuvos pagyvenusių žmonių asociaciją. Pastebėtina, jog tais atvejais, kai respondentai sunkiai gali įvardyti konkrečią organizaciją, nurodoma policija, kaip organizacija, teikianti pagalbą.

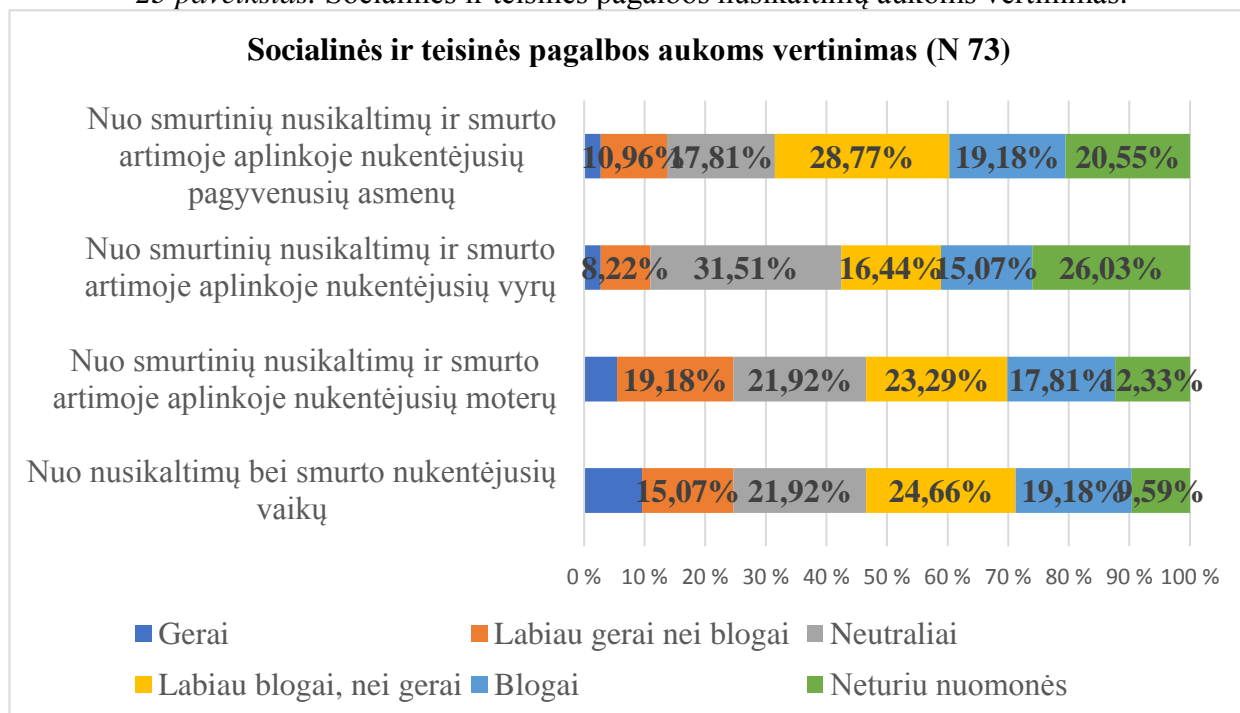
22 paveikslas. Pagalbą pagyvenusiems asmenims teikiančios organizacijos.

Sudaryta darbo autorės

Atsižvelgiant į sunkumus nurodyti konkrečias organizacijas bei pakankamai didelę respondentų, negalinčių to padaryti, dalį, bendras nusikaltimų aukomis tapusių asmenų teisinės ir socialinės pagalbos vertinimas taipogi gali būti subjektyvus. Būtent dėl šios priežasties vertinant atsakymus į šį klausimą imta respondentų, tapusių nusikaltimų aukomis grupė, tikintis, jog empirinė jų patirtis leis sudaryti tikslesnį vertinimą.

23 paveikslas. Socialinės ir teisinės pagalbos nusikaltimų aukoms vertinimas.

Sudaryta darbo autorės

Nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiems pagyvenusiems asmenims teikiama pagalba nusikaltimų aukomis tapę asmenys vertino iš esmės neigiamai (neigiami vertinimai sudaro 43,8 % respondentų), teigiamų vertinimų dalis yra viena mažiausių (mažesnė yra tik vertinant vyrams teikiama pagalbą). Panašus vertinimas yra ir nukentėjusiems vyrams teikiamos pagalbos (neigiamai vertina 31,5 %, teigiamai – 10,9 %), tačiau vertinant šiai grupei aukų teikiama pagalbą daugiausia respondentų neturėjo nuomonės (26 %). Geriausiai vertinama nukentėjusiems vaikams bei moterims teikiama socialinė ir teisinė pagalba – abiem atvejais gerai ir labiau gerai, nei blogai vertinančių dalis yra 24,7 %, ir šiose grupėse mažesnė nuomonės neturinčių asmenų dalis (negali įvertinti vaikams teikiamų paslaugų 9,6 % respondentų, o moterims teikiamų paslaugų – 12,3 %). Apibendrinant galima teigti, jog geriau vertinamos labiau žinomos paslaugos, ir tarp vertinimų bei organizacijų veiklos žinomumo galima pastebėti tiesioginį ryšį.

Siekiant nustatyti, kaip nusikaltimų aukomis tapusiųjų respondentų grupė vertina kai kuriuos Direktyvos nuostatų įgyvendinimo aspektus, pateiktas vienas išplėstinis klausimas, kuriuo buvo prašoma išreikšti savo pritarimą arba nepritarimą šiais klausimais (klausimų eiliškumas išlaikomas pateikiant apibendrinančius atsakymų duomenis ir paveiksle žymint klausimus eilės numerių tvarka):

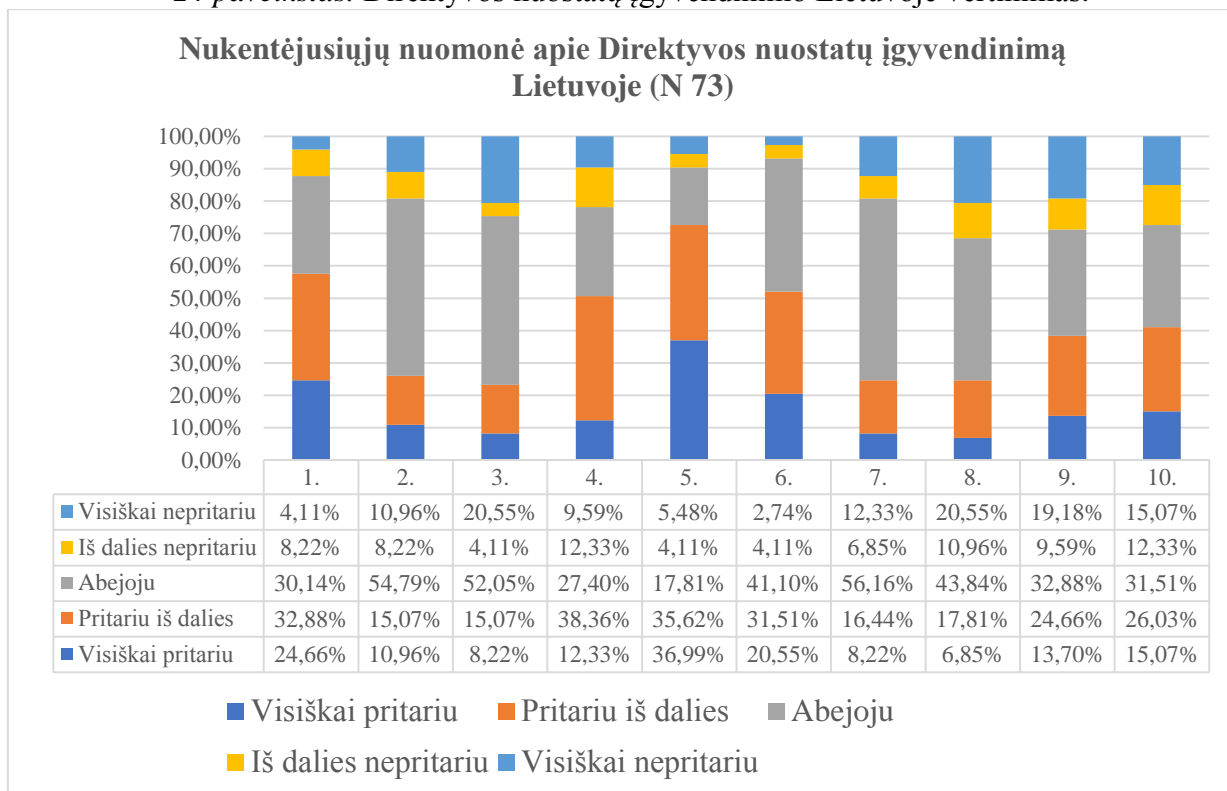
1. Valstybė užtikrina nemokamą teisinę pagalbą nusikaltimų aukoms;
2. Valstybė kompensuoja žalą smurtinių nusikaltimų aukoms;
3. Valstybės skiriama žalos kompensacija nukentėjusiems yra adekvati ir pakankama;
4. Valstybė imasi pakankamų priemonių ir turi tinkamus mechanizmus, užtikrinančius nukentėjusiųjų teisę gauti informaciją apie jų bylą;
5. Valstybė užtikrina, kad nepaisant nukentėjusiųjų išsilavinimo, amžiaus, migracijos statuso ar gimtosios kalbos, jiems suteikiama teisė pateikti skundą ;
6. Nukentėjusieji ir nusikaltimų aukos turi galimybių nemokamai naudotis paramos aukoms tarnybų paslaugomis;
7. Paramos aukoms tarnybų teikiamos paslaugos Lietuvoje yra savalaikės, atitinkančios nukentėjusiųjų poreikius;
8. Valstybė turi pakankamų ir veiksmingų priemonių bei mechanizmų, užtikrinančių nukentėjusiųjų apsaugą nuo pakartotinių nusikaltimų, bauginimo ir keršto;
9. Lietuvoje tinkamai apsaugotas nukentėjusiųjų ir nusikaltimų aukų privatumas, asmens neliečiamybė ir asmens duomenys;
10. Lietuvoje užtikrinama specialiųjų poreikių turinčių (nukentėjusių vaikų, prekybos žmonėmis, terorizmo, aukų, kurios yra priklausomos nuo nusikaltėlio ir dėl to

pažeidžiamos bei aukoms su negalia) nukentėjusiųjų teisė į apsaugą baudžiamojo proceso metu.

Daugiausia respondentų pritarė teiginiui, kad valstybė užtikrina nukentėjusiųjų teisę pateikti skundą (visiškai arba iš dalies penktajam teiginiui pritarė 72,6 % respondentų), kad valstybė užtikrina nemokamą teisinę pagalbą nusikaltimų aukoms teigė 57,5 %, o kad nukentėjusieji ir nusikaltimų aukos turi teisę nemokamai naudotis paramos aukoms tarnybų paslaugomis teigė 53 %. Iš esmės šie atsakymai tik dar kartą patvirtino ir anksčiau pateiktą nuomonę dėl teisinės pagalbos prieinamumo, nemokamos pagalbos, teikiamos aukoms, o galimybė pateikti skundą gali būti siejama ir su pakankamai aukštu pasitikėjimo policija reitingu, kuris rodo, jog žmonės neturi baimės kreiptis į šią teisėsaugos instituciją, o neretai būtent ją nurodo ir kaip vieną pirmųjų, į kurias kreiptųsi tapę nusikaltimų auka arba rekomenduotų nukentėjusiems asmenims.

Labiau teigiamai nei neigiamai vertinami ir 4, 10 bei 9 teiginiai: respondentai pripažįsta, kad Lietuvoje imasi pakankamai priemonių, užtikrinančių nukentėjusiųjų teisę gauti informaciją apie bylą (50,7 %), yra užtikrinama specialiųjų poreikių turinčių nukentėjusiųjų teisė į apsaugą baudžiamojo proceso metu (41,1 % pritariančių respondentų, kurių nuomonę patvirtina ir anksčiau pateiktas nukentėjusiems vaikams teikiamos pagalbos teigiamas vertinimas) bei nukentėjusiųjų privatumo, asmens ir neliečiamybės apsauga (38,4 %).

24 paveikslas. Direktyvos nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas.

Sudaryta darbo autorės

Pilkoji zona, kai respondentų nuomonė nebuvo nei teigiama, nei neigiama, o jie labiau abejojo teiginio teisingumu, išryškėjo vertinant 7, 2, 3 ir 8 teiginių atsakymus: kad paramos tarnybų teikiamos paslaugos Lietuvoje yra savalaikės ir atitinka nukentėjusiųjų poreikius abejojo 56,2 %, nebuvo tikri, kad valstybė kompensuoja žalą smurtinių nusikaltimų aukoms 54,8 %, respondentų, šiek tiek mažiau buvo abejojančių, jog žalos kompensacija yra adekvati ir pakankama (52 %), ir valstybės gebėjimu apsaugoti nukentėjusiuosius nuo pakartotinių nusikaltimų, bauginimų ir keršto (43,8 %).

Nepaisant to, jog vertinant pritarimą ar nepritarimą pateiktiems teiginiams nebuvo išskirtinai vieningos ir pozityvios nuomonės bent vienu klausimu, negalima teigti, jog buvo ir toks teiginys, kuriam respondentai būtų labiau nepritarę, nei pritarę. Visais atvejais nepritariančių teiginiams dalis buvo mažesnė, nei pritariančiųjų arba abejojančiųjų, tačiau labiausiai respondentai nesutiko su 8, 9 ir 10 teiginiais: nepritariančių, jog valstybė geba apsaugoti nukentėjusiuosius buvo 31,5 %, kad tinkamai saugomi asmens duomenys bei neliečiamybė nemanė 28,8 %, ir manė, jog nepakankamai užtikrinamos specialiųjų poreikių turinčių aukų teisės į apsaugą - 27,4 % apklaustųjų, per pastaruosius penkerius metus tapusių nusikaltimų aukomis.

Apibendrinant tyrimo metu surinktus duomenis galima teigti, jog:

Lietuvoje didžiąją dalį nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų sudaro asmenys, nukentėję nuo turtinių nusikaltimų (64,4 % respondentų), tačiau šiems nukentėjusiems neteikiama socialinė ir teisinė pagalba.

Nukentėję asmenys Lietuvoje yra linkę pranešti apie nusikaltimus, gauna informaciją apie priimtus jų skundus iš teisėsaugos institucijų.

Daugiausia gaunama informacija yra susijusi su procesiniais veiksmais, už konkrečią bylą atsakingų pareigūnų kontaktiniais duomenimis, tačiau trūksta informacijos apie teisinių konsultacijų teikimą, nusikaltimų aukoms teikiama pagalba bei ją teikiančias organizacijas bei apsaugos priemones, kurios gali būti taikomos stengiantis išvengti pakartotinės nusikaltimų aukų viktimizacijos.

Nusikaltimų aukos daugiausiai gauna informavimo paslaugų, itin trūksta socialinių darbuotojų konsultacijų, kuriomis pasinaudojo vos keli asmenys respondentų grupėje. Informaciją dažniausiai nusikaltimų aukoms teikia policijos pareigūnai, o nevyriausybinių organizacijų to beveik nedaro.

Nukentėjusieji nežino apie nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims taikomą žalą kompensavimo įstatymą (teigia girdėję apie tokį įstatymą 23,3 %), dar mažiau respondentų žino, kokias atvejais ir kokia tvarka patirta žala kompensuojama (4,9 % žino ir 19,8 % teigia žinantys iš dalies).

Informacijos apie paramą aukoms ir ją teikiančias organizacijas trūksta daugiau nei pusei visų nukentėjusiųjų (54,8 %). Daugiausia respondentai yra girdėję apie nukentėjusiems vaikams bei moterims pagalbą teikiančias organizacijas (atitinkamai 60,3 % ir 57,6 %). Tais atvejais, kai respondentai nežino pagalbą teikiančių organizacijų (o tokia situacija yra kalbant apie vyrams bei pagyvenusiems asmenims pagalbą teikiančias organizacijas), respondentai pirmuoju pasirinkimu nurodo policiją ar kitas valstybės institucijas (pvz., Vaiko teisių tarnybą). Neišnaudotas nevyriausybinių sektoriaus teikiamas galimybes rodo ir palyginus mažas nurodytų nevyriausybinių organizacijų, teikiančių pagalbą nusikaltimų aukoms, skaičius.

Geriausia vertinamos labiausiai žinomos įstaigos ir organizacijos – nukentėjusiems vaikams bei moterims teikiamos pagalbos sistema beveik kas ketvirto respondento (24,7 %) buvo įvertinta labiau teigiamai, nei neigiamai.

Nusikaltimų aukos Lietuvoje gali pateikti skundus (72,6 %), gauti nemokamą teisinę pagalbą (57,5 %), nemokamai naudotis esamomis paramos aukoms paslaugomis (53 %), tačiau dar nėra iki galo užtikrinama nukentėjusiųjų apsauga nuo pakartotinės viktimizacijos (31,5 %), tinkamai apsaugomi asmens duomenys bei neliečiamybė (28,8 %) bei ne visiškai užtikrinamos specialiųjų poreikių turinčių aukų teisės (27,4 %).

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Lietuvos Respublikoje, kaip ir visose Europos Sąjungos šalyse, nusikalstamų veikų aukų apsaugos sistemos pagrindinius standartus nustato Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kurios taikymas apima nusikalstamas veikas, įvykdytas visoje Europos Sąjungos teritorijoje ir visus Europos Sąjungoje vykstančius baudžiamuosius procesus. Šiuose standartuose apibrėžti valstybės institucijų ir jų pareigūnų elgesio ir bendravimo su nusikaltimų aukomis principai ir nustatytos 4 esminės nusikaltimų aukų teisės – teisė gauti visą informaciją apie baudžiamąjį procesą ir priimtus sprendimus, taip pat teisės gauti specializuotą pagalbą, dalyvauti baudžiamajame procese ir gauti reikalingą apsaugą nuo pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto. Direktyvoje įtvirtinti papildomi reikalavimai sudaryti sąlygas, kad aukos ir nusikaltėlis išvengtų kontakto baudžiamąjo proceso vykdymo metu. Taip pat nustatyti reikalavimai užkirsti kelią viešam informacijos, susijusios su auka, platinimui.

2. Lietuvos Respublikoje pagalbos, paramos ir apsaugos nusikaltimų aukoms priemonės nustato pakankamai įvairus teisės aktų spektras. Baudžiamąjo proceso kodeksas nustato nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimą, visiško ar dalinio anonimiškumo suteikimą, taip pat daugelio kitų procesinių apsaugos garantijų taikymą. Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas nustato pagrindines apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones, taikomas tiek nukentėjusiesiems, tiek jų šeimos nariams. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas reglamentuoja tiek pirminės, tiek antrinės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos gavimo procedūras. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas reglamentuoja socialinių paslaugų valdymą, skyrimą ir teikimą socialinės rizikos asmenims. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas nustato smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo iš valstybės lėšų mechanizmą. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas reglamentuoja smurto artimoje aplinkoje subjektų teises ir atsakomybę, prevencijos priemonių įgyvendinimą, pagalbos smurto artimoje aplinkoje atveju teikimą ir apsaugos priemonių smurtą patyrusiam asmeniui taikymą. Specializuotos pagalbos centrų programa nustato pagalbos teikimo smurto artimoje aplinkoje aukoms. Šalyje priimta ir daugelis kitų teisės aktų, papildančių Baudžiamąjo proceso kodekso ir kituose tiesioginiuose įstatymuose numatytus nukentėjusių asmenų apsaugos reikalavimus ar procedūras. Darytina išvada, kad Lietuvoje sudaryta pakankama teisinė bazė, sudaranti sąlygas tinkamai nusikalstamų veikų aukų apsaugai ir paramai teikti, tačiau Direktyvos 2012/29/ES reikalavimai į Lietuvos Respublikoje galiojančius teisės aktus buvo perkelti iki 2016 m. vasario mėn., t.y. palyginti neseniai, todėl

sudėtinga yra išmatuoti, ar visi Direktyvos reikalavimai yra vykdomi ir ar jie visiškai užtikrina joje nustatytas nukentėjusiųjų teises.

3. Asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų socialinės apsaugos sistemos Europos Sąjungos šalyse yra skirtingos, nepaisant to, jog siekia bendrų, Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje Nr. 2012/29/ES apibrėžtų tikslų – užtikrinti, kad nusikaltimų aukos gautų tinkamą informaciją, paramą ir apsaugą bei galėtų dalyvauti baudžiamajame procese. Dažniausiai ES šalyse pagalba nusikaltimų aukoms teikiama glaudžiai bendradarbiaujant viešajam ir nevyriausybiniam sektoriui, kai paslaugų nusikaltimų aukoms teikimas perduodamas nevyriausybinėms organizacijoms, o jų veikla finansuojama iš valstybės biudžeto. Teikiant įvairių rūšių pagalbą nusikaltimų aukoms pasitelkiami savanoriai, kurių skaičius dažniausiai gerokai viršija darbo santykiais susijusių darbuotojų skaičių. Dažniausiai nusikaltimo aukoms teikiamos paslaugos visose šalyse yra nemokamos (išskyrus kelias išimtis), ir jų spektras apima teisinę pagalbą, informavimo, konsultavimo, administracinių procedūrų tvarkymo, psichologinės ir emocinės paramos teikimo paslaugas. Vis dažniau socialinių paslaugų teikimo aukoms srityje pasitelkiamos ir inovacijos – kuriamos specialios programėlės, padedančios pranešti apie nusikaltimą, informuojančios apie aukų teises ar teisines procedūras.

4. Nusikaltimų aukoms Lietuvoje teikiamos įvairios socialinės paslaugos: informavimo, konsultavimo, apnakvindinimo, emocinės ir psichologinės pagalbos, tačiau pačios paslaugos nespecializuojamos pagal nusikaltimų aukų poreikius bei kitus kriterijus. Nėra tinkamai parengtos ir prieinamos tokių paslaugų teikimo metodikos, nesukurta ir paslaugų nusikaltimų aukoms kokybės vertinimo sistema. Teisinė pagalba nusikaltimų aukoms teikiama savivaldybėse (dažniausiai – savivaldybės darbuotojų), neišnaudojamos įstatymuose numatytos galimybės įtraukti į teisinių paslaugų teikimą viešąsias įstaigas. Nusikaltimų aukoms socialinė pagalba teikiama per visoje Lietuvoje veikiančią Specializuotų pagalbos centrų, kurių funkcijas dažniausiai atlieka valstybės biudžeto lėšomis finansuojamos nevyriausybines organizacijos, sistemą. Paslaugomis naudojasi bei statistinė informacija apie tai kaupiama smurto artimoje aplinkoje, prekybos žmonėmis aukos bei nukentėję vaikai. Siūlytina sukurti vieningą socialines paslaugas nusikaltimų aukoms teikiančių organizacijų kontrolės mechanizmą ir teikiamų paslaugų kokybės vertinimo metodikas pagal kiekvieną teikiamų paslaugų specializacijos rūšį.

5. Siekiant nustatyti ar Lietuvos Respublikoje funkcionuojanti asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinės bei teisinės apsaugos sistema realiai įgyvendina teisės aktais nustatytus reikalavimus, atliktas empirinis tyrimas, kurio metu apklausti 227 respondentai, iš kurių 73 per pastaruosius penkerius metus buvo tapę nusikaltimo aukomis. Didžiąją dalį nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų respondentų dalį sudaro asmenys, nukentėję nuo turtinių nusikaltimų (64,38 % respondentų), tačiau šiems nukentėjusiems neteikiama socialinė ir teisinė

pagalba. Dažniausiai apie įvykdytus nusikaltimus pranešama policijai, iš kurios ir gaunama daugiausia informavimo paslaugų. Pareigūnai informuoja nusikaltimų aukas apie skundo priėmimą, procesinius veiksmus, tačiau trūksta informacijos apie teisinių konsultacijų teikimą, aukoms teikiamą pagalbą bei ją teikiančias organizacijas bei apsaugos priemones, kurios gali būti taikomos stengiantis išvengti pakartotinės nusikaltimų aukų viktimizacijos. Trūksta socialinių darbuotojų, psichologo konsultacijų, o nevyriausybinių organizacijų paslaugos menkai žinomos. Nukentėjusieji nežino apie nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims taikomą žalos kompensavimo įstatymą, dar mažiau respondentų žino, kokias atvejais ir kokia tvarka patirta žala kompensuojama. Respondentai geriausiai žino apie nukentėjusiems vaikams bei moterims pagalbą teikiančias organizacijas, tačiau neretai pirmuoju pasirinkimu nurodo policiją ar kitas valstybės institucijas (pvz., Vaikų teisių tarnybą). Tyrimo duomenys rodo, jog nusikaltimų aukos Lietuvoje gali pateikti skundus, gauti nemokamą teisinę pagalbą, nemokamai naudotis esamomis paramos aukoms paslaugomis, tačiau dar nėra iki galo užtikrinama nukentėjusiųjų apsauga nuo pakartotinės viktimizacijos, tinkamai apsaugomi asmens duomenys ir neliečiamybė bei ne visiškai užtikrinamos specialiųjų poreikių turinčių aukų teisės.

6. Atlikto empirinio tyrimo bei Lietuvoje veikiančios socialinės ir teisinės apsaugos nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų asmenims sistemos analizės duomenys patvirtino hipotezę, kad Lietuvoje sukurta teisinės apsaugos ir socialinės pagalbos nusikaltimų aukoms sistema yra fragmentuota, orientuota į atskiras aukų kategorijas. Nusikaltimų aukų direktyvos reikalavimai Lietuvos Respublikoje realizuojami formaliai ir tik iš dalies atitinka nusikaltimų aukomis tapusių asmenų poreikius.

7. Siekiant užtikrinti, kad nusikaltimų aukos gautų tinkamą informaciją, paramą ir apsaugą bei galėtų tinkamai dalyvauti baudžiamajame procese, rekomenduotina ikiteisminio tyrimo institucijoms parengti informacinį paketą, kuriame būtų patalpinta visa reikiama informacija apie aukų teises bei jas užtikrinančias organizacijas, nurodant jų adresus, teikiamų paslaugų spektrą, veikimo teritoriją ir laiką, taip pat įvesti imperatyvų reikalavimą šį informacinį paketą įteikti nusikaltimo aukai nedelsiant po įvykio užregistravimo ikiteisminio tyrimo įstaigoje.

8. Kaip tam tikrą žalos kompensavimo aukai užtikrinimo saugiklį, siūlytina Bausmių vykdymo kodekso 158 straipsnyje įtvirtinti nuostatą, draudžiančią taikyti lygutinį paleidimą iš pataisos įstaigų, kol nukentėjusiam asmeniui nėra atlyginta visa teismo priteista turtinė žala ar nustatyta jos dalis. Tokiu būdu nuteistajam būtų sukurtas papildomas motyvacinis stimulus siekti atlyginti turtinę žalą aukai.

9. Remiantis tyrimo duomenimis konstatuotina, kad esminis nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiems asmenims valstybės siūlomų apsaugos būdų ir pagalbos paslaugų pasiekiamumo

trūkumas yra nepakankamas visuomenės žinojimas apie šios rūšies paslaugų prieinamumą ir jų gavimo sąlygas. Tikslinga šia linkme plėtoti valstybės vykdomą teisinį švietimą, nukreipiant jį į tris tikslines grupes – vyresniųjų klasių moksleivius švietimo ir ugdymo įstaigose, studentus aukštosiose mokyklose, visuomenės lyderius ir aktyvius narius vietos bendruomenėse.

LITERATŪRA

Teisės ir kiti norminiai aktai

1. „Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija 2012/C/ 326/ 02.“ EUR-Lex. Žiūrėta 2017 kovo 5 d. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=LT>.
2. „Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES.“ EUR-Lex. Žiūrėta 2017 m. vasario 11 d. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>.
3. Europos Sąjungos Tarybos 2001 m. kovo 15 d. pagrindų sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR).“ LRS. Žiūrėta 2017 m. kovo 11 d. http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=39814&p_query=&p_tr2=2.
4. „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos.“ EUR-Lex. Žiūrėta 2017 kovo 9 d. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:jl0058&from=LT>.
5. „Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2010 m. liepos 30 d. rezoliucija Nr. A/RES/64/293.“ Jungtinės tautos. Žiūrėta 2017 kovo 9 d. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/293.
6. „Lietuvos Respublikos Konstitucija.“ *Valstybės žinios* 33-1014 (1992).
7. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 4 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777>.
8. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 4 d. https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.717DD0E6FE37/TAIS_435679.
9. „Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2017 gegužės 8 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.91609F53E29E/bsMubOcLPi>
10. „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 4 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E14E65020CCC/NdXkxmULzQ>
11. „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis ratifikavimo.“ *Valstybės žinios* 78-4036 (2012).
12. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso

- papildymo 27-1, 36-2, 56-1, 186-1 straipsniais įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 3 d. <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=1085d150ace411e5b12fbb7dc920ee2c>.
13. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 20 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/631501100d5d11e79800e8266c1e5d1b>.
 14. „Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 4 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.91609F53E29E>.
 15. „Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 20 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EAA93A47BAA1>.
 16. „Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.06C50B65B6B2>.
 17. „Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0258F89BCE57>.
 18. „Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 2¹ straipsniu įstatymas.“ TAR. 2017 m. kovo 9 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/48953b10f75111e68034be159a964f47>.
 19. Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Nr. XII-2629 „Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje užtikrinimo.“ TAR. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/70b0ded0809911e6b969d7ae07280e89>.
 20. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. rugsėjo 14 d. nutarimas Nr. 1066 „Dėl Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo.“ *Valstybės žinios* 115-5400 (2011).
 21. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014-2020 m. programos patvirtinimo.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 9 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/0ef33c60ea2811e38557d238694e3fc9>.
 22. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. rugsėjo 15 d. nutarimas Nr. 920 Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo Nr. X-296 1 ir 2 straipsnių pakeitimo ir papildymo trečiuoju¹ skirsniu įstatymo projekto Nr. XIIP-3442.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 4 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e8689b747f3611e6b969d7ae07280e89>.

23. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. rugsėjo 15 d. nutarimas Nr. 920 „Dėl Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo Nr. X-296 1 ir 2 straipsnių pakeitimo ir papildymo trečiuoju¹ skirsniu įstatymo projekto Nr. XIIP-3442.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e8689b747f3611e6b969d7ae07280e89>.
24. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl asmenų prašymų nagrinėjimo ir jų aptarnavimo viešojo administravimo institucijose, įstaigose ir kituose viešojo administravimo subjektuose taisyklių ir prašymo, skundo ar kito kreipimosi priėmimo faktą patvirtinančio dokumento formos patvirtinimo.“ TAR. žiūrėta 2017 kovo 20 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.6565D97B9AA2/IIUxXLSnKl>.
25. „Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas „Dėl Teisingumo ministro 2007 m. vasario 1 d. Įsakymu Nr. 1R-46 „Dėl visuomenės informavimo apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą metodikos patvirtinimo“ pakeitimo.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 15 d. <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=761ba0b0249411e5b336e9064144f02a>
26. „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d, įsakymas Nr. I-63 „Dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 5 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97>.
27. „Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/13b32bc0a31811e58fd1fc0b9bba68a7/NTBzywygmc>.
28. Įsakymas „Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo.“ TAR. Žiūrėta 2017 kovo 9 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/801bbb20ad5311e5b12fbb7dc920ee2c>.

Specialioji literatūra

29. Babachinaitė, Genovaitė, Bondzinskaitė, Ilona, Dvilaitis, Vidas, Gustienė, Olivija, Jasaitis, Julius, Jūrienė, Laima, Meškauskaitė, Liudvika, Misiūnas, Jonas, Surgailienė, Eglė, Vasiliauskienė, Lilija, Žilinskienė, Gintarė. *Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Deiva, 1999.
30. Bazylevas, Igoris, Pajaujis, Virgilijus. *Prekyba žmonėmis ir sisteminis požiūris kaip problemos sprendimas*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015.

31. Dirsienė, Nijolė, Ušackienė, Kristina, Mainelytė, Ingutė, Kriugždaitė, Rita. *Metodinės rekomendacijos skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams*. Kaunas, 2007.
32. Jurka, Raimundas, Melničenko Svetlana, Randakevičienė, Irma. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eurgimas, 2006.
33. Michailovič, Ilona. „Kriminalinės viktimizacijos tyrimų aktualijos.“ *Teisė* 70 (2009): 22.
34. Rudzinskas, Antanas. „Kompensacijos asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų Lietuvoje.“ *Jurisprudencija* 70,62 (2005): 128.
35. Uscila, Rokas. „Socialinių ir teisinių paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminiai aspektai.“ *Pedagogika* 87 (2007): 154-155
36. Tidikis, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
37. Ezendam, H. & Wheldon, F. *Recognition of victims' rights through EU Action: latest developments and challenges*. In: I. Vanfraechem, A. Pemberton & F. Ndahinda (Eds.), *International Handbook of Victimology*. London: Routledge, 2014.
38. Falkner G. & Treib O. „Three worlds of compliance or four? The EU-15 compared to new member states.“ *Journal of Common Market Studies* 46(2) (2008): 293-303.
39. Laxminarayan, Malini. *The Heterogeneity of Crime Victims: Variations in Procedural and Outcome Preferences*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2012.
40. Wemmers, Jo Anne. „Victims experience in the criminal justice system and their recovery from crime“. *International Review of Victimology* 19(3) (2013): 221-233.

Interneto puslapiai

41. „2015 m. policijos veiklos apžvalga.“ Lietuvos policijos departamentas. Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>.
42. „European Convention on the compensation of victims of violent crimes.“ European Commission. Žiūrėta 2017 kovo 11 d. http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_int_en.htm.
43. „Victims“. European Commission. Žiūrėta 2017 kovo 10 d. http://ec.europa.eu/justice/criminal/victims/index_en.htm
44. „Jungtinių tautų deklaracija dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms.“ Europos Komisija. Žiūrėta 2017 kovo 10 d., http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_int_lt.htm.

45. „Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims.“ European Union Agency for Fundamental Rights. Žiūrėta 2017 m. kovo 3 d., <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/victims-crime-eu-extent-and-nature-support-victims>.
46. McDonald, Maria. „Žinokite savo teises pagal nusikaltimų aukų teisių direktyvą.“ žiūrėta 2017 m. vasario 11 d., http://eujusticia.net/images/uploads/pdf/Lithuanian_Know_Your_Rights_Guide_on_the_Victims_Directive.pdf
47. „Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2016 m ataskaita.“ Lietuvos Respublikos prokuratūra. Žiūrėta 2017 kovo 4 d. <http://www.prokuraturos.lt/lt/data/public/uploads/2017/03/2016-m.-ataskaita-galutinis-2017-03-02.pdf>
48. „Teismų veiklos apžvalga 2016.“ Nacionalinė teismų administracija. Žiūrėta 2017 kovo 4 d. http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/03/teismu_veiklos_apzvalga_2016.pdf.
49. „Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondas.“ Teisingumo ministerija. Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <http://www.tm.lt/tm/nusikaltimufondas/>
50. „Valstybės garantuojama teisinė pagalba.“ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba. Žiūrėta 2017 kovo 15 d. <http://www.teisinepagalba.lt/lt/pirmine/tm/kastaip>.
51. „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2015 metų veiklos ataskaita.“ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba. Žiūrėta 2017 kovo 15 d. http://vilnius.teisinepagalba.lt/dok/ataskaitos/2015%20m_%20veiklos%20ataskaita%20internetui_16_07_27.pdf
52. „Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2015 metų veiklos ataskaita.“ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Žiūrėta 2017 kovo 15 d. <http://www.socmin.lt/lt/ataskaitos/ministerijos-veiklos-ataskaitos.html>
53. „Asmenų, socialinės paslaugas gavusių krizių bei psichologinės ir socialinės reabilitacijos centruose, skaičius.“ Lietuvos statistikos departamentas. Žiūrėta 2017 kovo 15 d. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1223&status=A>
54. „Nevyriausybinių organizacijų atlasas.“ Transparency international. Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <https://nvoatlasas.lt/apie/>
55. „Virtuali teismo posėdžių salė.“ Nacionalinė teismų administracija. Žiūrėta 2017 kovo 5 d. <http://sale.teismai.lt/lt/apie-projekta>
56. „Payoke.“ Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <http://www.payoke.be/en/functioning-of-payoke/>
57. „Associacao Portuguesa de Apoio a Vitima.“ Žiūrėta 2017 kovo 10 d. http://www.apav.pt/apav_v3/index.php/en/apav/who-we-are

58. „Opferhilfe e.V.“ Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <http://www.opferhilfe-berlin.de/en/opferhilfe-berlin-e-v>
59. „Domstolsguiden.“ Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <http://www.domstol.se/>
60. „Brottsofferappen.“ Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <https://brottsofferappen.org/>
61. „Guardia civil.“ Žiūrėta 2017 kovo 10 d. www.pgjdf.gob.mx/index.php/servicios/enlinea/aplicacionpgjcdmx
62. „LEFOE_IBF.“ Žiūrėta 2017 kovo 10 d. www.ungift.org/knowledgehub/en/tools/vita.html
63. „Clinique180.” Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <http://clinique180.org.br/>
64. „Crime-victim specializations.“ Žiūrėta 2017 kovo 10 d. <http://www.trynova.org/crime-victim/specializations/>
65. „Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika.“ Informacijos ir ryšių departamentas. Žiūrėta 2017 kovo 3 d. <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/?metai=2016&menuo=12&idAta=2&rt=1&oldYear=2016&id=136&idStat=10®ionas=0&id3=1#Atas-50-ITI>
66. „2016 m. policijos veiklos apžvalga.“ Lietuvos policijos departamentas. Žiūrėta 2017 kovo 5 d. <http://www.policija.lt/index.php?print=1&id=2875>
67. „Smurtą patyrusių vaikų ir smurto prieš vaikus atvejų statistika.“ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Žiūrėta 2017 m. kovo 9 d. <http://www.vaikoteises.lt/media/file/Statisitika/smurtas2015%20-%20Copy%201.pdf>
68. „Rekomendacijos vaikų globos institucijoms dėl nukentėjusio vaiko teisių ir geriausių interesų užtikrinimo bei pagalbos organizavimo įvykus ypatingam atvejui.“ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Žiūrėta 2017 m. kovo 9 d. http://www.vaikoteises.lt/media/file/saule/rekomendacijos_vgn_yp_%20atvej_.pdf

Mažintienė L. Asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje/ Teisės ir valdymo studijų programos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Uscila. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2017. – 104 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta Lietuvoje veikianti socialinės ir teisinės apsaugos nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų asmenims sistema, iširtas ir su užsienio valstybių analogais palygintas teikiamų paslaugų spektras. Siekiant nustatyti, ar Lietuvos Respublikoje realiai funkcionuoja asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinės bei teisinės apsaugos sistema ir nustatyti probleminius veikiančios sistemos aspektus, atliktas empirinis tyrimas, kurio metu stengtasi atskleisti ar nusikaltimų aukomis tapę Lietuvos gyventojai tinkamai informuojami apie jų, kaip nusikaltimų aukų, teises, atliekamus procesinius veiksmus, galimas socialines paslaugas, kiek jie žino apie žalos atlyginimo galimybes bei tvarką Lietuvoje, koks yra nevyriausybinų organizacijų, teikiančių paslaugas nusikaltimų aukoms, žinomumas bei kaip praktiškai realizuojamos Direktyvos normos. Tuo pačiu nustatyta, kaip patys respondentai bendrai vertina nusikaltimų aukų teisinę ir socialinę pagalbą Lietuvoje.

Magistro darbą sudaro įvadas, trys skyriai, kurie skaidomi į detalesnius sudedamuosius elementus – poskyrius, taip pat išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Pagrindinis darbo tikslas - pateikti pasiūlymus dėl socialinės ir teisinės apsaugos nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų atžvilgiu sistemos tobulinimo – įgyvendinamas trimis etapais. Pirmajame skyriuje pateikiama Lietuvoje galiojančios teisinės bazės atitikties analogiškomis Europos Sąjungos teisės normoms, lyginamoji analizė. Antrasis skyrius skirtas nusikaltimų aukoms teikiamų socialinių paslaugų modelių užsienio valstybėse ir Lietuvoje ištyrimui bei palyginimui, esminių skirtumų išsiaiškinimui. Trečiajame skyriuje pateikiama struktūrizuotos tikslinės respondentų grupės apklausos duomenų analizė. Tyrimu siekta nustatyti ar Lietuvos Respublikoje funkcionuojanti asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinės ir teisinės apsaugos sistema realiai įgyvendina teisės aktais nustatytus reikalavimus.

Pagrindiniai žodžiai: teisinė apsauga, socialinės paslaugos, specialieji poreikiai, viktimizacija.

Mažintienė L. Social and Juridical Protection of People Who Suffered from Criminal Acts in Lithuania/ Master's Paper in Law and Management. Supervisor assoc. prof. dr. R. Uscila. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2017. – 104 p.

ANNOTATION

The analysis and evaluation of social and juridical protection of people who suffered from criminal acts in Lithuania system as well as investigation of the range of services rendered and their comparison with foreign analogues is provided by the current Master's paper. In order to determine, whether social and legal protection system of people who suffered from criminal acts is actually functioning in the Republic of Lithuania and identify ambiguous aspects of the operating system, an empirical analysis was conducted, which sought to reveal whether Lithuanian citizens, who suffered from criminal acts are properly informed about them as victims of criminal acts, their rights in course of proceedings, how well they are informed about the availability of social services and procedures, what is the awareness of non-governmental organizations which provide services for people who suffered from criminal acts and hold directive rates are implemented in practice. At the same time the point of view of the respondents' and how do they generally evaluate legal and social assistance of people who suffered from criminal acts in Lithuania was established.

The current Master's paper consists of introduction and three chapters, which are divided into detailed structure elements - subdivisions, conclusions, references and appendices. The main objective, which is to make proposals for improving the system on social and legal protection of people who suffered from criminal acts is implemented in three stages. The first part is based on a comparative analysis of the existing legal framework in Lithuania with substitute counterparts in the European Union rights. The second part is devoted to evaluation and comparison as well as clarification of significant differences between provided models of social services to people who suffered from criminal acts by foreign countries and Lithuania. The third part provides survey data analysis of targeted respondents' group. The study seeks to determine whether the functioning of social and legal protection system of people who suffered from criminal acts is actually satisfying the legal requirements laid down in the directives of the Republic of Lithuania.

Key terms: legal protection, social services, special needs, victimization.

SANTRAUKA

Asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje

Magistro darbe nagrinėjama tema pagal atskirus rūšinius aspektus jau buvo ne kartą nagrinėta tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkų darbuose, tačiau po 2012 metų Europos Sąjungos direktyvos reikalavimų perkėlimo į Lietuvos Respublikos teisės aktus, nebuvo atlikta nei viena išsami asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, teisinės ir socialinės apsaugos veiklų praktinio įgyvendinimo šalyje analizė. Tiriamajame darbe nagrinėjama Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisinė bazė, siekiant iširti, kokios didžiausios nusikalstamų veikų objektų apsaugos tikslų įgyvendinimo problemos realiai egzistuoja šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje, o identifikavus šias problemas teikiami pasiūlymai problemų sprendimo būdams atskleisti.

Magistro darbą sudaro įvadas, trys skyriai, kurie skaidomi į detalesnius sudedamuosius elementus – poskyrius, taip pat išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Pagrindinis darbo tikslas - pateikti pasiūlymus dėl socialinės ir teisinės apsaugos nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų atžvilgiu sistemos tobulinimo – įgyvendinamas trimis etapais. Pirmajame skyriuje pateikiama Lietuvoje galiojančios teisinės bazės atitiktis analogiškomis Europos Sąjungos teisės normoms, lyginamoji analizė. Antrasis skyrius skirtas nusikaltimų aukoms teikiamų socialinių paslaugų modelių užsienio valstybėse ir Lietuvoje ištyrimui bei palyginimui, esminių skirtumų išsiaiškinimui. Trečiajame skyriuje pateikiama struktūrizuotos tikslinės respondentų grupės apklausos duomenų analizė. Tyrimu siekta nustatyti, ar Lietuvos Respublikoje funkcionuojanti asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinės ir teisinės apsaugos sistema realiai įgyvendina teisės aktais nustatytus reikalavimus.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad nusikaltimų aukoms Lietuvoje teikiamos įvairios socialinės paslaugos: informavimo, konsultavimo, apnakvandinimo, emocinės ir psichologinės pagalbos, tačiau jos nėra specializuojamos pagal nusikaltimų aukų poreikius, nėra tinkamai parengtos ir prieinamos tokių paslaugų teikimo metodikos, nesukurta ir paslaugų nusikaltimų aukoms kokybės vertinimo sistema.

Nukentėjusieji neturi pakankamai informacijos apie patirtos žalos kompensavimo tvarką, nemokamos teisinės pagalbos galimybes bei teisę nemokamai naudotis esamomis paramos aukoms paslaugomis. Taip pat funkcionuojanti sistema negarantuoja visiško nukentėjusiųjų apsaugos nuo pakartotinės viktimizacijos, asmens duomenų apsaugos, specialiųjų poreikių turinčių aukų teisių užtikrinimo.

SUMMARY

Social and Juridical Protection of People Who Suffered from Criminal Acts in Lithuania

The object of the current Master's paper has been examined on several occasions both by Lithuanian and foreign scientists to separate quality aspects, but after the directives of the European Union had been transferred to the legislation of the Republic of Lithuania in 2012, no detailed practical implementation analysis of people who suffered from criminal acts, legal and social protection activities have been carried out in the country. The paper aims at legal framework of the Republic of Lithuania and the European Union to explicate what largest implementation problems of criminal offenses of objects' protection actually exist in contemporary Lithuanian society and after the identification of these problems propose ways to reveal problem solving methods.

The current Master's paper consists of introduction and three chapters, which are divided into detailed structure elements - subdivisions, conclusions, references and appendices. The main objective, which is to make proposals for improving the system on social and legal protection of people who suffered from criminal acts is implemented in three stages. The first part is based on a comparative analysis of the existing legal framework in Lithuania with substitute counterparts in the European Union rights. The second part is devoted to evaluation and comparison as well as clarification of significant differences between provided models of social services to people who suffered from criminal acts by foreign countries and Lithuania. The third part provides survey data analysis of targeted respondents' group. The study seeks to determine whether the functioning of social and legal protection system of people who suffered from criminal acts is actually satisfying the legal requirements laid down in the directives of the Republic of Lithuania.

The collected data shows that Lithuania provides various social services for crime victims, such as information, counseling, lodging, emotional and psychological support, but they are not tailored to the individual victims' needs, the methodology of services is not properly prepared and available, and there is no quality assessment system.

Victims lack information about the indemnity arrangements, legal aid possibilities and the right to free access to existing victim support services. Additionally, the operating system does not guarantee the absolute protection from repeat victimization, personal data protection and rights for victims with special needs.

.PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Europos Sąjungos organizacijų, teikiančių pagalbą nusikaltimų aukoms, sąrašas

	Pavadinimas	Viešoji ar privati	Trumpas aprašymas	Skyriai ir geografinis padengimas
Austrija	NVO „Baltasis žiedas“	Privati	Didžiausia bendrosios pagalbos organizacija.	9 skyriai ir 14 biurų šalyje
Belgija	Aukų priėmimo paslaugos (Services d'accueil aux victimes)	Viešoji	Kiekvienoje prokuratūroje teikiamos aukų priėmimo paslaugos, kai aukoms skiriamas „teismo asistentas“, padedantis įveikti teismų ir prokuratūros procedūras	Federaliniu lygmeniu
	Aukų paramos paslaugos (Services d'Aide aux victimes)	Viešoji	Teikia pagalbą aukoms (bendruomenėms) regioniniu lygmeniu	Regioniniu lygmeniu
	Pagalbos nusikaltimų aukoms centras (Service d'Aide aux victimes)	Viešoji	Teikia pagalbą aukoms Flandrijos ir Valonų regionuose	Bendruomenių lygmeniu
Čekija	Probacijos ir mediacijos paslaugos (PMS)	Viešoji	Teikia teisines ir psichosocialines konsultacijas, padeda įveikti krizes ir remia aukas baudžiamojo proceso metu.	Nacionalinis lygmuo
	„Baltasis teisingumo ratas“ (Bily kruh bezpeci)	Privati	Teikia teisines, psichologines ir socialines konsultacijas.	Nacionalinis lygmuo
Vokietija	„Baltasis ratas“	Privati	Įsteigta 1976 m.,	420 centrų,

			veikianti savanorystės principais, teikia bendrąją pagalbą aukoms.	daugiau kaip 3000 savanorių
	„Pagalba aukoms“ e.V.	Privati	Teikia profesionalias bendrąsias paslaugas	7 skyriai
	„Pagalbos aukoms darbo grupė“	Privati	Skėtinė pagalbos aukoms organizacija Vokietijoje, remianti kitas NVO bei organizuojanti mokymus	8 skyriai
Danija	„Pagalba aukoms Danijoje“ (Offerradgvingen, OID)	Viešoji	Nemokamos ir nepriklausomos pagalbos aukoms bei jų šeimos nariams teikimas, teikianti informavimo paslaugas apie psichologinę ir teisinę pagalbą bei žalos atlyginimą	33 skyriai ir skėtinė organizacija
Estija	Pagalbos aukoms departamentas prie Socialinės apsaugos ministerijos (Sotsiaalkindlustusamet)	Privati	Pagrindinis pagalbos aukoms tiekėjas, teikiantis informavimo paslaugas per vietos valdžios institucijas.	Nacionaliniu lygmeniu
	Pagalbos nusikaltimų aukoms sąjunga „Pagalba aukoms“ (Kuriteoohvrite Teatamise Uhing „Ohvriabi“)	Privati	Teikia bendrąsias paslaugas internetu.	
Ispanija	Pagalbos nusikaltimų aukoms biuras (Oficinas de Asistencia a las	Viešoji	Teikia informavimo bei konsultavimo paslaugas visų nusikaltimų	Regioniniu lygmeniu

	Victimas de Delitos, OAV)		aukoms (teikia prioritetą nusikaltimų, lėmusių aukos mirtį, didelio masto kūno ar psichikos sužalojimus ir seksualinio smurto aukoms)	
Suomija	„Suomijos pagalba aukoms“ (Rikosuhripaivystys / Brottsofferjouren – RIKU)	Privati	Praktinė pagalba bei psichologinė parama .	Skėtinė organizacija, vienijanti 7 organizacijas
Prancūzija	Nacionalinis aukų ir mediacijos institutas (L'institut national d'aide aux victimes et de médiation, IVANEM)	Privati	Vienija 150 organizacijų, teikiančių psichologinę, logistinę, finansinę ir teisinę pagalbą.	
Kroatija	Pagalba nusikaltimų aukoms ir liudininkams (Odjeli za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i ztrvama)	Viešoji	Teikia emocinę pagalbą liudytojams ir nukentėjusiems asmenims prieš, per ir po teismo procedūrų, teikia praktinę informaciją aukoms ir jų šeimos nariams	Veikia 7 apskričių teismuose
Vengrija	Pagalbos aukoms paslaugos (Igazságügyi Szolgálat Aldozatsegito Szolgálat)	Viešoji	Priklausomai nuo aukų finansinės situacijos teikia informavimo bei teisinio konsultavimo paslaugas bei finansinę paramą.	Nacionaliniu lygmeniu
	„Baltojo rato asociacija“	Privati	Teikia informavimo ir konsultavimo paslaugas	
Airija	Nusikaltimo aukų teisių	Privati	Kitas NVO vienijanti	16 skyrių

	aljansas		organizacija, teikianti emocinę ir praktinę pagalbą ir veikianti savanorystės principais.	
Liuksemburgas	Paslaugos aukoms (Le service d'aide aux victimes, SAV)	Viešoji	Teikia pagalbą aukoms, atstovauja jas baudžiamojo proceso metu	Nacionalinis lygmuo
	„Waisser rank“	Privati	Teikia konsultavimo paslaugas, teisinę bei finansinę pagalbą bei lydi aukas teisme.	
Malta	„Pagalba aukoms Malta“ (VSM)	Privati	Siūlo profesionalią, nepriklausomą ir konfidencialią pagalbą bei informavimo paslaugas. Atstovauja teismuose.	Nacionaliniu lygmeniu
Nyderlandai	„Nyderlandų pagalba aukoms“ (Slachtofferhulp Nederland, SHN)	Privati	Teikia teisinę, praktinę ir emocinę pagalbą nusikaltimų aukoms, jų šeimos nariams ir liudytojams	85 skyriai
Portugalija	Portugalijos pagalbos aukoms asociacija	Privati	Teikia bendrąsias ir specializuotas paslaugas: teisinę, psichologinę ir socialinę pagalbą, vykdo prevenciją, atstovauja aukas teismuose.	15 biurų
Švedija	Švedijos pagalba aukoms (Brottsofferjourernas Riksförbund)	Privati	Skėtinė organizacija, vienijanti 8000 narių, teikia psichologinę, teisinę, finansinę pagalbą, atstovauja	100 skyrių

			aukas teismuose, vykdo prevenciją	

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal „Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims“¹¹²

112

Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims,“ *supra* note, 22:18.

Priedas Nr. 2. Patyriminės gyventojų nuomonės tyrimo klausimai

Gerbiamieji Respondentai,

esu Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės ir valdymo studijų programos VI kurso studentė, rengianti baigiamąjį magistro darbą, kurio tema – „Asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje“.

Atlikdama mokslinį tyrimą siekiu išsiaiškinti patyriminę Lietuvos gyventojų nuomonę nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų socialinės ir teisinės apsaugos Lietuvoje klausimu, todėl prašyčiau užpildyti šią anketą. Anketos pildymui užtruksite 5 min.

Jūsų anonimiškumas garantuojamas, o tyrimo rezultatai bus naudojami tik mokslo tikslams.

Labai svarbu, kad atsakytumėte į visus pateiktus klausimus.

Iš anksto dėkoju už atsakymus.

1. Ar per pastaruosius 5 metus Jūs pats esate tapęs nusikaltimo auka?
 - Taip
 - Ne (pereikite prie 10 klausimo)
2. Kokio nusikaltimo auka esate tapęs? (Įrašykite)
3. Kur esate tapęs nusikaltimo auka?
 - Lietuvoje
 - Užsienyje
4. Ar oficialiai kreipėtės į teisėsaugos instituciją, tapę nusikaltimo ar smurto auka?
 - Taip
 - Ne
5. Ar gavote iš teisėsaugos įstaigos savo oficialaus skundo patvirtinimą raštu, kuriame būtų išdėstyti pagrindiniai atitinkamos nusikalstamos veikos elementai?
 - Taip
 - Ne
6. Ar iškart, kai kreipėtės į teisėsaugos instituciją, Jums buvo pateikta informacija apie šias Jūsų teises:

	Taip, man nedelsiant buvo pateikta visa informacija	Informaciją gavau nuo skundo pateikimo praėjus ne daugiau, kaip 3 dienoms	Informaciją gavau nuo skundo pateikimo praėjus 4-7 dienoms	Informaciją gavau praėjus daugiau nei 7 dienoms	Negavau jokios informacijos
Informacija apie paramos rūšis, kurios jums galėjo būti suteiktos ir informaciją apie tai, kas tokią paramą teikia.					
Informaciją apie procesines procedūras, susijusias su skundo pateikimu ir jūsų vaidmenį jose					
Informacija apie tai, kokiomis sąlygomis jums gali būti suteikta apsauga					
Informacija apie tai, kokiomis sąlygomis jums gali būti suteikta teisinė konsultacija, teisinė pagalba, kitos rūšies konsultacijos					
Informacija apie tai, kaip ir kokiomis					

sąlygomis jūs galite gauti kompensaciją dėl nusikalstama veika padarytos žalos					
Informacija apie skundų teikimo tvarką, jeigu vykstant baudžiamajam procesui būtų pažeidžiamos jūsų teisės					
Informacija apie atsakingo asmens kontaktinius duomenis ryšiams dėl bylos palaikyti					

7. Ar buvote laiku ir pilnai informuotas apie visus procesinius veiksmus (gavote informaciją apie sprendimą nutraukti tyrimą ar jo ne pradėti, apie teismo posėdžių laiką ir vietą, kaltinimų nusikaltusiam asmeniui pobūdį, galutinį teismo nuosprendį)?
- Taip
 - Ne
8. Kokias socialines paslaugas gavote? Pasirinkite visus tinkamus variantus.
- Informavimas
 - Socialinio darbuotojo konsultacija
 - Psichologo konsultacija
 - Teisininko konsultacija
 - Tarpininkavimas ir atstovavimas kitose institucijose
 - Apgyvendinimas
 - Kita
9. Kas Jums suteikė pirminę informaciją apie jūsų teisinės ir socialinės apsaugos galimybes nusikaltimo atveju?
- Policijos pareigūnas

- Nevyriausybinė organizacija
- Seniūnas
- Socialinis darbuotojas
- Visą informaciją žinojau prieš tapdamas nusikaltimo auka
- Kita

10. Ar esate girdėję apie Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą?

- Taip
- Ne

11. Ar žinote, kuriais atvejais ir kokia tvarka Jums nukentėjus gali būti kompensuojama smurtiniu nusikaltimu padaryta turtinė ar neturtinė žala iš Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo?

- Taip, žinau
- Iš dalies žinau
- Iš dalies nežinau
- Ne, nežinau

12. Ar, Jūsų manymu, Lietuvoje pakanka viešai skelbiamos informacijos apie nusikaltimų aukų teises ir galimybes jas ginti?

- Taip, visiškai pakanka
- Iš dalies pakanka
- Iš dalies nepakanka
- Ne, visiškai nepakanka
- Neturiu nuomonės

13. Ar žinote bent vieną nevyriausybinę organizaciją ar viešąją įstaigą, teikiančią paslaugas tam tikroms nukentėjusiųjų asmenų grupėms?

	Taip, žinau	Ne, nežinau	Nesu tikras
Pagalbą nukentėjusiems vaikams teikiančios organizacijos ir įstaigos			
Pagalbą nuo smurtinių nusikaltimų ir smurto artimoje aplinkoje nukentėjusioms moterims teikiančios organizacijos ir įstaigos			
Pagalbą nuo smurtinių nusikaltimų ir smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems vyrams			

teikiančios organizacijos ir įstaigos			
Pagalbą nukentėjusiems pagyvenusiems asmenims teikiančios organizacijos			
Pagalbą nukentėjusiems nuo nusikaltimų asmenims apskritai teikiančios organizacijos			

14. Nurodykite pirmą nevyriausybinę organizaciją ar valstybės įstaigą, į kurią kreiptumėtės pagalbos ar kurios paslaugomis rekomenduotumėte pasinaudoti nukentėjusiajam šiais atvejais:

- kai nusikaltimo metu nukentėjo vaikas (įrašykite)
- kai nusikaltimo metu nukentėjo moteris (įrašykite)
- kai nusikaltimo metu nukentėjo vyras (įrašykite)
- kai nusikaltimo metu nukentėjo pagyvenęs asmuo (įrašykite)

15. Kaip vertinate žemiau išvardytų grupių asmenų, tapusių nusikaltimo aukomis, socialinę ir teisinę apsaugą Lietuvoje?

	Gerai	Labiau gerai, nei blogai	Neutraliai	Labiau blogai, nei gerai	Blogai	Neturiu nuomonės
Nuo nusikaltimų bei smurto nukentėjusių vaikų						
Nuo smurtinių nusikaltimų ir smurto artimoje aplinkoje nukentėjusių moterų						
Nuo smurtinių nusikaltimų ir smurto artimoje aplinkoje nukentėjusių vyrų						
Nuo smurtinių nusikaltimų ir smurto artimoje aplinkoje nukentėjusių pagyvenusių asmenų						

16. Pažymėkite, kuriems teiginiams pritariate:

	Visiškai	Pritariu	Abejoju	Iš dalies	Visiškai

	pritariu	iš dalies		nepritariu pritariu	pritariu
Valstybė užtikrina nemokamą teisinę pagalbą nusikaltimų aukoms					
Valstybė kompensuoja žalą smurtinių nusikaltimų aukoms					
Valstybės skiriama žalos kompensacija nukentėjusiems yra adekvati ir pakankama					
Valstybė imasi pakankamų priemonių ir turi tinkamus mechanizmus, užtikrinančius nukentėjusiųjų teisę gauti informaciją apie jų bylą					
Valstybė užtikrina, kad nepaisant nukentėjusiųjų išsilavinimo, amžiaus, migracijos statuso ar gimtosios kalbos, jiems suteikiama teisė pateikti skundą					
Nukentėjusieji ir nusikaltimų aukos turi galimybių nemokamai naudotis paramos aukoms tarnybų paslaugomis					
Paramos aukoms tarnybų teikiamos paslaugos Lietuvoje yra savalaikės, atitinkančios nukentėjusiųjų poreikius					
Valstybė turi pakankamų ir veiksmingų priemonių bei mechanizmų, užtikrinančių nukentėjusiųjų apsaugą nuo pakartotinių nusikaltimų, bauginimo ir keršto					
Lietuvoje tinkamai apsaugotas nukentėjusiųjų ir nusikaltimų aukų privatumas, asmens neliečiamybė ir asmens duomenys					
Lietuvoje užtikrinama specialiųjų poreikių turinčių (nukentėjusių vaikų,					

prekybos žmonėmis, terorizmo, aukų, kurios yra priklausomos nuo nusikaltėlio ir dėl to pažeidžiamos bei aukoms su negalia) nukentėjusiųjų teisė į apsaugą baudžiamojo proceso metu					

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2017-05-09

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės fakulteto, Teisės ir valdymo studijų programos nuolatinių studijų studentė Laura Mažintienė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas

„**ASMENŲ, NUKENTĖJUSIŲ NUO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ, SOCIALINĖ IR TEISINĖ APSAUGA LIETUVOJE**“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.